I.

RAPORTY PREZESA KOMISJI WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO Z LAT 1823–1830

Wydział Administracyjny
Sekcja Fabryczna

№ $\frac{7785}{287}$

Jaśnie Oświecony Książę
Namiestniku Królewski

w Warszawie, dnia 24 stycznia 1824.

Radca Stanu
Prezes Komisji Województwa
Mazowieckiego

z urzędu składa raport roczny z czynności Sekcji Fabrycznej w Wydziale Administracyjnym Komisji Wojewódzkiej.[1])

W wykonaniu obowiązku swego ma zaszczyt w przedmiocie dokonanych czynności w ciągu roku zeszłego przez Wydział Administracyjny Sekcją Fabryczną w Komisji Wojewódzkiej następny złożyć raport[2]).

I. W OGÓLNOŚCI

Coraz większy wzrost fabryk w województwie mazowieckiem, łącznie z mnogością wskutek zmiany systematu handlowego, a mianowicie zaprowadzonych stosunków handlowych między Cesarstwem Rosyjskiem a Królestwem Polskiem, na Komisję Wojewódzką włożonych obowiązków, zrządziły niezbędną potrzebę utworzenia w Komisji Wojewódzkiej oddzielnej sekcji, która by wyłącznie czynnościami fabryk i handlu, czyli przemysłu i kunsztów dotyczących, trudniła się. Przedstawić więc w tej mierze stosowne wnioski do najwyższych władz rządowych nagłym i ważnym obowiązkiem dla Komisji Wojewódzkiej stało się, a przede wszystkiem wyznaczyć bez żadnej zwłoki indiwidua, wykonywaniem takowych czynności trudnić się mające, odłączyć akta tego przedmiotu dotyczące od wydziału administracyjnego i zarazem zapewnić bieg tej ważnej części służby publicznej, która na rozkrzewienie przemysłu i handlu krajowego znaczny wpływ mieć może, na żadną zwłokę narażonem być nie mogło.—Doprowadzono więc to do skutku z początkiem roku zeszłego, a następnie wyjednano na to formalne od naczelnych władz rządowych upoważnienie.

---

1) AAD. Akta Rady Administracyjnej Król. Polsk. Raport roczny Komisji Województwa Mazowieckiego Nr 1102 e K. 143—172.

2) Ref. Komisarz Naczelnik Sekcji Fabrycznej—Tykel. Ad Akta. 25 czerwca 1824. Radca Sekr. Stanu Generał Brygady Kossecki. Czytałem Chyliczkowski. 23. VI.

Następnie, celem rozwinięcia dekretu Najjaśniejszego Pana z dnia 16 (28) sierpnia r. z., zobopólne stosunki handlowe między Cesarstwem a Królestwem stanowiącego, wypracowano projekt do instrukcji w przedmiocie kontrolowania oraz ekspediowania do Rosji wyrobów krajowych i takowy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji do zatwierdzenia przedstawiono, który to projekt następnie przez tęż Komisją Rządową wraz z Komisją Rządową Przychodów i Skarbu zatwierdzonym i do wykonania komisjom wojewódzkim przesłanym został.

Że zaś celem postawienia Komisję Wojewódzką w możności dokładnego wykonywania włożonych nań obowiązków w przedmiocie kontrolowania i ekspediowania do Rosji wyrobów krajowych, przede wszystkiem należało powziąć dokładną i na przekonaniu ugruntowaną wiadomość o wszelkich zakładach rękodzielniczych w obrębie województwa egzystujących, tym właśnie zatem celem, a mianowicie w wykonaniu powyżej nadmienionej instrukcji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z dnia 7 marca r. b., oraz rozporządzenia z dnia tegoż na zatwierdzonym przez Najjaśniejszego Pana urządzeniu z dnia 16 (28) sierpnia 1822 r. opartego, wysłanym został z ramienia Komisji Wojewódzkiej delegowany na objazd całego województwa, a mianowicie miast i osad fabrycznych, któremu zarazem zaprowadzenie w każdem miejscu przynależnej służby kontrolowej odnośnej do pomienionej instrukcji i obuczenie właściwych urzędów administracyjno-skarbowych, starszych i zgromadzeń rękodzielniczych, oraz pojedyńczych rękodzielników z przepisami w tej mierze przez władze rządowe wydanemi, poruczonem zostało. — W wykonaniu zaś tego z tem większą troskliwością postępować należało, iż od dokładności powziąć się mianych wiadomości o stanie zakładów w obrębie województwa egzystujących i od przynależnego zaprowadzenia porządku w oznaczaniu wyrobów krajowych znakami fabrycznemi i cechami urzędowemi, oraz na koniec od dopełniania form w ekspediowaniu onych do Rosji przepisanych, zawisnąć w przyszłości musiała akuratność wszelkich czynności przez Komisję Wojewódzką w tej mierze wykonywać się mianych i ułatwienie sposobów wysyłania wyrobów krajowych do Cesarstwa Rosyjskiego.

Czynność ta zatem z wszelką dokładnością, celem odpowiedzenia położonej w tej mierze ufności wspólnego monarchy, w urzędach Królestwa Polskiego, a razem dla zabezpieczenia się przeciw odpowiedzialności nań zastrzeżonej dokonaną została.—Następnie zaś szczegółowe wykazy, stan oraz ilość wszelkich rękodzielników, tudzież zakładów fabrycznych wyjaśniające i obejmujące zarazem opisy nowo uregulowanych znaków fabrycznych i cech urzędowych, Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z dołączeniem przyzwoitej liczby egzemplarzy rysunków tychże

znaków i cech dla zakomunikowania władzom Państwa Rosyjskiego przedstawionemi zostały.—Dla dokładniejszego zaś wykazania ilości i rodzaju egzystujących w obrębie województwa rękodzielników i zakładów fabrycznych, dołącza się tu ogólny onych wykaz — A.

Następnie, w miarę nabytego doświadczenia o potrzebie wydania nowych jeszcze ogólnych przepisów w przedmiotach kontrolowania i ekspediowania do Rosji wyrobów krajowych, lub udokładnienia poprzednio już ustanowionych, albo czyniono stosowne za każdą razą wnioski do Komisjów Rządowych, albo też wskazywano zaraz do postępowania w tej mierze prawidła i zasady, wszystkie zaś w tym przedmiocie wyszłe uchwały, urządzenia lub instrukcje przez dzienniki wojewódzkie, a w miarę potrzeby i przez gazety krajowe, do powszechnej podawano wiadomości.

Dalej ogłoszono dodatkowo urządzenie do taryf celnych przez Najjaśniejszego Pana zatwierdzone, a przy odezwie Ministra Sekretarza Stanu z dnia 14 (26) sierpnia r. z. rządowi Królestwa Polskiego zakomunikowane i stosowną w tej mierze dodatkową instrukcją ułożono, do powszechnej wiadomości podano i wykonanie onych urzędom publicznym poruczono.

Że zaś na skutek reskryptu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z dnia 12 lipca r. z. Nr 1622, celem zapewnienia niezawodności wyrobków krajowych, zarządzonem zostało: iż wszelkie bez wyjątku wyrobki, chociażby na konsumpcją krajową przeznaczonemi były, a nawet i rzemieślnicze, na sprzedaż i handel produkowane, znakami fabrycznemi oraz cechami urzędowemi oznaczonemi być powinny; przeto przedwstępnie sporządzenie dokładnego opisu wszelkiego rodzaju rękodzielników i rzemieślników zarządzono, a z kolei dopiero za użyciem takowych materiałów dla każdego w szczególności rękodzielnika lub rzemieślnika znak fabryczny i cechy urzędowe dla wszelakiego rodzaju wyrobu urządzić przedsiębrano, zwłaszcza, że Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji tymże rozporządzeniem dzień 1 listopada r. z., jako termin prekluzyjny, po którym znalezione wyrobki bez takowych znaków i cech za przemycone uważanemi być miały, przeznaczyła. — Lubo atoli Komisja Wojewódzka w swym czasie potrzebne do tego wiadomości za pośrednictwem komisarzy obwodowych pościągać nie zaniedbała, gdy wszakże Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji dotąd stałych zasad w przedmiocie odznaczenia takowych wyrobków, zwłaszcza rzemieślniczych, wydać nie raczyła, przeto czynność uregulowania znaków fabrycznych i cech urzędowych dla tego rodzaju wyrobków do następnego roku odłożoną być musiała, zwłaszcza, że Komisja

Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji pomieniony termin prekluzyjny do dnia 12 marca r. b. odroczyła.

Włożenie atrybucji na Komisją Wojewódzką przez dekret Najjaśniejszego Pana z dnia 1 (13) sierpnia 1822 roku, wydawania świadectw pochodzenia na wyrobki tutejszo-krajowe do Państwa Rosyjskiego wyprowadzane, niemałego także zatrudnienia i pracy użytych do tego osób stało się przedmiotem, w czem wszelka skrupulatność i pewność działania tak w kolejnym sprawdzeniu przy odbywanych superrewizjach znaków fabrycznych i cech urzędowych na zasadzie miejscowych świadectw, jako też w utrzymywaniu jak najdokładniejszej kontroli każdego wyprowadzonego wyrobku, dla łatwości odkrycia winy w przypadku wcisnąć się mogącego fałszu, lub jakiejkolwiek bądź niezgodności i nadużycia, starannie zachowywaną była, pomimo trudności zwykle początkowemu działaniu towarzyszących, zwłaszcza w braku do tego osób i funduszu do ich opłacania, niemniej stosownego lokalu i pomimo nader licznych ekspedycji. Ile zaś wyrobów tutejszo-krajowych z województwa mazowieckiego oraz miasta stołecznego Warszawy przez Komisją Wojewódzką w roku zeszłym do Państwa Rosyjskiego wyekspediowanych zostało, najlepszym jest tego dowodem, że od końca lutego do ostatniego grudnia czterysta przeszło transportów, z których większa część istotnie znakomitych, po kilkaset postawów sukna obejmowały, do Państwa Rosyjskiego wysłanych zostało, a to podług obrazu w dołączającym się wykazie zawartego — B.

Oszacowawszy zaś takowe wyrobki rękodzielnicze oraz rzemieślnicze z województwa mazowieckiego w ciągu roku zeszłego do Rosji wyprowadzone na pieniądze, podług cen jak najumiarkowańszych, jako to n. p. postaw sukna po złp. 180, okazuje się, że wartość tychże eksportowanych fabrykatów sumę złp. 2,805,928 gr. 10 wynosi.

Lubo zatem rok zeszły z powodu zewnętrznych przeszkód, a mianowicie ze strony rządu pruskiego tworzonych, w utrudzaniu wydawania paszportów emigracyjnych przez podciąganie przesiedlać się chcących do landwehru, a tem samem i kartelu, przez włożenie obowiązku na emigrujących publicznego się poprzednio obwieszczania, przez podciąganie do opłaty 10 grosza obiektów wcale się nie wyprowadzających i tym podobne inne szykany pod względem zmniejszającego się coraz bardziej w latach zeszłych napływu zagranicznych rękodzielników, a mianowicie sukienników, niewiele dla Królestwa Polskiego, a w szczególności dla województwa mazowieckiego, pomyślniejszym być się okazywał, z drugiej atoli strony zaprowadzenie zmian w systemacie handlowym przez ustanowienie nowej taryfy celnej znakomity zrządziło wpływ na ożywienie przemysłu, podniesienie produkcji krajowej i ustalenie handlu

wewnętrznego, przez usunięcie szkodliwej dla krajowego przemysłu obcej konkurencji i zabezpieczenie eksportowania do Państwa Rosyjskiego wyrobków tutejszych.

Lubo zaś w tym roku z wszelką dokładnością na poparcie takowego twierdzenia wyrzec nie można, ile z każdego rodzaju wyrobków rękodzielniczych lub rzemieślniczych na konsumpcją krajową, lub wysyłkę do Rosji, w obrębie województwa sprodukowanych zostało, a to z powodu wzwyż wyrażonych zachodzących jeszcze trudności w zaprowadzeniu w tej mierze ścisłej kontroli, sam wszelako wyrób roczny sukna w wykazie fabryk powyżej dołączonym w właściwej rubryce zamieszczony, za dostateczne w tej mierze przekonanie posłużyć zdoła.

Atoli nie tylko przyczyny pomyślny dla rękodzieł skutek w roku zeszłym sprowadziły, wydzielenie bowiem przez Księcia Namiestnika Królewskiego żelaznych funduszów, stawszy się dobroczynnym wsparciem dla budować się chcących rękodzielników, zachęciły onych do rychlejszej budowy domów, tem zaś samem służąc ku podźwignieniu miast, a raczej odbudowaniu nowych osad rękodzielniczych, zarazem o tyle mocniej zabezpieczyły dla kraju tutejszego osiadłych w nim cudzoziemców przez onych się w nowych osadach pobudowanie. Stąd wszakże wypłynął nowy dla Komisji Wojewódzkiej obowiązek w przedmiotach wypożyczania wsparć pomienionych, zabezpieczenia przyzwoitego onych użycia i zapewnienia przyszłego ich zwrotu.

Ułożono zatem najprzód zasady i warunki, wedle których najodpowiedniej zamierzonemu w tym celowi rękodzielnikom po osadach się budującym takowe przypożyczki wydzielanemi być mogą, następnie, za poprzedniem złożeniem w tej mierze sporządzonego projektu władzom naczelnym krajowym, stosowne w tym względzie zarządzenia komisarzom obwodowym i właściwym burmistrzom powydawano, a w końcu z funduszu złp. 24.000, odrębnie dla miasta Gostynina przeznaczonego, rękodzielnikom tegoż miasta, a z wtórego funduszu złp. 60.000, dla ogółu miast fabryczno-rządowych w województwie użyczonego, rękodzielnikom z miast: Zgierza, Łęczycy, Łodzi, Dąbia, Przedcza, Brdowa i Gąbina, w miarę obszerności utworzonych w nich osad i w miarę zachodzącej w tym potrzeby, przypożyczki w sumie złp. 600 na jeden dom z procentem po $^{5}/_{100}$ na lat sześć wypożyczono.

Takowe to główne stąd wynikające szczegółowe czynności były przedmiotem zatrudnień nowo utworzonej w roku zeszłym arcyszczupłej Sekcji Fabrycznej w Komisji Wojewódzkiej—pomimo atoli tych obowiązków i innych licznych drobniejszych czynności, przedmiotem jeszcze było działań tejże sekcji, jako to:

II. W SZCZEGÓLNOŚCI CO DO OSAD RĘKODZIELNICZYCH PO MIASTACH RZĄDOWYCH.

1. MIASTO ZGIERZ

Utworzona w roku 1821 nowa osada sukiennicza przy mieście Zgierzu po drugiej stronie rzeki Bzury, z połączeniem onej za wysypaniem stosownych grobel komunikacyjnych z starem miastem, w roku dopiero upłynionym, wyznać należy, w całej swej okazałości kwitnąć rozpoczęła, a tem samem na zawsze ugruntowaną została.

Osiedlenie w roku 1822 w tejże osadzie kupca hurtowego Zacherta, skupowaniem i apreturą pojedyńczych wyrobów wełnianych się trudniącego, ułatwiając miejscowym rękodzielnikom sposoby odbytu onych fabrykatów, pomyślne wprowadzić skutki na osadę i jej mieszkańców obiecywało. — Pomimo tego atoli, brak w miejscu przyzwoitej farbierni, w urządzeniu której szkodliwa przewłoka ze strony zagranicznego jej przedsiębiorcy doznawać się dawała, znakomitą przeszkodą do wzrostu i ustalenia osady się stawała, uprzątnąć więc takową główną zawadę najznakomitszym staraniem stać się musiało.

Gdy przeto zagraniczny farbierz, który w Zgierzu osiąść był się zadeklarował, z powodu swych stosunków prywatnych przedsięwzięciu swojemu założenia w Zgierzu farbierni zadosyćuczynić nie był w stanie, wyszukać przeto postarano się innego w tej mierze farbierza. — Skutek odpowiedział następnie zabiegom, a doskonały farbierz kunsztowy, zapłaciwszy wartość pierwotnemu deklarantowi rozpoczętej przez onego budowli farbierskiej i przejąwszy w tym celu prawa jego, takową farbiernią najprzyzwoiciej i ostatecznie urządził, zaprowadzając zarazem w onej przynależne kotły miedziane oraz cynowe do wysokich kolorów, tudzież kipy.

Tym to sposobem zaopatrzoną została osada zgierska w jedną z najdoskonalszych w kraju farbierni, która będąc czynną od kilku miesięcy, w bieżącym roku większą część sukna na liwerunek dla wojska przeznaczonego, ma farbować.

Prócz tego jeszcze znakomity bardzo dom handlowy z miasta Międzyrzyca[1]) w Prusach p. Meisnera, który od dawnych czasów pomyślny handel sukien z Rosją prowadzić nie przestawał, a od czasu już niejakiego w kraju naszym osiąść przedsiębrał, objąwszy w roku zeszłym na odbudowania sześć placów w nowej osadzie zgierskiej, tamże ostatecznie w początkach wiosny z zagranicy sprowadził się, dom mieszkalny wedle normalnego rysunku, tudzież dom fabryczny o piętrze murowany,

[1])Dziś Międzyrzecz, miasto powiatowe, nad ujściem Paklicy do Obry.

w przeciągu kilku miesięcy pobudował, a przede wszystkiem w znacznych partiach sukna od miejscowych i okolicznych rękodzielników zakupować i takowe do Rosji wysyłać nie zaniedbał, urządzenie przy tym swej własnej fabryki o kilkunastu warsztatach przedsiębiorąc.

Rzeczony pan Meisner sprowadził z sobą zarazem p. Wagner, majętnego kupca berlińskiego, który pomimo swych łącznych stosunków z samymże panem Meisner, zakupił dla siebie plac w nowej osadzie, który przy urządzeniu onej w prywatnej własności był pozostawionym, celem odbudowania na nim domu murowanego, a następnie rozpoczęcia oddzielnego na swą rękę handlu.

Uwieńczenie więc dołożonych w tej mierze starań tak pomyślnym skutkiem zrządzić następnie musiało utrwalenie przyszłego bytu nowo urządzonej osady i zachęcenie zagranicznych rękodzielników do osiadania w onej.

Pomimo zatem rozlicznych przeszkód na zawadzie w przybywaniu do kraju naszego zagranicznych rękodzielników będących, jedno miasto Zgierz, z wszystkich może w kraju, najznakomitszy napływ pomienionych rękodzielników w roku zeszłym doznawszy, i do liczby 193 samych majstrów sukienniczych doszedłszy, jak najsprawiedliwiej na teraz do najpierwszego rzędu miast rękodzielniczych krajowych policzonym być zasługuje, obiecując w przyszłości, jeśli tak rzec można, stać się onych stolicą, do czego same jego geograficzne względem innych miast fabrycznych położenie, niemało przyłożyć się musi.

Skutkiem tego rzucili się osiedli już w mieście Zgierzu rękodzielnicy do zabudowywania objętych przez siebie tym celem placów. Tym więc sposobem odbudowanych zostało w roku zeszłym 43 domów mieszkalnych, na samych tylko placach osadniczych, a tak na teraz nowa osada w Zgierzu liczy już 110 odbudowanych domów, między któremi celują murowane budowle kupców Meisnera i Zacherta. — Prócz zaś tego kilkadziesiąt jeszcze rękodzielników przedsięwzięło kroki przygotowawcze do budowy swych domów w przyszłej wiośnie.

Zabudowanie tak znakomitej ilości placów w nowo urządzonej osadzie, łącznie z zamówieniem onych w znacznej liczbie przez przybyłych już, lub przybyć mających z zagranicy, wskazało potrzebę wczesnego w miarę potrzeby i możności rozprzestrzenienia osady. Za przybraniem przeto części gruntu zbywającego od folwarku Zegrzanek, utworzono jeszcze dwadzieścia placów, a tym sposobem nowa osada zgierska składa się teraz z 259 placów osadniczych.

Aby zaś tak znakomita osada zawodu w folowaniu swych sukien nie doznawała, postarano się większy dostatek wody foluszowi na własność zgromadzeniu sukienniczemu oddanemu zabezpieczyć.

Tym celem sprostowano i rozszerzono koryto rzeki Bzury, a nadto wybitemi na nowo kanałami sprowadzono świeże źródła, następnie zaś dla utrzymania sprowadzonej w obfitości wody i zapobieżenia szkodom stąd wyniknąć mogącym, usypano odpowiednią temu znaczną groblę.

Pomimo tego atoli folusz pomieniony łącznie z foluszami przez kupców Meisnera w Nakielnicy i Zacherta w Szczawinie urządzonemi, potrzebie Zgierza wystarczyć nie zdołają, wypadnie przeto wkrótce obmyślić drugi folusz gminny, w czym już poprzednio przyrzeczenie rękodzielnikom zgierskim danem było.

Na koniec, celem uporządkowania ulic w osadzie, takowe poplantowano.

Że zaś doświadczenie wskazało potrzebę niejakiego udogodnienia: 6-iu domów rządowych w nowej osadzie Zgierza na pierwsze pomieszczenie z zagranicy przybywających rękodzielników pobudowania, co przeto w tej mierze nieodzownym być się okazało, uskuteczniono.

Nie pozostaje więc na teraz co do miasta Zgierza do życzenia, jak pośpieszne pobudowanie tamże kościoła ewangelickiego, co ze względu osiadłych już tamże w znacznej liczbie ewangelików konieczną potrzebą się staje, a w przyszłości do znaczniejszego osady zakwitnienia niemało przyłożyć by się zdołało. Tej przeto potrzebie zaradzić, zależy jedynie od Księcia Namiestnika Królewskiego.

2. MIASTO ŁÓDŹ

Przygotowawczo zaprojektowaną w tem mieście osadę w latach poprzednich, w tym roku ostatecznie urządzić przedsięwzięto.

Tym celem, za poprzednim nabyciem wójtostwa łódzkiego od emfiteutycznego onego posiadacza za sumę złp. 10.000 i zajęciem folwarku rządowego Starej Wsi, a następnie po dopełnieniu pomiaru obudwóch tych realności, przystąpiono do urządzenia takowej osady z przybraniem potrzebnych do tego gruntów, własnością obywateli miejskich będących.

Nasamprzód więc dokonano z niemałem utrudnieniem zamiany gruntów obywatelom zajętych, prócz wydzielenia onym stosownych wynagrodzeń z wójtówek, wśród pól miejskich położonych.

Następnie urządzono na gruntach folwarku Starej Wsi, części wójtówki i zajętych obywatelom, 193 placów z tyluż ogrodami, po półtory morgi nowej miary polskiej łącznie powierzchni obejmujących, a ulice do onych doprowadzające zaraz poplantowano.

Dalej dla zapobieżenia wdzieraniu się wszelkiemu w teritorium miasta i nowo urządzonej osady, granice onych od wsiów rządowych Widzewa i Wólki, z przybraniem części zarośli rządowych, dla przyzwo-

itego, w miarę powiększyć się mianej ludności, rozprzestrzenienia pastwisk, poprostowano, a tym sposobem wyprowadzone w poprostowanych kierunkach granice na gruncie ostatecznie urządzono i kopcami oznaczono. Jedynie tylko poprostowanie takowych granic od strony wsiów rządowych Brus i Rokicia w województwie kaliskiem położonych uskutecznić się nie dało, z powodu doznanych w tej mierze utrudzeń od Komisji Województwa Kaliskiego.

Zarazem uporządkowano pastewniki do użytku ogólnego mieszkańców służyć mające, a tak one, jako i las miejski, od przywłaszczenia obcego zabezpieczając, klamrami na gruncie od posiadeł prywatnych odgraniczono.

Po dokonaniu tego, co dopiero w miesiącu czerwcu wykończonem być mogło, przystąpiono natychmiast do pobudowania w nowo urządzonej osadzie sześciu dwufamilijnych domów rządowych, w których by osiadać chcący w tejże osadzie rękodzielnicy zagraniczni początkowo pomieszczonemi być mogli, co tem bardziej potrzebne się stawało z względu, że w całem mieście Łodzi nie znajdują się przydatne dla rękodzielników mieszkania.

Skutkiem tego w miesiącu lipcu rozpoczęto budowę onych, a przed zimą jeszcze ostatecznie je wykończono i pomieszczono w nich wprost z miasta Grünbergu w Śląsku sprowadzonych dokładnych dziewięciu majstrów sukienniczych, w przynależne warsztaty i machiny do wyrabiania cienkich sukien potrzebne, opatrzonych.

W tymże czasie, obmyślając potrzebny dla zakładającej się osady folusz, rozpoczęto budowę onego przy wodzie, stare miasto od nowej osady oddzielającej, w miejscu po spustoszałym młynisku.

Tym celem odświeżono najprzód zrzódła wodę głównemu stawowi dostarczać mogące, wybito kanały dla sprowadzenia onej, przekopano kanał wodę od folusza odprowadzać mający i takowy balami wycembrowano, urządzono bulwark stawowy i pobudowano wedle rysunku normalnego dokładny folusz, który będąc przy grobli wśród starego miasta i nowej osady położonym, w zupełności już wykończonym został.

Zarazem nakłoniono doskonałego farbierza kunsztowego z miasta Chodzieszyna w Prusach j. p. Saenger, który początkowo w mieście Zgierzu miał być osiąść, do założenia farbierni w osadzie łódzkiej. — Skutkiem tego farbierz pomieniony, po uzyskaniu stosownego w tej mierze przywileju, sprowadził się do miasta Łodzi z zagranicy, — pobudował ozdobną, znakomitą i jak najlepiej urządzoną farbiernią, która zostawszy już wykończoną, czynną być rozpoczęła, a w teraźniejszym roku farbowaniem nawet sukna na liwerunek dla wojska zajętą będzie.

Prócz tego w samym rynku nowej osady pobudowanym został dom jeden przez obywatela właścicielem placu takowego będącego, a przy uli-

cy Piotrkowskiej odbudowało trzech rzemieślników do budowy domów i machin rękodzielniczych potrzebnych trzy podobne domy, kilku zaś innych, place tym celem objąwszy, przysposobienia do budowy czynią.

Tym sposobem przestrzeń w miesiącach jeszcze czerwcu roku zeszłego zbożem obsianą będąca, a w lipcu sierpem sprzątana, wystawiając teraz obraz wzrastającego miasteczka, unosi już 10 porządnych domów i jeden w kształcie takowymże pobudowany folusz, które to budynki pomieszczają w sobie jednego farbierza kunsztowego, dziewięciu majstrów sukienniczych i dziewięciu rzemieślników do budowy domów i machin rękodzielniczych potrzebnych, z przynależną do tego liczbą czeladników i pomocników, oraz jednego majstra instrumentów muzycznych, (który z zdziałanych już na miejscu kilka tuzinów skrzypców rozprzedał).

3. MIASTO ŁĘCZYCA

Własnowolne ulokowanie się w roku zaprzeszłym kilku sukienników z miasta Grünberga w mieście pomienionym wskazało potrzebę urządzenia takowego miasta w sposób, aby w nim rozmaici rękodzielnicy, zwłaszcza celniejsi sukiennicy, osiadać mogli, a to tem bardziej, że ciągle zgłaszać się nie przestawali ochotnicy podobni, którzy dla braku mieszkań oraz przyzwoitych i stosownych udogodnień, zamiaru swego osiędzenia swego w Łęczycy zaniechać musieli.

Na skutek więc tego najpierwszym staraniem być musiało dokończyć restaurację budowli dawniej magazynem żywności będącym, a która w roku zeszłym starunkiem obywateli miejscowych rozpoczętą została. Za przeznaczeniem zatem stosownego tym celem funduszu z dochodów na fabryki w województwie mazowieckiem przeznaczonego, budowę takową zupełnie wyrestaurowano i odpowiednio zamierzonemu w tem celowi przekształcono, a tym sposobem po zastąpieniu znacznej części murów tak zwanych pruskich na masiv i wszystkiego zgoła na nowo przerobieniu, za przydaniem na to ze strony skarbu publicznego tylko 6.000 złp., przeistoczono spustoszałą, bezużyteczną i ruiną zagrażającą budowlę w gmach, na teraz ozdobą miasta obwodowego będący, który mieści w sobie dziesięć porządnych i obszernych mieszkań, dla tyluż rękodzielników cienkiego sukna służyć mogących.

Następnie przystąpiono do urządzenia w pomienionym mieście placów, osadniczych, celem, iżby takowe osiadać w onymże chcącym, na odbudowanie rozdawanemi być mogły.

Na utworzenie więc takowych placów, a raczej osady rękodzielniczej, za nowe przedmieście miastu służyć mającej, zająć wypadało folwark rządowy Waliszew popod samym miastem położony.

Tym celem ułożono się najprzód z czasowym dzierżawcą pomienionego folwarku względem odstąpienia od kontraktu.

Dalej dokonano pomiaru takowego folwarku, a następnie, po zajęciu onego na cel pomieniony, urządzono nową osadę czyli przedmieście z 68 placów osadniczych i tyluż ogrodów z przydatkami w łąkach się składającą.

Że zaś dla ciągłej całości nowo urządzonej jako wyżej osady przybrać wypadało tym celem w częściach pewnych gruntów obywatelskich, ułożono się przeto z onymi względem odstąpienia ich przez zamianę.

Podobnież, gdy na urządzenie tejże osady zająć wypadało grunt miejski, na jakim dotychczas artyleria garnizonem w mieście stojąca ćwiczenia obrotów wojennych odbywała, z tej zatem przyczyny urządzono nowy plac mustry, co do rozciągłości swojej potrzebie odpowiadający, który w początkach wiosny roku bieżącego szarwarkiem uplantowany zostanie.

Gdy na koniec niektórzy prywatni posiadali swe własności wśród folwarku rządowego Waliszewa, który w całkowitości na cel powyżej wyrażony zajętym być musiał, przeto i z takowemi interesantami stosowne układy pozawierano, wydzielając onym z funduszu fabrycznego przynależne, lubo skromne pieniężne wynagrodzenia, na przeniesienie budowli na zawadzie urządzającej się osadzie będące.

Zarazem dla dogodniejszego opatrzenia osady w wodę do fabrykacji wszelkiego rodzaju wyrobów tak potrzebną będącą, zbliżono koryto rzeki Bzury popod osadę, przez przekopanie stosownego dwupiętrowego nowego kanału i całej popod miastem rzeki rozszerzeniu, a nadto urządzono kanał upustowy, a groblę foluszową od uszkodzenia zabezpieczono.

Wreszcie dla upiększenia rozprzestrzeniającego się miasta obwodowego, przedsięwzięto przygotowawcze kroki dla założenia tamże ogrodu spacerowego i drugi tymże celem plac do osady wojskowej wcielony przeznaczono.

Na tym, co do przedmiotu regulacji miasta i osady, z powodu zaszłej zimy poprzestać musiano, zostawiając wykonanie reszty do następnej wiosny.

W czasie wszakże dokonywanych wzwyż wyrażonych przygotowawczych i innych regulacyjnych czynności, rozpoczęto zarazem za użyciem entreprenera budowę siedmiu domów dwufamilijnych rządowych na nowym rynku urządzonej osady, czyli nowego przedmieścia. — Do pobudowania domów takowych tem bardziej zaś przystąpić musiano z powodu, że w mieście Łęczycy zupełny okazał się niedostatek mieszkań dla rękodzielników dogodnemi być mogących, — przez co sukiennicy zagraniczni od osiadania w tymże mieście odstręczanemi być musieli. — Lubo zatem przy końcu miesiąca lipca budowę domów rzeczonych dopie-

ro rozpocząć można było, przykładano jednakowo wszelkich starań, celem jak najpośpieszniejszego wykończenia onych. Skutkiem tego cztery z takowych na samą zimę prawie w zupełności ukończonemi zostały, a trzy drugie z początkiem zaraz wiosny uzupełnionemi będą.

Nadmienić wszakże w tym miejscu należy, iż pomimo że pobudowanie takowych domów w liczbie sześciu, o kilka tysięcy niżej nad anszlag tym celem sporządzony, ugodzonemi zostały, prócz tego wszelako entreprener zobowiązał się siódmy dom dodatkowo przystawić, co właśnie pobudowanie onego zrządziło.

Na koniec, celem udogodnienia folusza popod miastem w młynie rządowym przez emiteutycznego onego posiadacza urządzonego, nakłoniono tegoż do porobienia potrzebnych udokładnień, celem, iżby sukna cienkie, jakie się w Łęczycy wyrabiają, bez podlegania uszkodzeniu folowanemi być mogły, a nadto sprowadzono na miejsce dokładnego folusznika.

Wreszcie przedsięwzięto wszelkie przygotowawcze kroki, celem przyszłego zaopatrzenia nowo urządzonej osady w znaczniejszą liczbę rękodzielników cienkiego sukna.

4. MIASTO DĄBIE

Miasto to, które słusznie za matkę wszystkich osad sukienniczych w województwie tutejszym poczytać można, z względu: iż tamże nasamprzód, za byłego jeszcze rządu pruskiego, zagraniczni sukiennicy kolonialnym sposobem osadzonemi byli, w żaden sposób przy teraźniejszym rozkrzewianiu rękodzieł krajowych pominiętym być nie mogło.

Lubo więc dla tej właśnie przyczyny w roku jeszcze 1821 do urządzenia w nim nowej osady przystąpiono, gdy wszelako wówczas dla zaszłych przeszkód zamiar ten w zupełności do skutku doprowadzić się nie dał, poprzestać zatem musiano wtedy na temczasowem urządzeniu 13 tylko placów.

W roku przeto zeszłym dopiero przedsięwzięto rozpoczęte w tej mierze dzieło dokonać w sposób taki, aby stare miasto Dąbie, osada pruska, i rzeczone osadnicze place w liczbie 13, przez nowo urządzić się mianą osadę połączonemi zostały, a tem samem jedną całość, ile możności foremną, utworzyły. — Do wykonania czego tem śpieszniej przystąpić musiano ,mając na uwadze, że wszystkie w roku 1821 utworzone place przez przybyłych z zagranicy rozebranemi, a w roku zeszłym przez wystawienie sześciu jeszcze domów w zupełności zabudowanemi zostały.

Dla dokonania atoli pomienionej regulacji w sposobie powyżej wyrażonym, wypadało koniecznie na ten cel zająć same prawie grunta prywatną własnością będące.

Najprzód więc dokonano pomiaru takowych gruntów, a następnie rozmierzono folwark rządowy, Dąbskim zwany, składający się z odrębnych płos, wśród pól miejskich rozłożonych, który na wynagrodzenie prywatnych za zająć się onym miane grunta, a w małej części na samąże osadę użytym być musiał.

Dalej po zajęciu folwarku pomienionego na rzecz miasta dla urządzenia osady, dokonano rzeczone zamiany gruntów z prywatnemi interesantami i wydzielono na zamian oraz wynagrodzenie działy na płosach[1]) folwarcznych w posesją onym oddano.

Potem dopiero za użyciem pól wzwyż wyrażonych i pustych ogrodów wśród miasta położonych, urządzono nową osadę z 63 placów i tyluż ogrodów w ogóle się składającą, i takową trwale na gruncie odznaczono, a tym sposobem regularną i foremną całość dawnemu miastu poprzednio urządzonemu, tudzież nowo utworzonej osadzie, nadano.

Że zaś na gruntach, jako wyżej prywatnym zajętych, znajdowały się stodoły, które nie tylko z powodu przedsięwziętej regulacji, ale nadto z względu onych zbytniej od zabudowań mieszkalnych bliskości dla bezpieczeństwa od ognia zniesionemi być musiały, z tej zatem przyczyny utworzyć musiano nowe wcale place stodolniane, na które by też stodoły przeniesionemi być mogły. — Tym więc celem za poprzedniem zajęciem potrzebnego dla tego gruntu, który jako prywatny, folwarcznym-dąbskim wynagrodzonym być musiał, utworzono dwie nowe ulice stodolniane, przyzwoicie z miastem połączonemi będące, a wśród tych poinformowano place stodolane, które rolnikom miejskim na przeniesienie ich stodół w posesją oddanemi zostały.

Prócz tego, ponieważ dotychczasowy cmentarz katolicki na osadę zajętym być musiał, urządzono nowy przy oddalonym od miasta kościołku Ś-go Piotra, na którym cmentarzu po okopaniu i poświęceniu onego, natychmiast umarłych grzebać poczęto.

Dla udokładnienia zarazem przedsiębranego dzieła, dokonano przy tem regulacją wszystkich ulic starego miasta i urządzono cmentarz dla mieszkańców wyznania mojżeszowego.

Gdy zaś zgorzał od lat więcej 30 kościół katolicki, w tym roku na koniec ozdobnie wymurowanym został, dla odkrycia przeto onego od strony rynku, nakłoniono właścicielkę domu, takowy kościół zasłaniającego, do przeniesienia jego na plac w zamian jej wydzielony, za co jej stosowne wynagrodzenie pieniężne z funduszu fabrycznego danem być musiało.

Podobnież postąpiono z właścicielem wiatraka, który z powodu regulacji osady zniesionym być musi.

[1]) Płosa=grunt wymierzony, dział roli, oddział, podział, stajanie, niwa. Linde: Słownik języka polskiego t. II cz. II str. 743.

Mając zaś na uwadze potrzebę rozkrzewienia w kraju plantacji roślin farbierskich, wydzielono grunt kilkunastu morgowy, który doskonałemu farbierzowi miejscowemu na czynsz wieczny, z obowiązkiem wyłącznego onego użycia na plantacją pomienioną, nadano.

Używszy więc tym sposobem największą część gruntów folwarku dąbskiego, rozdzielono zbywające od onego cząstki na czynsz wieczny pomiędzy obywateli miejskich. Do dokonania tego powodowało najprzód zastrzeżenie tym celem przez obywateli takowych przy zezwoleniu na zajęcie onym ich gruntów uczynione, a następnie uwaga, że kawałki gruntów takowych po rozmaitych miejscach wśród pól miejskich rozrzucone, na inny użytek w żaden sposób obrócićby się nie dały.—Ustanowiono więc czynsze z tych gruntów na przyszłość opłacać się miane i oddano je w posesję interesentów.

Dalej poregulowano granice teritorium miasta od stron wsiów rządowych: Sobótki, Grabiny i Holendrów Dąbskich, a na nowo w prostych kierunkach wyprowadzonych liniach granicznych stosowne miedze urządzono i kopce wysypano.

Przy tej okazji zarazem zwrócono miastu część lasu Zatyką zwanego, jaki niegdyś do miasta należał, a później pod administracją rządu podciągniętym został.

Gdy bowiem całkowity las, Zatyką zwany, niezawodną niegdyś własnością był miasta, czego nawet dowodem do dziś dnia jeszcze poza tymże lasem położone pólko w posesji gminy miejskiej będące, a jedynie skutkiem przywłaszczenia starostów pod administracją rządu podciągniętym został, i gdy z drugiej strony z powodu pomnożenia siedzib miasta pastwiska gminne rozprzestrzenionemi być musiały, z tych zatem przyczyn pomienioną część lasu, własnością miasta będącego, przywrócić onemu należało, zwłaszcza, że tym sposobem potrzebie osady dogodzono, a z uniknieniem sporów procesowych i z korzyścią dla skarbu publicznego, który przy drugiej części przywłaszczonej realności pozostaje, kontrowersją w tej mierze zachodzącą załatwiono.

W końcu, celem zabezpieczenia granic pastwisk i lasów gminnych od strony mieszczan, takowe poprostowano i na gruncie klamrami obwarowano.

Byleby zatem na teraz trwający systemat prohibicyjny w swej mocy utrzymanym został, wszelką mieć należy nadzieję, że miasto Dąbie koleją czasu znakomicie podnieść się musi, życzyć by atoli należało, aby dla ułatwienia komunikacji handlowej pomiędzy miastem Dąbiem a województwem kaliskiem, jak najpośpieszniej grobla na błotach rzeki Neru przy moście miejskim przed dwoma laty wystawionym, na nizinie rzeki Neru przyległej i kolonistami obsadzonej, w województwie kaliskiem usy-

paną być mogła, co bez przyczyny zbyt już długo może opóźnienia dotąd doznało.

5. MIASTO RAWA

Z powodu zgłaszania się do tegoż miasta rękodzielników zagranicznych i zwłaszcza z powodu osiędzenia tamże w końcu lata roku zeszłego kilku sukienników grünbergskich oraz jednego postrzygacza, pośpieszono pomimo późnej pory jesiennej urządzić nową osadę w mieście Rawie, będącym obwodowym miastem i z względu położenia nadrzecznego oraz handlu wewnętrznego, bardzo przydatnym na zakłady fabryczne być mogącym.

Tym celem dla zabezpieczenia najprzód dla nowo urządzającej się osady potrzebnego folusza, zawarto układ z zamożnym i doskonałym majstrem młynarskim z Prus przybyłym, mocą którego tenże w miejscu od dawnych czasów spustoszałego młyniska swym własnym kosztem folusz w przeciągu roku jednego ma wystawić, z obowiązkiem opłaty do skarbu publicznego przynależnego na wieczne czasy czynszu.

Dalej rozmierzono grunta prywatnym na urządzenie osady i rządowe wójtówki tymże celem użyć się miane.

Następnie pozawierano z właścicielami tychże gruntów względem odstąpienia onych przynależne przedugodne układy, a zaraz potem utworzono tymczasowo przy głównym pocztowym trakcie do Włocławia[1]) na Piotrków prowadzącym, 28 placów osadniczych, które natychmiast na gruncie urządzonemi zostały.

Zarazem po dokonanej niwelacji zaprojektowano przekopanie rzeki Rawki, odpowiednie potrzebie folusza i dogodności osady, co zaraz na gruncie odznaczono, celem, iżby przekopanie takowe w następnej wiośnie dokonanem być mogło.

Ponieważ zaś w tym nawet roku przybyli do miasta Rawy rękodzielnicy, dla braku przynależnych pomieszkań, z wielką jedynie trudnością ulokować się dali, ugodzono się zatem względem pobudowania na nowo urządzonych placach sześciu domów dwufamilijnych rządowych, które w roku bieżącym wystawionemi być mają. — Tem zaś mniejszy na one wydatek wyłożonym będzie z powodu: że obywatele miejscowi do bezpłatnej zwózki części materiałów nakłonionemi zostali.

Na tych przygotowawczych krokach czynność co do tego miasta w roku zeszłym wstrzymaną być musiała, a w roku bieżącym dalej poprowadzoną zostanie.

---

[1]) Powinno być Wrocławia.

6. MIASTO PRZEDECZ

W mieście tym, wśród którego w roku jeszcze 1821 25 placów rękodzielniczych utworzonemi zostały, starano się szczególniej nakłonić tych, którzy place takowe poobejmowali, do pośpiesznego onych zabudowania. Skutkiem tego wystawiono przez pojedyńczych rękodzielników w roku zeszłym na placach pomienionych 8 domów wedle normalnego rysunku, cztery zaś rozpoczęto, a tym sposobem nie pozostaje na teraz w rzeczonej osadzie jak tylko 8 placów do objęcia i zabudowania.

Gdy bowiem w roku zaprzeszłym zabudowano trzy place, a w zeszłym w ogóle 12, jeden zaś na ratusz przeznaczonym będący w bieżącym roku zabudowanym być ma, tylko zatem ośm placów do rozbioru, a następnie pobudowania pozostaje.

Prócz tego wszakże dołożono starań celem upiększenia i uporządkowania samego miasta. — Tym celem wszelkie grodźby do nowych liniów regulacyjnych przeniesiono i porządnemi parkanami zastąpiono, a razem nakłoniono obywateli miejskich, których liche chaty główne ulice szpeciły, do przeniesienia i przebudowania onych. Skutkiem tego wystawiono w mieście Przedczu do końca roku zeszłego 21 domów, z których pewna część są zupełnie nowemi i do tego murowanemi, a druga staremi, ale przebudowanemi i upiększonemi domostwami.

Najgłówniejszym atoli było obiektem co do osady fabrycznej w Przedczu obmyślenie dla onej folusza, który by na rok cały w dostateczną wodę mógł być zaopatrzonym. Pomimo bowiem wszelkich zabiegów okazało się, że urządzony w roku zaprzeszłym folusz z względu zbytniej szczupłości wody, potrzebie rękodzielników sukienniczych w Przedczu osiadłych odpowiedzieć nie zdołał.

Tym więc celem rozpoznano jak najstaranniej bieg i naturę wszelkich wód o milę wokoło miasta Przedcza znajdować się mogących, zniwelowano je i plany onych pozdejmowano. Tem zaś bardziej poszukiwania swoje w tej mierze podwojono, z uwagi, iż miasto Brdów o milę tylko od Przedcza oddalone, względem którego przysposobienia na osadę fabryczną Książę Namiestnik Królewski swą wolę objawić raczył, takoż folusz zabezpieczonym sobie mieć potrzebowało. Skutek atoli nie odpowiedział czynionym w tej mierze zabiegom, przekonano się bowiem, że bez wyłożenia arcy-znakomitych, bo kilkadziesiąt tysięcznych nakładów, nigdzie w okolicach miasta Przedcza i Brdowa taki folusz, który by przez rok cały w ciągłą i dostateczną wodę mógł być zaopatrzony, urządzić się nie da.

W takim więc stanie rzeczy, zobowiązano dziedzica dóbr izbickich, aby we wsi jego dziedzicznej Korzeczniku, własnym kosztem folusz dla

rękodzielników sukienniczych z miast Przedcza i Brdowa urządził, z zastrzeżeniem opłat, jakie ciż rękodzielnicy za folowanie swych sukien uiszczać będą obowiązani. Folusz zatem takowy w roku bieżącym urządzony zostanie, a tym sposobem dogodzi się potrzebie pomienionych osad fabrycznych, z zabezpieczeniem rękodzielników tamecznych od przesadzonej za folowanie opłaty, a razem oszczędzi się skarb publiczny od znacznych wydatków na ten cel winnych się byłych wyłożyć.

7. MIASTO BRDÓW

Na skutek objawionej woli przez Księcia Namiestnika Król. w czasie zeszłorocznego objazdu województwa, przedsięwzięto regulacją nowej osady rękodzielniczej w mieście Brdowie.

Po poprzednim przeto zaprojektowaniu takowej osady i pozawieraniu protokolarnych przedugodnich układów z obywatelami, którym ich grunta na ten cel koniecznie zajętemi być musiały, następnie zaraz do samejże regulacji przystąpiono.

Zajęto więc najprzód na rzecz miasta, a mianowicie na urządzić się mianą osadę, dwie rządowe wójtówki Kolską i Psarską zwane, które z rozrzuconych wśród pól miejskich płos składają się.

Następnie dokonano zamiany z prywatnemi interesantami za grunta onym na urządzenie osady się zajmujące, przez wydzielenie z gruntów wzwyż wyrażonych wójtówek stosownych wynagrodzeń.

Że zaś osada pomieniona nie dała się z względu przyszłego upiększenia i uregulowania samego starego miasta inaczej urządzić, jak tylko przez zajęcie gruntów wzwyż wyrażonych prywatnych, a razem za zniesieniem kilku domów i pobudynków na tychże stojących, przeto poukładano się także z właścicielami pomienionych pobudynków względem ich zniesienia, wydzielając im za to jak najskromniejsze pieniężne wynagrodzenie.

Potem w bliskości rynku starego miasta pomiędzy traktami do miast Izbicy i Przedcza prowadzącemi, urządzono nową osadę i takową trwale oraz ostatecznie na gruncie odznaczono.

Osada rzeczona składa się z 63 placów budowlanych, z których atoli nie wszystkie dla rękodzielników przeznaczonemi zostały, a to z względu: że tych obywateli, którzy posiadając place swe dziedziczne przy teraźniejszych ulicach nowej osady, zabudować je są w stanie, przy takowych placach po poprzedniem ich uregulowaniu pozostawić musiano. Tym więc sposobem jedynie 49 placów budowlanych, z tyluż ogrodami, łącznie po półtora morga nowej miary polskiej powierzchni obejmującemi, dla rękodzielników na rozbiór utworzonych zostało.

Że jednak ogrody do wójtówki należące, a wśród siedzib dotychczasowych starego miasta pustkami leżące, teraz na place budowlane podzielono i obywatelom miejskim na zamian z obowiązkiem odbudowania onych rozdano, tym więc sposobem utworzono dostateczną bardzo ilość placów, które koleją czasu zabudowanemi i na pomieszczenie mnogich rękodzielników posłużyć mogą.

Zarazem dokonano regulacją siedzib starego miasta.

Wydzielono także plac na cegielnią miejską, a na dowolne wyrabianie przez samychże mieszkańców surówki sporządzono projekt pobudować się mianej cegielni i domu mieszkalnego dla strycharza, a względem ich wystawienia stosowne przedsięwzięto kroki.

Że zaś zbywające po powyższym użytku grunta z obudwóch wójtówek na czynsz wieczny pomiędzy obywateli miejskich wedle zastrzeżenia w tej mierze przez onych przy zezwoleniu na zajęcie swych gruntów uczynionego, rozdzielonemi być miały, dokonano to zatem, zwłaszcza że takowe zbywające niełączne cząstki gruntów na inny cel obrócić by się nie dały, przy czym czynsze z onych opłacać się miane ustanowiono i stosowne w tej mierze układy z pojedynczemi interesantami pozawierano.

Uregulowano także granice teritorium miasta od stron wsiów rządowych Psary i Świętosławice, a wyprowadzone w prostych ile możności kierunkach linie graniczne stosownemi miedzami granicznemi i kopcami na gruncie ostatecznie opatrzono.

Podobnież uregulowano pastewniki i lasy gminne, i takowe od stron posiadeł prywatnych klamrami kopcowemi odgraniczono.

Przedsiębrano także obmyśleć folusz dla nowo urządzonej osady, przekonawszy się atoli o trudnościach temu na przeszkodzie będących, przeznaczono na ten cel urządzić się miany folusz w Korzeczniku, o pół tylko mili od miasta odległy, do łącznego użytku miast Brdowa i Przedcza służyć mający, jak się to wyżej powiedziało.

W przyszłości więc dołożonem będzie staranie w przedmiocie sprowadzania do nowo urządzonej osady coraz większej ilości rękodzielników i zabudowania placów w onej utworzonych, ostatnie atoli nie tak prędko do skutku doprowadzonym być może, z względu niemożności udzielenia pomocy budować się chcącym przez bezpłatne dostarczenie do budowy potrzebnego drzewa z lasów rządowych, a to z powodów, że w województwie tutejszym nie znajdują się w tamtej okolicy lasy rządowe, a udział podobny z lasów rządowych kolskich pod samym miastem położonych, do którego miasto Brdów ma prawo wrębu, przez Księcia Namiestnika Królewskiego ostatecznie zdecydowanym nie został.

8. MIASTO GOSTYNIN

W roku dopiero zeszłym, a nawet w drugiej połowie lata, chwycili się rękodzielnicy w nowej osadzie tutejszej osiedli do zabudowania placów przez siebie objętych, a to na skutek udzielonych im przypożyczek z funduszu żelaznego przez Księcia Namiestnika Królewskiego wyłącznie na ten cel łaskawie wyznaczonego. Pomimo więc niezbyt długiego czasu, jaki upłynął od dokonanego przez Księcia Namiestnika Królewskiego ostatniego objazdu województwa tutejszego, po odbyciu którego dopiero przypożyczki pomienione udzielać rozpoczęto, postanowiono przed zimą jeszcze dziewięć domów wedle normalnego rysunku, a do pobudowania drugich tyle przysposobienia przez założenie fundamentów poczyniono, w bieżącym zaś roku wiele jeszcze rękodzielników do budowania się zamiary swe oświadczają.

W tym także roku dokończono budowę ratusza przy rynku starego miasta, co do upiększenia onego niemało się przyłożyło.

9. MIASTO GĄBIN

W wykonaniu obietnicy przez Księcia Namiestnika Królewskiego w czasie objazdu rękodzielnikom sukienniczym w mieście Gąbinie zamieszkałym objawione, przystąpiono bezzwłocznie do uregulowania tegoż miasta w podobnyż sposób, jak powyżej wyrażone miasto rządowe fabryczne.

Po dokonanem zatem rozmiarze gruntów na utworzenie placów osadniczych zająć się mogących, zajęto następnie tym celem grunta rządowe wójtówki tamecznej, za użyciem zaś onej i przybraniem potrzebnych do tego gruntów, prywatną własnością będących, a z kolei po wynagrodzeniu obywateli miejskich za zajmujące się im jako wyżej grunta stosownemi działami zamiennemi z odleglejszych od miasta ról wójtówki utworzonych, urządzono po drugiej stronie rzeki popod miastem Gąbinem płynącej, mianowicie pomiędzy traktami do Płocka i Gostynina, nową osadę rękodzielniczą z 58 placów budowlanych i tyluż ogrodów, razem po półtory morgi nowej miary polskiej powierzchni obejmujących.

Zarazem poczyniono przygotowania względem uporządkowania i upiększenia starego miasta, które w roku bieżącym ma być dokonanym.

Że zaś przygotowawcze takowe czynności z nastąpioną już zimą dokończono, dopiero więc w roku bieżącym dalsze kroki regulacyjne dokonanemi zostaną.

Przeszedłszy powyższym sposobem szczegółowo to wszystko, cokolwiek w roku zeszłym w miastach rządowych fabrycznych uskutecznionem zostało, pozostaje jeszcze do wspomnienia w ogólności przynajmniej

o tak zwanych szlacheckich miastach fabrycznych, celem wystawienia dokładniejszego obrazu postępu rękodzieł w województwie całem. I tak więc:

III. CO DO MIAST I OSAD FABRYCZNYCH SZLACHECKICH

1. W OBWODZIE ŁĘCZYCKIM

a. MIASTO OZORKÓW

Wprawdzie miasto takowe nie doznało w roku zeszłym postępu w odpowiednim stosunku do lat poprzednich, czego przyczyną być zdają się z jednej strony rozmaite prywatne stosunki, a z drugiej mniejszy na teraz napływ do kraju zagranicznych rękodzielników, pomimo tego atoli, do miasta pomienionego, które do dziś dnia najludniejszym jest w rękodzielnikach, przybyło i w roku zeszłym nieco sukienników, dla których kilka domów porządniejszych i kilkanaście może pomniejszych chatek pobudowano.

Prócz tego założoną została w tymże mieście znakomita przędzalnia wodna przez Niderlandczyka nazwiskiem Schlösser, w której blisko milion funtów wełny przez rok jeden uprząść można.

b. MIASTO ALEKSANDRÓW

Będące porządnie założonym i dość znakomicie już zabudowanym, posiada do dwuchset sukienników. W tym wszakże roku pomimo usilnych i wytrwałych starań dziedzica, mały bardzo postęp toż miasto uczyniło, co przypisać szczególniej należy niezamożności tam osiadłych rękodzielników.

c. MIASTO PODDĘBICE

Zaludnione sukiennikami szczególniej w cienkich gatunkach sukna szaraczkowe wyrabiającemi, doznało w roku zeszłym niejakiego rękodzielników tegoż rodzaju przypływu. Co się wszakże dotycze samego miasta, wzrost onego jeszcze widocznym się nie staje.

d. OSADA KONSTANTYNÓW

Osada takowa, sprawiedliwie rzec można, kwitnącego prawdziwie stanu w roku zeszłym doznała. I tak pobudowanych w niej zostało, po większej wprawdzie części przez dziedzica, kilkadziesiąt domów, a osiedli

w onej sukiennicy pomnożonemi zostali kilkudziesiąt majstrami. — Wnosząc po nastąpionym w roku zeszłym postępie tej osady, spodziewać się należy, że się takowa wkrótce stać musi jednym z znakomitych miast fabrycznych.

2. W OBWODZIE RAWSKIM

a. MIASTO BRZEZINY

Miasto to, które mieści w sobie od niepamiętnych czasów znakomitą liczbę krajowców sukna siermiężne wyrabiających, doznało w roku upłynionym w ludności swej niejakiego powiększania, przez przybycie tamże kilkunastu zagranicznych sukienników, lepszego gatunku od pierwszych sukna wyrabiających. Jakkolwiek atoli tym sposobem na przyszłość i średniego gatunku sukna w tym mieście produkowanemi będą, głównym wszakże obiektem tegoż miasta zostaną wyrobki sukna siermiężnego; bynajmniej to wszalako miastu pomienionemu za naganę posłużyć nie może, wyrobki bowiem z onego wychodzące, służą ku odzieży średniej i ordynaryjnej klasy ludu całego prawie Mazowsza, a rękodzielnicy i rzemieślnicy je wyrabiający mają tę rzadką w kraju naszym zaletę, że w lecie swe role uprawiają, a wśród zimy szczególniej przemysłowemu zarobkowi się oddają.

b. MIASTO UJAZD

W okolicy miasta tegoż, a mianowicie popod samem miastem i w odległości półtory mili ku Pilicy, założonemi zostały przez dziedzica dóbr ujezdzkich dwie osady rękodzielnicze, które lubo że dotąd pomimo swej odległości łączną co do fabrykacji sukna osadę tworzyły, w przyszłości atoli pod swemi właściwemi nazwiskami wystąpić muszą. Dlatego też każdej oddzielny obraz wystawia się, jako to:

1. OSADA, CZYLI RACZEJ PRZEDMIEŚCIE UJEZDZKIE, ANTOLINEM ZWANE.

Na gruncie teritorium folwarku ujezdzkiego, zupełną łączność z samymże miastem mającym, utworzoną została osada z kilkudziesiąt placów się składająca, która istotnie za przedmieście miasta Ujazdu z wszelkiego względu, tak administracyjnego, jako i skarbowego, uważaną być winna.

Tamże urządzono farbiernię i osadzono kilkadziesiąt z Grünberga w Śląsku przybyłych sukienników, którzy po większej części sukna cienkiego gatunku wyrabiają.

Nie można się wszakże spodziewać w przyszłości znakomitego wzrostu tejże osady, z powodu że jej druga, w Tomaszewie, która powabniejszą dla rękodzielników z względu jej położenia będąc, na przeszkodzie stawać będzie, skoro miastem zostanie.

2. OSADA TOMASZÓW

Założoną będąc przy zbiegu dwóch rzek: Wolborki i Pilicy, w romantycznem bardzo położeniu, ponętną jest bardzo dla fabrykantów grünbergskich, którzy w górach ją otaczających podobieństwo do swego rodowitego miasta upatrują. Dla tej właśnie przyczyny dosyć już znakomita ilość fabrykantów takowych, same sukna cienkie wyrabiających, w onej osiadło i wyrobkami swemi miasto nasze stołeczne zasila. Osadzenie zaś tamże w końcu roku zeszłego znakomitego bardzo fabrykanta z Görlitz, nazwiskiem Gröhe, przyszłemu jej bytowi pewną trwałość nadało. W tejże osadzie pobudowano w roku zeszłym do dwudziestu domów, wszystkich z kamienia wapiennego piaskowego, który w pobliskości obficie się znajduje, wymurowanych, a ani wątpić nie można, iż taż osada w przyszłości jedną z najznakomitszych stać się może.

3. W OBWODZIE KUJAWSKIM

1. MIASTO IZBICA

Na gruncie do teritorium miasta tegoż należącym, założoną była w latach poprzednich osada rękodzielnicza w regularnym co do wyprowadzonych ulic sposobie.

Lubo zaś do miasta pomienionego bardzo mało w roku zeszłym rękodzielników przybyło, co pochodzi stąd, iż zagraniczni rękodzielnicy bardziej się do obwodu łęczyckiego cisną, pomimo tego atoli trwając w przedsięwziętych raz zamiarach, pobudował i w roku upłynionym siedm porządnych domów murowanych i kilka drewnianych, które później ochotniczym do tego fabrykantom odprzedać zamierza.

Na szczególniejszą zaś uwagę zasługuje założony przez tegoż dziedzica folusz, z względu, iż dla sprowadzenia do niego wody, własnym kosztem wybić musiał blisko pół milowy kanał, który w roku zeszłym wykończonym został.

4. W OBWODZIE WARSZAWSKIM

a. WIEŚ LESZNO

We wsi takowej osiadło było przed rokiem trzech bardzo dobrych fabrykantów cienkiego sukna, że jednak rękodzielnicy ci dla braku farbierni i folusza swe wyroby w surowym stanie fabryce warszawskiej

Fraenkla i Comp. odprzedają, przeto wieś takowa ani jest, ani kiedy stać się może osadą rękodzielniczą.

b. WIEŚ GROCHÓW

Co do rękodzielników w podobnymże jak wieś Leszno jest przypadku, tej atoli zakłady fabryczne pierwszeństwo mają nad leszNowskie, z względu założonej tu w roku zeszłym przędzalni końskiej przez Francuza Colignon, która parękroć sto tysięcy funtów wełny na rok uprząść jest w stanie.

Nie te atoli są tylko miasta w województwie mazowieckiem, które w sobie rękodzielników sukienniczych mieszczą. — Wzwyż bowiem wymieniono tylko co do miast rządowych te, w których nowe osady pozakładano, a z szlacheckich—najcelniejsze. Prócz onych wszakże posiadają sukienników miasta, jako to:

I. W OBWODZIE ŁĘCZYCKIM

a. Parzęczew
b. Grabów

II. W OBWODZIE RAWSKIM

a. Nowe Miasto
b. Skierniewice
c. Biała
d. Stryków

III. W OBWODZIE KUJAWSKIM

a. Lubraniec
b. Sompolno
c. Nieszawa
d. Babiak
e. Chodecz
f. Piotrków
g. Służewo
h. Kowal
i. Lubień, które w roku upłynionym znacznie się wzniosło.
k. Wieś Dobiegniew.[1])

IV. W OBWODZIE GOSTYNIŃSKIM

a. Kutno

V. W OBWODZIE SOCHACZEWSKIM

a. Wiskitki

[1]) Dziś Dobiegniewo

VI. W OBWODZIE WARSZAWSKIM

a. Nowydwór[1]).

Prócz zaś tych, znajduje się jeszcze po kilku sukienników w rozmaitych miasteczkach i wsiach, którzy z powodu zbyt małej swej liczby, do główniejszych miast pod względem kontroli wyrobów krajowych przyłączonemi być musieli.

Nie tylko atoli same wyroby wełniane w województwie tutejszym są produkowanemi. Tamte wprawdzie są najgłówniejszym obiektem fabrykacyjnym, który dotychczas z pomyślniejszym nad inne skutkiem rozkrzewiać się daje, prócz onych wszelako innego jeszcze rodzaju wyrobki działanemi zostają. I tak:

CO DO WYROBKÓW PAPIERNIANYCH

Wyrabianym zostaje papier w znacznej ilości i rozmaitych gatunkach w obwodzie warszawskim we wsiach: Jeziornie i Marymoncie, w obwodzie gostynińskim: w młynie Soczewie,—w obwodzie kujawskim: w mieście Włocławku, tudzież w obwodzie rawskim we wsiach: Łochowie i Naropińskiej Woli. Z papierni takowych są najcelniejszemi:

a. Papiernia Jeziorna z względu swej znakomitości i lości rocznie zwłaszcza pod stępel skarbowy wyrabianego papieru.

b. Rządowa w Marymoncie przedniego gatunku papier, a nawet i welinowy wyrabiająca.

c. Anzillego w Marymoncie, która wyrabia rozmaite papierniane przedmiota ze słomy i kory lipowej, czyli tak zwanych rogóżek. I tak np. robią tamże z wzwyż wyrażonych artykułów tekturę do pokrywania dachów, papier kolorowy w dobrym gatunku do pisania, tekturę introligatorską, obicia itp.

d. Papiernia w Soczewie[2]) w ekonomii Brwilno, która w roku zeszłym bardzo porządnie i kosztownie założoną została, a na teraz wyrabianiem papieru pod stępel skarbowy zajętą została. Na koniec założoną także została w roku upłynionym nowa papiernia w nowo erygowanem mieście Jadowie, obiecująca stać się w przyszłości znakomitą.

CO DO WYROBKÓW SZKLANNYCH

Rok zeszły, który systemat prohibicyjny z sobą sprowadził, dwojako na fabrykacją tutejszo-krajowych wyrobków szklannych działał. I tak dążono w hutach obwodu stanisławowskiego, a mianowicie w Barczący, Mińsku i Moczydłach, do coraz doskonalszego i mnożonego wyrabiania

[1]) Dziś Nowy Dwór
[2]) Dziś Soczewka w gminie Duninów pow. Gostynin.

drobnego szkła białego szlifowanego, lub gładkiego, na które skutkiem wyszłej taryfy celnej coraz większy pokup okazywał się, przeciwnie zaś huty w obwodzie łęczyckim, jako to: w Jagodnicy[1]) i Radogoszczy[2]), coraz trudniej wyrabiane u siebie szkło taflowe białe pozbywać mogli, z powodu, że onemu przystęp do Prus, dokąd dawniej znacznie odchodził, wzbronionym został.

Na skutek tego właśnie wyrobki z hut wyżej wyrażonych obwodu stanisławowskiego znacznego w roku upłynionym w swej fabrykacji doznały udokładnienia, szczególniej zaś huta w Barczący, która od lat kilkanaście przez kompanią rodowitych Czechów zadzierżawioną została, zupełnie na nowo i odpowiednio wyrabiać się w onej mianym przedmiotom urządzoną została. Za użyciem zaś rękodzielników tym celem z Czech przyprowadzonych wyrabia się na teraz w tejże hucie rozmaite szkło drobne białe szlifowane lub gładkie, w zbliżonej doskonałości szkieł lepszych zagranicznych.

Prócz hut takowych znajdują się jeszcze w obwodzie łęczyckim: Huta Adamowska, Bedoń, Chojny i Rogi — w obwodzie gostynińskim: Zaborów Nowy—w obwodzie rawskim: Będków, Gzdów, Trębaczew—w obwodzie warszawskim: Gołasze, tudzież w obwodzie stanisławowskim: Janów i Rąbierz. W tych atoli wszystkich hutach najpospoliciej szkło tylko ordynaryjne wyrabianem bywa.

CO DO WYROBKÓW BAWEŁNIANYCH

Wprawdzie poczęto w roku zeszłym produkować wyrobki tego rodzaju w Tomaszowie i Konstantynowie, a podobnąż fabrykę w Jadowie w obwodzie stanisławowskim założono. — Że jednak płody takowe zbyt jeszcze są nieznaczącemi, jedynie je przeto za początki uważać należy.

Najgłówniejszym zatem przedmiotem co do wyrobków bawełnianych jest w województwie tutejszem fabryka drukarniana perkali w Marymoncie, niegdyś rządowa, a teraz Berksohna.

CO DO FABRYK WSTĄŻEK I TASIEMEK

Dwa dopiero zakłady w województwie, mianowicie: w Ujeździe i Izbicy wyrobki tego rodzaju produkują i rocznie do 300.000 łokci dostarczyć już są w stanie.

Celniejszym z nich wszakże jest izbicki, który w znakomitej już ilości do dziś dnia wyrobił tasiemek bawełnianych w bardzo dobrych gatunkach, w bieżącym zaś i jedwabne produkować zamierza.

[1]) Dziś Huta Jagodnica.
[2]) Radogoszcz.

CO DO WYROBKÓW INNYCH WEŁNIANYCH PRÓCZ SUKNA

Prócz sukna, które wzwyż wyrażonych miejscach w ilości blisko dwóchkroć sto tysięcy postawów corocznie wyrabia się, produkują się jeszcze z wełny jako to:

1. w Izbicy cienkiego rodzaju baja.

2. w Gostyninie zaś jak najprzedniejszego nawet gatunku tałesy żydowskie, które dotąd do usług religijnych mieszkańców krajowych wyznania mojżeszowego z zagranicy sprowadzanemi być musiały.—W roku zaś zeszłym zakład takowy tak dalece posuniętym został, iż sam w przyszłości potrzebie w tym krajowej wystarczyć by już zdołał. Przedsiębiercy zaś onego przyznać należy tę zaletę, iż do tego stopnia wyuczył okolicznych mieszkańców włości prząść wełnę, że mu onę jak najcieniej uprzędzoną dostarczać są już w stanie.

Tamże wyrabia się bardzo cienka flanela, w przyszłości zaś kaźmirki i tak zwane czerkasy robionemi być mają.

Na koniec w osadzie Tomaszów założonych zostało ośm warsztatów do wyrabiania merynosów i już wyrobki takowe produkować poczęto.

CO DO CYKORII I KAWY NAŚLADOWCZEJ

Fabryka cykorii w Włocławku dostarcza rocznie 500.000 funtów, a podobnoż w Konstantynowie do 20.000 funtów.

W Świniotopy[1]) zaś w obwodzie stanisławowskim wyrabia się tak zwana krajowa kawa, która w paczkach podobnież jak cykoria rozprzedaje się. — Przemilczeć na koniec w tym miejsu nie należy o roślinie naśladowczej kawy, jaka w roku zeszłym z pomyślnym skutkiem w Konstantynowie plantowaną była. — Tak zwany groszek hiszpański (Astragalus...)[2]) a będący już od niejakiego czasu zamiast kawy w Szwecji używanym i będący bardzo do niej w kolorze naturalnym i przysposobionym tudzież smaku podobnym, w roku zeszłym, jak się dopiero rzekło, w małej ilości zasianym zostawszy, przyniósł takiegoż owocu przeszło 300 złp. Ten więc plon na sprzedaż jako nasienie wystawionym został i w przyszłości dla kraju niejako korzystnym stać się może.

CO DO WYROBKÓW MIEDZIANYCH

Prócz rzemieślników, którzy wyrabianiem drobnych przedmiotów miedzianych się trudnią, znajdują się w województwie cztery hamernie, jako to: w obwodzie warszawskim w Błędowie, w Radziejowicach, a w obwodzie rawskim: w Strobowie i Dmosinie.

---

1) Dziś Świnotop.

2) Prawdopodobnie Astrogalus Boiss.

CO DO WYROBKÓW ŻELAZNYCH

Dotychczas jedna tylko hamernia żelaza z przynależnemi do tego fryszerkami w obwodzie rawskim w Tomaszowie znaduje się, która w roku zeszłym przez zaprowadzenie giserni udokładnioną została, życzyć by jednak należało, aby w obfitości i w dobrym bardzo gatunku ruda żelazna pod miastem Inowłodzem użytkowaną została.

W Tomaszowie zamierzają w roku bieżącym noże zwane kozikami, za które dotąd dość znaczne sumy pieniężne wychodziły, wyrabiać, w czym przygotowawcze środki już przedsięwzięto.

CO DO WYROBKÓW LNIANYCH I KONOPNYCH

Niezawodną jest rzeczą, iż w województwie tutejszym znajduje się znakomita bardzo ilość tkaczy płótna, którzy wszakże po rozmaitych włościach są rozrzuconemi. — Względem powzięcia więc o nich dokładnej wiadomości, a następnie przedsięwzięcia środków celem udogodnienia i rozkrzewienia fabrykacji tego rodzaju wyrobków, w roku zeszłym stosowne przedsięwzięto kroki.

Najgłówniejszymi zaś dotąd tego rodzaju zakładami są: fabryka rządowa płótna w domu kary i poprawy w Brześciu Kujawskim, tudzież rękodzielników w Dąbiu i Chodczu, w niezgorszych gatunkach obrusy i serwety wyrabiających.

CO DO WYROBKÓW SKÓRZANYCH

Dosyć znakomita ilość garbarni w województwie się znajdujących, nie może się bardzo szczycić doskonałością swych wyrobów, a nawet nie można się spodziewać, aby tego rodzaju wyroby tak prędko udoskonalonemi były, z powodu że skóry z Rosji tu sprowadzane nierównie taniej od tutejszo-krajowych przedają, a przedsiębiorców garbarni od czynienia na to znacznych zakładów odstręcza.

Za celujące wszakże garbarnie uważać należy: w Jeziornie, Rawie, Chodczu, Krośniewicach, Kutnie itd.

Dwóch atoli białoskórników w roku upłynionym do Włocławka i Konstantynowa z zagranicy się sprowadziwszy, wyrabianiem skórek cieńszych gatunków trudnić się będą.

CO DO ROZMAITYCH INNYCH WYROBKÓW

W Marymoncie znajduje się znakomita fabryka octu wodnego, a takaż w Inowłodzu zakłada się.

Podobnież w Marymoncie wyrabia się mydło przeźroczyste pachnące, tudzież woda i proszek do bielenia płócien i innego rodzaju przedmiotów.

Osiadły w roku zeszłym w Tomaszowie praktyczny chemik Potri, uczeń sławnego Hermstedta, czyni przygotowania do wyrabiania chemicznych produktów do drukowania i farbowania jedwabnych, bawełnianych wyrobków potrzebnych.

Na koniec założoną także została w roku zeszłym w Białołęce pod Pragą fabryka płótna woskowanego czyli ceraty.[1])

w zastępstwie Radcy Stanu Prezesa

B. Tykel

Kożuchowski

Sekretarz Jeneralny

Filipecki

Wróblewski

---

[1]) **Raport niniejszy złożony został 24 stycznia 1824 r. Nr. 7785/287 Komisji Rządowej Spraw Wewn. i Policji wraz z aneksami i dlatego znajduje się on także w aktach Komisji Rządowej Spraw Wewn. i Policji Nr teczki 17.183 karty 19—47, a aneksy do niego na kartach 48—51.**

Lit. A

W Y K A Z

fabryk sukiennych w obrębie województwa mazowieckiego istniejących, sporządzony z końcem r. 1823[1]).

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewn. i Pol. tyczące się raportu rocznego 1823 r. Nr 17.183. K. 48—49.

Wymienienie		Znajduje się		
		Miano		
Obwodu	Miasta lub wsi	Majstrów tkaczy sukna	Warsztatów sukienniczych	Czeladzi sukienniczej
	1. Babiak	13	13	2
	2. Brdów	12	12	24
	3. Chodecz	15	19	9
	4. Dobiegniewo	10	10	
	5. Izbica	43	45	44
	6. Lubraniec	18	20	5
Kujawski	7. Lubień	12	12	5
	8. Nieszawa	8	8	
	9. Przedecz	46	46	49
	10. Piotrków	3	3	
	11. Sompolno	9	9	4
	12. Służewo	1	1	
	13. Aleksandrów	215	200	59
	14. Dąbie	91	92	57
	15. Grabów	3	3	
	16. Konstantynów	77	82	37
	17. Łęczyca	13	16	12
Łęczycki	18. Łódź	9	9	10
	19. Ozorków	288	307	230
	20. Poddębice	63	62	40
	21. Parzęczew	7	7	
	22. Zgierz	193	202	116
	23. Antolin	55	54	66
	24. Brzeziny	169	163	46
	25. Biała	6	6	
	26. Nowe-Miasto	30	47	
Rawski	27. Rawa	5	5	6
	28. Hol. Regnowskie i Konopnie	4	4	
	29. Skierniewice	15	26	30
	30. Stryków	4	4	
	31. Tomaszów	37	56	75
	32. Gostynin	43	43	25
Gostyński	33. Gąbin	19	19	2
	34. Kutno	8	8	
	35. Grochów	3	11	14
	36. Leszno	2	34	35
Warszawski	37. Mszczonów	3	3	
	38. Nowy Dwór	7	7	8
Sochaczewski	39. Wiskitki	31	31	16
	W ogóle .	1590	1699	1026

w nich fabryk sukiennych							
w i e i e				Znajduje się przy nich		Wyrobek roczny postawów sukna	UWAGA
Majstrów postrzygaczy	Farbierzy (Schoenfärber)	Farbierzy (Schwartzfärber)	Foluszy do miast przywiązanych	Przędzalnie	które wyrabiają rocznie wełny funtów		
			2			1.449	
		1				2.086	
	1		1			915	
						141	
1	1		2			3.912	
						1.186	
						720	
						453	
3	1		1			3.478	
						150	
						685	
						60	
6	1		1			20.177	
3	1		1			12.594	
						120	
3	1		2			9.332	
2	1		1			1.650	
1			1			2.840	
9	2		3	Wodna o trzech asortymentach	800 000	26.059	
			1			3.351	
						334	
6	1	1	4			18.250	
2	1		1			3.849	
2	1		4			11.310	
						211	
1	1		1			3.116	
1						204	
						120	
1			1			1.070	
						120	
2			1			2.086	
2	1	1	1			5.490	
	1		2			1.680	
						1.338	
			2	Konna o jednym asortymencie	200.000	804	
						3 520	
						200	
1	1					536	
1	1		2			2.560	
47	17	3	35	2	1.000.000	148.156	

Zgodność niniejszego wykazu z szczególnemi wykazami respective fabryk sukiennych poświadczam.

w Warszawie,
dnia 24 stycznia 1824.

Komisarz
Naczelnik
Sekcji Fabrycznej
B. TYKEL

W Y

objaśniający, ile od początku marca do końca grudnia 1823 roku wyrobów tutejszo krajowych

Wyszczególnienie																				
					Powozy				Zaprzęgi na konie			Meble				Kapelusze				
																	Damskie			
Sukna	Dywany	Wełna owcza		Szkła butelek	Karety	Kocze	Karykle	Bryczki	Chomonta	Szory	Siodła	Ramy złocone do obrazów	Stoły, stoliki, toalety i t. p.	Fortepiany	Ubiory i stroje damskie, jako to: suknie, czapki, kołnierzyki i t. p.	Męskie kastorowe	Kastorowe	Słomkowe	Materialne	Pióra do kapeluszy damskich
Postawów	Sztuk	Cet.	funt.	Sztuk	Sztuk															Bukietów
13.307	70	138	10	5.840	30	65	1	1	28	12	12	114	37	33	66	11	1	74	18	30

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1823 r. Nr 17.183. K. 50—51.

K A Z *Lit. B.*

wyekspediowanych zostało przez Komisją Województwa Mazowieckiego do Państwa Rosyjskiego [1])

w y r o b k ó w

Trzewiki damskie		Obuwie męskie			Skóry			R o z m a i t e w y r o b k i												Trąby i trąbki mosiężne		Guziki	
Safianowe	Materialne	Buty	Ciżemki	Trzewiki	Safianowe	Lakierowane	Książki	Jubilerskie	Srebrne, jako to: łyżki, noże i t. p.	Bronzowe, jako to: lichtarze	Lampy do oświecenia pokoi	Latarnie rewerberowe	Maszyny blaszane	Machina do przędzenia	Instrument acolimelodicon	Gremple i pasy gremplowe	Pałasze	Wyrobki szychowe szmuklerskie, szlify i t. p.	Pasamonicze, jako to: renty do pojazdów	dla kawalerii	dla poczty		
P a r					S z t u k														Łokci	Sztuk		Tuzinów	Sztuk
1.404	1305	69	17	26	48	18	343	91	60	3	30	5	2	1	1	67	23	1256	98	11	12	77	2

Zgodność niniejszego wykazu z dziennikiem ekspedycyjnym wydawanych świadectw pochodzenia poświadcza.

w Warszawie, dnia 24 stycznia 1824 r.

Komisarz Naczelnik Sekcji Fabrycznej
B. Tykel

Oszacowanie
drugostronnie wyliczonych eksportowanych wyrobków krajowych na pieniądze

Ilość sztuk		Wartość Złp.	gr.
13.307	Postawów sukna a f. 180	2.395.260	-
70	Dywanów a f. 180	12.600	
$138^{10}/_{100}$	Cetnarów wełny a f. 120	16.570	
5.840	Sztuk butelek...... a gr. 5	973	10
30	Karet....... a f. 3.000	90.000	
65	Koczów...... a f. 2.000	130.000	
1	Karykel..... a f. 1.500	1.500	
1	Bryczka..... a f. 1.000	1.000	
28	Chomont z rekwizytami a f. 30	840	
12	Szor jeden... a f. 50	600	
12	Siodeł..... a f. 60	720	
114	Ram złożonych do obrazów a f. 36	4.104	
37	Rozmaitych mebli a f. 50	1.850	
33	Sztuk fortepian. a f. 1000	33.000	
66	Sztuk rozmaitych strojów damskich a f. 50	3.300	
114	Sztuk rozmaitych kapeluszów damskich i męskich a f. 30 .	3.420	
30	Piór do kapeluszy damskich a f. 18	540	
2.709	Par trzewików damskich a f. 4	10.836	
69	Par butów a f. 36	2.484	
43	Par ciżem i trzewików męskich a f. 20	860	
64	Sztuk skór lakierowanych i safianowych a f. 40 . . .	2.560	
343	Sztuk książek a f. 4	1.372	
91	Sztuk wyrobków jubilerskich a f. 20	1.820	
60	Sztuk łyżek srebrnych itp. a f. 15	900	
3	Lichtarze bronzowe a f. 30	90	
30	Lamp astralnych i rewerberowych a f. 72	2.160	
2	Maszynki do kawy a f. 20	40	
1	Machina do przędzenia a f. 72	72	
1	Acolimelodicon a f. 100 (instrument muzyczny) . . .	100	
67	Grempli a f. 6	402	
23	Pałasze a f. 30	690	
2.156	Szlif szychowych a f. 40	86.240	
98	Sztuk pasamonicznych wełn. i jedwabnych wyrob. a f. 20	1.960	
33	trąbek rozmaitych a f. 15	495	
77	tuzinów guzików a f. 4	308	
	Ogólna wartość wynosi[1])	2.809 666	10

[1]) W oryginale jest 2805928.10, zmiana została wprowadzona po sprawdzeniu powyższej kolumny cyfr.

Sekcja Fabryczna

N 1854 Praes 7 marca 1825

№ $\frac{1035}{333}$

Jaśnie Oświecony Książę
Namiestniku Królewski

w Warszawie, dnia 10 lutego 1825.

Radca Stanu Prezes
Komisji Województwa Mazowieckiego

z urzędu składa raport roczny z dopełnionych przez Sekcją Fabryczną czynności w ciągu roku 1824.

W wykonaniu ogólnych w tem przepisów ma zaszczyt w przedmiocie dokonanych w przeciągu roku zeszłego czynności przez Sekcją Fabryczną w Komisji Wojewódzkiej następny złożyć raport[1]).

I. W OGÓLNOŚCI

Świeże zakwitnienie w województwie mazowieckiem gałęzi przemysłowej, jaka przed niedawnym czasem zupełnie niemal nieznaną w onym była, wskazało w roku 1823 niezbędną potrzebę ustanowienia przy Komisji Wojewódzkiej oddzielnej sekcji, częścią służby publicznej z tego przedmiotu wynikającej trudnić się należnej. Zawiązawszy się tym sposobem takowa sekcja, wcale nowego rodzaju służbą trudnić się obowiązaną będąca, przede wszystkiem zwrócić musiała swoją uwagę na ułożenie ogólnych zasad, wedle których, dla osiągnienia zamierzonych w tem przez rząd celów, rzeczona służba w obrębie całego województwa, a mianowicie po miastach i osadach fabrycznych przez właściwe urzęda administracyjne przynależnie dopełnianą być zdołała. W miarę zatem nabytego w tem doświadczenia, nie przestawała w ciągu roku upłynionego Sekcja Fabryczna trudnić się układaniem ogólnych prawideł, które tymże urzędom za wskazówkę w ich działaniach posłużyć były w stanie, a z kolei nie zaniedbując takowa Sekcja Fabryczna ścisłego wykonania wydanych przez siebie dopiero wyrażonych zarządzeń przestrzegać, usiłowała szczególniej służbę kontrolową wyrobów krajowych, zwłaszcza też na wysyłkę do Państwa Rosyjskiego przeznaczonych, w taki sposób urządzić, iżby żadne

[1]) AAD. Akta Rady Administracyjnej Król. Polsk. O fabrykach i rękodzielniach krajowych rok 1825. Nr 348 cz. IV. K. 52—75.

stąd z uszczerbkiem dla wzrastających rękodzieł krajowych skutki wypłynąć nie były w stanie.

Wymieniać tu szczegółowo wydane w tej mierze jako wyżej zarządzenia, które w części przez dzienniki wojewódzkie ogłoszone były, zbytecznem być się zdaje, za dostateczne bowiem przekonanie o onych właściwości posłużyć zdoła uwaga, że pomimo nastąpionej w roku zeszłym znakomitej bardzo wysyłki wyrobów z województwa mazowieckiego do Państwa Rosyjskiego, żadna wszakże w tej mierze niedokładność przez władze Cesarstwa Rosyjskiego dostrzeżoną być nie zdołała, co przecież z względu małego bardzo personale Sekcją Fabryczną tworzącego, a ekspedycją wyrobów do Rosji trudniącego się, niezawodnie wyniknąć byłoby musiało, gdyby wydanie jednostajnych w tem przepisów wszelkiemu w tej mierze zamierzaniu zapobiec nie zdołało.

Ponieważ atoli w miarę rozkrzewiających się rękodzieł w województwie, coraz bardziej pomnażają się czynności fabryczne, jakie wyłącznie Sekcja Fabryczna dokonywać jest obowiązaną, pomimo zatem przedsięwziętych w tej mierze jako wyżej środków, sekcja takowa włożonym na siebie obowiązkom zadosyćuczynić nie zdoła, jeśli przynależnie w indiwidua pracujące powiększoną nie zostanie, w czem Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji, zwłaszcza też przy okazji projektu do etatu dla Sekcji Fabrycznej na rok 1825, kilkokrotne wnioski Komisji Wojewódzkiej otrzymała.

Nie zaniedbywała takoż Sekcja Fabryczna zaprowadzoną przez siebie w roku 1823 kontrolę wszelkich rękodzielników w obrębie województwa znajdujących się, w miarę zachodzących w tem zmian i otrzymanych w tej mierze od właściwych urzędów szczegółowych raportów, z wszelką skrupulatnością i akuratnością utrzymywać, zapisując w niej tak przybywających rękodzielników, jako też obrane przez onych znaki fabryczne, a to celem postawienia Komisji Wojewódzkiej w możności ścisłego zadosyćczynienia włożonemu nań obowiązkowi względem ekspediowania wyrobów krajowych do Rosji. — Z kolei zaś Sekcja Fabryczna, zatwierdzając szczegółowo obrane przez nowo osiadających rękodzielników znaki fabryczne, stosowne za każdą razą właściwym burmistrzom i wójtom gmin dispozycje, względem dopilnowania skutku rzeczy w oznaczaniu wyrobów produkować się mianych, wydawać nie przepominała, a zarazem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji wykazy rzeczonych rękodzielników dla zakomunikowania onych władzom Państwa Rosyjskiego przedstawiać nie zaniedbywała.

Z takowej to kontroli wykazuje się być rezultatem, że pomimo sprawiedliwego domniemania, jakie w raporcie ogólnem za rok 1823 złożonym, wyłuszczonem było, iż z względu przeszkód zewnętrznych, a mianowicie ze strony rządu pruskiego w wydawaniu pasportów emi-

gracyjnych i t. p., niezbyt wielkiego w przyszłości napływu do kraju cudzoziemczych rękodzielników spodziewać się można, pomimo takowego domniemywania, wszelako liczba klasy rękodzielniczej w województwie mazowieckim niemało powiększoną została.

Składający się wykaz ogólny rękodzielników i fabryk, z końcem roku upłynionego w województwie znajdujących się, najbliższe w tej mierze dać zdoła przekonanie, porównawszy go bowiem z wykązem podobnym, jaki do raportu za rok 1823 złożonym był dołączony, wykazuje się, że w ciągu roku 1824 przybyło z zagranicy do województwa samych tylko sukienników w ogóle 162 majstrów.

Niemało także przyczyniało się do zatrudnień Sekcji Fabrycznej wykonywanie na pozór mało co znaczeć mogącego, a przecież z natury swej mozolnego obowiązku, zaopatrywania właściwych urzędów administracyjnych w przynależne plomby do opatrywania w cechy urzędowe produkujące się wyroby. Najprzód bowiem zachodziła w tem potrzeba sprawienia plomb takowych, za użyciem tym celem sposobem forszusowym funduszu na zakłady fabryczne, następnie udzielania onych w miarę zgłoszeń właściwym urzędom, a z kolei ściągania należności stąd wynikających dla umorzenia forszusu jako wyżej na onych sprawunek uczynionego, w końcu zaś asygnowania do respective kas miejskich wpływów, jakie za rozprzedanie plomb takowych, w myśl instrukcji Komisji Rządowej z dnia 7 marca 1823, na rzecz tychże kas miejskich są przeznaczonemi.

W ciągu roku upłynionego, to jest od dnia 1 stycznia do końca grudnia 1824 r., wydano z Sekcji Fabrycznej dla miast i osad fabrycznych w obrębie województwa (z wyłączeniem wszakże Warszawy) plomb wyrobowych sztuk 79.500. — Że zaś w ciągu takowego roku wszystkie plomby rzeczone na cel właściwy spotrzebowanemi zostały, stąd wykazuje się być rezultatem: że na warsztatach sukienniczych w obrębie województwa znajdujących się ,wyrobiono w ciągu roku upłynionego w ogóle 79.500 postawów sukna rozmaitego gatunku. — Zważywszy atoli, że pomimo najtroskliwszego ze strony urzędów administracyjnych nadzoru, zdarza się częstokrotnie, iż sukiennicy, zwłaszcza też z miejsc mniej znacznych, rozprzedają u siebie na łokcie produkowane przez siebie sukno, które poprzednio do przynależnego cechą fabryczną opatrzenia nie przedkładają, że dalej zakupioną została przez kupców hurtowych warszawskich, jak n. p. Fraenkel, wśród województwa pewna część sukna surowego, które jako nie folowane jeszcze, właściwemi plombami w miejscu pierwotnym onego pochodzenia oznaczonem być nie mogło,—że na koniec wyrobione sukno dopiero po swym wyfolowaniu plombowanem bywa, skąd wyrobek w roku upłynionym z warsztatu zdjęty, a jeszcze z folusza nie powrócony, w takową plombę dotychczas opatrzonem jeszcze być nie mógł. Z takowych wszystkich uwag z wszelką niezawodnością wnioskować moż-

na, że w miastach i osadach fabrycznych województwa mazowieckiego wyrobiono w ciągu roku 1824 do sto tysięcy postawów sukna.

Do najgłówniejszych wszakże zatrudnień Sekcji Fabrycznej policzeć należy obowiązek odbywania superrewizji wyrobów z województwa mazowieckiego i miasta stołecznego Warszawy, na wysyłkę do Rosji przeznaczonych. — Nie zaniedbywała zatem takowa sekcja przynależnie onemu zadosyćczynić, zwłaszcza też przy pomocy utrzymywanej przez siebie jako wyżej kontroli znajdujących się wśród województwa fabryk i ustanowionych dla nich znaków fabrycznych.

Tym to sposobem wyekspediowanemi zostały w ciągu roku upłynionego do Rosji przez Komisję Województwa Mazowieckiego, czyli onej Sekcję Fabryczną, wyroby w dołączającym się wykazie szczegółowo wyłuszczone, na które sztuk 599 pojedynczych świadectw pochodzenia wydano.

Po bliższym rozpatrzeniu się w takowym wykazie, następne okazują się być rezultata.

1. że w ciągu roku 1824 wysłano do Rosji z województwa mazowieckiego i miasta stołecznego Warszawy w ogóle 22.883[1]) postawów sukna i znakomitą ilość rozmaitych wyrobów innego rodzaju.

2. że eksportowane tym sposobem wyroby mieć mogą wartość na blisko może ośm milionów złotych polskich.

3. że z miasta stołecznego Warszawy wysłano do Rosji w ciągu roku upłynionego tylko 1548 postawów sukna, a zatem, że z samychli miast i osad fabrycznych województwa mazowieckiego eksportowano w przeciągu tegoż samego czasu 21.362 postawów.

4. że z samego miasta Zgierza wyprowadzono 5.763, a z miasta Ozorkowa 5.755 postawów sukna, a zatem, że z samych obudwóch miast rzeczonych eksportowano postawów sukna 11.518, czyli przeszło połowę całkowitej nastąpionej z obrębu województwa wysyłki tego rodzaju wyrobu.

5. że w ciągu roku 1824 wysłano do Rosji o 9.576 więcej postawów[2]) sukna, aniżeli w roku 1823 i że wartość eksportowanych w roku 1824 wyrobów o pięć milionów złotych niemal poprzednio-roczną przewyższa.

Z tegoż samego atoli wykazu najdokładniej przekonać się można, jak rozciągłe obowiązki Sekcja Fabryczna w przedmiocie samejli tylko ekspedycji wyrobów na wysyłkę do Rosji przeznaczonych w ciągu roku upłynionego dopełniać obowiązaną była. Zastanowiwszy się bowiem, że przy

[1]) W oryginale podano 22910 postawów, po skontrolowaniu odpowiedniej kolumny cyfr okazało się, że cyfra ta powinna wynosić 22883 postawów.

[2]) W oryginale figuruje cyfra 9603, lecz po przeliczeniu cyfr okazało się tylko 9576.

odbywaniu superrewizji takowych wyrobów, każda bez wyłączenia pojedyńcza sztuka, jakiego bądź fabrykatu, szczegółowemu rozpoznaniu ekspediującego podlegać musi, celem zapobieżenia wciśnieniu się wszelkiej niedokładności lub fałszu, skutkiem czego korzystne dla naszego kraju z Państwem Rosyjskim stosunki handlowe na szwank jakowy mogły być narażonymi, że z kolei wydanych być musiało na wyekspediowane powyższym sposobem wyroby sztuk 599 świadectw pochodzeń, z których znakomita część po kilka arkuszy zajmuje, wszystkie zaś starannego układu wymagając, na dwie ręce pisanemi być potrzebują, że na koniec w rozciągłości treść każdego z pomienionych świadectw do dziennika ekspedycyjnego zapisaną być musi,a co kwartał wypis z pomienionego dziennika, po kilkadziesiąt arkuszy zajmujący, oddzielnie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, a osobno Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu składanym bywa; z tego wszystkiego najjawniej rozciągłość tego rodzaju zatrudnienia Sekcji Fabrycznej wykazuje się.

Że rzeczona sekcja z przynależną gorliwością i akuratnością obowiązki takowe dopełniać nie zaniedbuje, same komisje rządowe oddać jej w tem zechcą sprawiedliwość, zwłaszcza że żadna dotychczas względem ekspediowanych w tym roku przez Komisją Wojewódzką Mazowieckiego wyrobów nie zaszła reklamacja. — Że atoli niepodobieństwem jest zupełnem, aby w przyszłości, szczególniej z względu pomnażających się czynności w miarę rozkrzewienia się handlu i fabryk, w takim składzie, jak jest na teraz, (to jest jeden komisarz i adiunkt) tymże obowiązkom podobnież zadosyćczynić była w stanie, sama Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji uznać zechce. Na teraz bowiem sekcja takowa szczególniej z aplikantami bezpłatnemi wysługuje się, że zaś i ci właśnie do pewnego wynagrodzenia coraz większe nabierają prawa, żadnej nie podlega wątpliwości. Raczy zatem Jaśnie Oświecony Książę Namiestnik Królewski na niezbędną potrzebę stosownego powiększenia takowej sekcji szczególną swą zwrócić uwagę.

Ponieważ rząd po wysłuchaniu wniosków Komisji Wojewódzkiej dozwolić raczył sprowadzającym się z zagranicy fabrykantom cienkiego sukna wprowadzanie do kraju po 12 cetnarów przędzy wełnianej na każdy warsztat, a upoważniając Komisją Wojewódzką do wydawania w miarę potrzeby szczególnych w tem licencjów, włożył na nią obowiązek rozciągnienia przynależnego dozoru nad właściwem onej zużytkowaniem, w wykonaniu zatem tego nie zaniedbywała Sekcja Fabryczna wzwyż wyrażone licencje wydawać, a w miarę onych wydawania szczegółowe rozporządzenia miejscowym urzędom administracyjnym, celem rozciągnienia wzwyż wyrażonego kontrolowego dozoru, udzielać, ścisłego onych uzupełnienia bacznie przestrzegając.

Te są główniejsze ogólne czynności, które stanowiły w ciągu roku upłynionego zatrudnienia Sekcji Fabrycznej, poniżej zaś wyłuszczają się szczegółowo przez nią dopełniane obowiązki.

Zanim wszakże do onych opisu przystąpi się, nie od rzeczy będzie może w tym miejscu zamieścić uwagi, jakie się Komisji Wojewódzkiej, w względzie zmian w stanie i wzroście fabryk wojewódzkich w ciągu roku zeszłego zaszłych, nastręczają.

Systemat prohibicyjny i zaprowadzone dekretem Najjaśniejszego Pana stosunki handlowe pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim arcypomyślny wpływ na zakwitnienie rękodzieł i przemysłowego zarobku wewnątrz kraju zdziałać nie zaniedbały. W samym atoli początku korzyści takowe w całkowitej rozciągłości ani osiągniętemi, ani ocenionemi być zdołały z względu, iż z jednej strony nieznajomość kupczącym państw obu drogi w nowo utworzonym zawodzie handlowym obrać się mianej, a z drugiej strony sprowadzone do kraju znakomite zapasy fabrykatów zagranicznych niejaką w tem przeszkodę tworzyć musiały. Pomimo tego wszakże rok upłyniony 1824 niejaką wróżbę przyszłych stopniowych pomyślności wskazując, zamierzone w tem skutki wykrywa, czego najlepszym dowodem sprodukowane i eksportowane jako wyżej fabrykata, tudzież podniesienie się ceny tak onych samych, jako materiałów surowych, do ich fabrykacji potrzebnych.

W roku bowiem 1823 sprzedawali fabrykanci sukiennicy postaw sukna ordynaryjnego w stanie zupełnie surowym, nawet nie wyfolowanym będący, po złp. 48 do 54, przy końcu zaś roku 1824 podobneż postawy po zł 72 do 78 pozbywano, nie będąc nawet w stanie zadosyćuczynić wszelkim obstalunkom, jakie zewnętrzni i wewnętrzni kupcy w przedmiocie tego rodzaju sukien bezprzestannie czynić nie zaniedbywali.

Podobną niemal progresją do sukien wszystkich gatunków przypuścić można, a skutkiem tego wełna, do onych produkcji nieodbicie potrzebna, koniecznie w swej cenie podnieść się musiała.

Dla usprawiedliwienia takowego twierdzenia wyłuszczają się ceny, jakie wełna przy końcu roku upłynionego i w ciągu roku 1823 wpośród obwodu łęczyckiego, za główny punkt fabryk sukiennych uważanym być należnego, miewały. I tak:

1. Wełna ordynaryjna płaciła się w roku 1823 cetnar po talarów 33, a w końcu r. 1824 po talarów 42.

2. Wełnę średniego gatunku kupowano w roku 1823 cetnar po talarów 48, w roku zaś 1824 po talarów 54.

3. Wełna dobra, czyli wysoka, poprawna, popłacała w r. 1823 cetnar po talarów 72, w roku zaś 1824 po talarów 84.

4. Na koniec wełna merynosowa kupowaną bywała w roku 1823 cetnar po talarów 150, a przy końcu roku 1824 po talarów 180.

Co zaś jeszcze w tej mierze uwagi godnem, że wełna ordynaryjna, ad 1 wyżej wymieniona, w takiej była w roku 1823 obfitości, iż trudno było na nią kupca wynaleźć, przeciwnie zaś w roku 1824 widoczny onej niedostatek okazał się tak dalece, że nie kupujących, ale sprzedających onę, szukać trzeba było.

Uwagi powyższe dostatecznie wzrastającą pomyślność nowo utworzonych w naszym kraju fabryk sukiennych dowodzą, a zarazem niezawodną rokować się zdają nadzieję lepszej jeszcze dla nich przyszłości. — Na przypadek atoli zajść mogącej jakiejkolwiek zmiany zasad przez rząd do podniesienia tychże fabryk przyjętych, szczep ten latorośli w swym pierwszym zarodzie zupełnie zniweczonym być może, z odjęciem nawet wszelkiej nadziei, aby się kiedykolwiek, mimo wszelkich usiłowań, na powrót dał odżywić.

Niemało przykładał się do zrządzenia powyższej pomyślności trwający systemat zakupowania bezpośrednio od fabrykantów sukna na potrzebę wojska. Tym bowiem sposobem sukiennicy, zwłaszcza też ubożsi, mając sposobność ciągłą pozbywania się swoich wyrobów, nie znajdowali się narażonemi na konieczność odprzedawania onych kupczącym po cenie lada jakiej. — Za nastąpieniem wszakże w tem zmiany, niewyrachowane stąd straty dla dobra ogólnego zrządzonemi być mogą, a skutkiem tego nie tylko na dalsze rozkrzewienie się z pomyślnym skutkiem utworzonych rękodzieł, rachować można, ale przeciwnie, zupełnego się onych rozprzężenia lękać należy.

Zwrócić przeto na takowe okoliczności uwagę rządu, a raczej Jaśnie Oświeconego Księcia Namiestnika Królewskiego, Komisja Wojewódzka przy składaniu swych rocznych w przedmiocie fabryk czynności, mniema swym obowiązkiem.

Nie tylko atoli pod samym względem wyrobów wełnianych zrządził rok upłyniony podniesienie się rękodzieł w obrębie województwa mazowieckiego. — W środku bowiem roku rzeczonego ruszyli się z Saksonii i Czech rękodzielnicy wyrobków bawełnianych, a przedsięwziąwszy zamiary osiedlenia się w kraju naszym, wysłali tutaj swych posłanników dla bliższego na miejscu się rozpatrzenia.

Skutkiem właśnie tego przystąpiono do stosownego przysposobienia miejsc dla osiedlenia się tego rodzaju rękodzielników (o czem niżej mowa), ponieważ atoli krótkość czasu nie dozwoliła jeszcze znakomitego w przedmiocie zawiązania się pomienionego gatunku fabryk postępu uczynić, jedynie zatem w miarę dopełnionego w tem kroku, pomyślne przyszłości w tem nadzieje z wszelką niezawodnością robić można, jeśli

żadne zewnętrzne, a tem bardziej wewnętrzne przeszkody, skutek rzeczy na zawód narazić nie zdołają.

Wyłożywszy powyższym sposobem ogólne czynności, których dopełnieniem Sekcja Fabryczna w przeciągu roku upłynionego się trudniła, a do których jeszcze przydać należy zatrudnienie prowadzenia w prywatnym sposobie korespondencji z zagranicznemi fabrykantami i przedsiębiorcami w interesach onych do kraju sprowadzenia się dotyczących, (co szczególniej Komisarz Naczelnik Sekcji Fabrycznej dopełniał) następnie teraz przystępuje się do wykładu szczegółów, jako to:

II. W SZCZEGOLNOŚCI CO DO OSAD RĘKODZIELNICZYCH PO MIASTACH RZĄDOWYCH

1. MIASTO ZGIERZ

Miasto takowe, a raczej sama osada rękodzielnicza, (o której wyłącznie pod niniejszym artykułem mowa) nie przestawa w swym wzroście olbrzymim postępować krokiem.

W ciągu ostatniego roku przybyło do rzeczonej osady 47 sukienników i 2 postrzygaczy, oprócz tego jeden z znacznych domów handlowych rosyjskich tamże swój kantor do skupowania sukna na zewnętrzną eksportacją ustanowił.

Tym sposobem handel produkujących się tam wyrobów wełnianych znakomicie coraz bardziej ożywia się, a stąd osiedli w tym miejscu przed niedawnym czasem ubodzy cudzoziemcy rękodzielnicy do pomyślniejszego coraz stanu przechodząc, tem korzystniejszemi dla naszego kraju się stają, czego szczególniej sąsiednie okolice już doznają.

Skutkiem tego zgłosiło się w ciągu roku upłynionego 12 z takowych rękodzielników celem objęcia placów w nowej osadzie utworzonych, którym je z obowiązkiem przynależnego ich w swym czasie zabudowania pod ogólnemi w tem warunkami przyznano.

Wydzielono nadto w ciągu tegoż roku dla tych rękodzielników, którzy do odbudowywania domów na objętych przez siebie powyższym sposobem placach przystępowali, potrzebną tym celem ilość drzewa z lasów rządowych, a to w ogóle w ilości na 21 domów i jedną zimową suszarnią postrzygacką.

Zarazem zaś pragnąc stać się pomocnemi budującym się jako wyżej rękodzielnikom, a mianowicie celem zapobieżenia, iżby ciż rękodzielnicy przez wycięczenie się na budowę w fabrykacji na stratę narażonemi nie

zostali, udzielono w ciągu roku upłynionego z funduszu żelaznego, na budowę domów rękodzielniczych wyznaczonego, jako pożyczki budowlane po zł. 600 na domów 33, czyli w ogóle na wszystkie sumę zł. 19.800.

Tym przeto sposobem przestrzeń piasczysta, przed trzema laty za nieplonną rolę służąca, coraz większą ilością domów zakrywa się, a mianowicie do pobudowanych w nowej osadzie miasta Zgierza w roku zaprzeszłym domów przybyło w ciągu roku ostatniego 4 domy murowane masiw, z których dwa piętrowe, 30 domów drewnianych na podmurowaniu, dachówką krytych, tudzież 4 domki na temczasowe mieszkania służące.

Skutkiem naturalnym ożywionego jako wyżej handlu i polepszenia bytu klasy rękodzielniczej, chwyciła się takowa do wyrabiania w lepszym gatunku fabrykatów. Dla dania zaś tem większego do tego pochopu, a mianowicie dla zachęcenia cudzoziemczych sukienników w cienkim gatunku sukna wyrabiających do osiedlenia się w kraju naszym, udzielono w zastosowaniu do wyższego w tem upoważnienia licencje szczegółowe na wolność sprowadzania z zagranicy bez opłaty cła cienkiej przędzy wełnianej, którą nowo sprowadzający się w ilości ogólnej 120 cetnarów, czyli w szczególności po 12 cetnarów na 10 warsztatów, z sobą przyprowadzili.

Ponieważ z względu powiększającej się coraz bardziej w mieście Zgierzu ludności przemysłowemu zarobkowi się oddającej, niedostatek tamże pomieszkań do onej przynależnego pomieszczenia uczuwać się daje, a z drugiej strony, osadzany tamże w zaprzeszłym roku Komisariat Wojskowy dla skupowania sukna na liwerunek takoż dogodnie ulokowanym być potrzebował, dogadzając zatem obopólnej potrzebie, wystawiono w roku ostatnim dom stosowny dla pomieszczenia takowego komisariatu, zwłaszcza też, że koszt tym celem, sposobem forszusu z funduszów ogólnych gminnych wyłożony, rękodzielnicy w mieście Zgierzu osiedli sposobem składki zwrócić w swym czasie nie zaniedbają.

Dla dogodzenia potrzebie mieszkańcom nowego miasta, łącznie z uwagą na bezpieczeństwo od ognia, wystawiono takoż w roku upłynionym dwie pompy wśród rynku nowego, na co koszt z funduszu na zakłady fabryczne przeznaczonego, w braku funduszów gminnych, zakryć musiano.

Na koniec w ostatnich miesiącach roku zeszłego osiedlił się w mieście Zgierzu z Guben w Prusach mechanik, nazwiskiem Arendt, który sprowadzając machiny do przędzalni wełnianej, wkrótce takową w tymże mieście urządzić zamierza, a przez to do tem większego podniesienia się takowego miasta fabrycznego przyłożyć się nie zaniedba.

2. MIASTO ŁÓDŹ

Utworzona w końcu roku zaprzeszłego osada rękodzielnicza w mieście Łodzi, w takimże co zgierska popędzie wzrastać nie jest w stanie z względu, iż na teraz, jak się wyżej powiedziało, nie masz bynajmniej natłoku przybywających z Prus sukienników, a ciż, którzy jeszcze do naszego kraju sprowadzają się, chętniej w miejscach już zasiadłych, aniżeli w nowo tworzących się, mieszkania swe stałe obierają.—Pomimo tego atoli nie można osadzie takowej dosyć znakomitego, zwłaszcza też w porównaniu ubiegu czasu od jej pierwotnego zawiązania, w swym wzroście postępu zaprzeczyć.

W przeciągu bowiem roku upłynionego nie tylko w czwórnasób niemal (jak to bliżej wykaz fabryk wyjaśnia) pomnożyła się ludność klasy rękodzielniczej w tejże osadzie, ale co rzadsze, sześciu z nich członków place do zabudowania poobejmowało, z których czterech przynależne domy, na jakie drzewo z lasów rządowych bezpłatnie uzyskali, w podobnymże jak w mieście Zgierzu sposobie, zupełnie niemal już wykończyli.

Ponieważ zaś dokonanem zarazem zostało w roku upłynionym ostateczne wykończenie domów na pierwsze pomieszczenie rękodzielników kosztem fabrycznym pobudowanych, udokładnienie folusza sukienniczego, urządzenie farbierni kosztem prywatnym za uzyskaniem przypożyczki budowlanej zaprowadzonej i wykończenie domów w roku zaprzeszłym i następnym w swej budowie rozpoczętych, tym przeto sposobem przed rokiem dopiero utworzona osada zabudowaną jest już na teraz 16 porządnemi domami, zamieszkanemi będących profesjonistami, z dokładności swego procederu chwalebnie się zalecającemi. Jeśli zaś liwerunek sukna dla wojska na dawnym pozostać zdoła stopniu, a skutkiem tego rękodzielnicy miasta Łodzi do korzystania z onego przypuszczonemi będą, wzrost pomyślny tejże osady przyszłość zrządzić nie zaniedba, zwłaszcza że już się zgłaszają liczni ochotnicy, którzy w przyszłej wiośnie nowe budowle przedsiębrać zamierzają, w czem szczególniej zakłady, o jakich niżej mowa, zachętnym stają się powodem.

Nierównie wszakże większy wpływ na przeistaczające się z rolniczego na rękodzielnicze miasto Łódź, a razem na dobro ogółu całego kraju, mieć zapewniają zakłady wyrobków lnianych i bawełnianych przy tymże mieście w roku upłynionym urządzać się przedsięwzięte.

Od dawnego bowiem czasu powziętym był przez Radcę Stanu Prezesa Komisji Wojewódzkiej zamiar, aby w mieście Łodzi, szczególniejszemi w tej mierze zaletami obdarzonemi będącym, główne zakłady dopiero wyrażonych wyrobków za zdarzoną w tem porą zaprowadzonemi być mogły.

Kiedy więc szczep ten latorośli rękodzieł sukienniczych z pomyślnym skutkiem na tej ziemi, a mianowicie w obrębie województwa mazowieckiego, swe korzenie rozpuściwszy, mniejszej już w przyszłych czasach staranności ze strony rządu potrzebować zdawał się i kiedy z drugiej strony ludność rękodzielnicza z krajów saskich i czeskich, kolebką niemieckich fabryk lnianych i bawełnianych będących, do przeniesienia w nasz kraj tego rodzaju przemysłu przedsięwzięła zamiary, w tym właśnie przeto czasie stosowne względem rozkrzewienia u nas tego rodzaju fabryk przedsięwziąć kroki, sama roztropność doradzała.

Na wiosnę przeto roku upłynionego wysłanym był do miasta Łodzi j. p. Thomas, (który sprowadzonym będąc z Elberfeld, krajów nadreńskich, dla przewodniczenia tego rodzaju przygotowawczym czynnościom, jako znawca techniczy na temczasowego hidrotechnika wojewódzkiego przyjętym został), aby po bliższym w mieście Łodzi i jego okolicach rozpatrzeniu się, zajął się ułożeniem projektu względem urządzenia tamże pomienionych zakładów.

Czynność w tej mierze przez j. p. Thomas dopełniona potwierdziła w zupełności powziętą o dogodności miasta Łodzi na zakłady w mowie będące położenia nadzieję, okazało się bowiem, że na gruntach wsi rządowej Wólki, łącznie z posiadłami młynowemi Księżym i Wójtowskim zwanemi, a z terytorium miasta Łodzi stykającemi się, nie tylko znakomite bielniki, ale wszelkie wodne machinerie, do fabrykacji tego rodzaju wyrobków koniecznie potrzebnemi będące, z odpowiedniem zamierzeć się w tem mogącemu celowi skutkiem zaprowadzonemi być mogą.

Przedstawiony zatem został Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji stosowny w tej mierze projekt, na którego doprowadzenie do skutku dość znacznego wprawdzie kapitału użyć potrzeba okazywała się, jaki atoli w porównaniu z korzyściami tym sposobem osiągnąć się mogącemi wszelkiego w swym wykonywaniu pośpiechu domagał się.

Zaledwie zaś takowe przygotowawcze czynności dopełniono, zjawili się już posłanniki rękodzielników czeskich i saskich, którzy dowiedziawszy się, o powziętych w tem przez rząd tutejszy zamiarach, zjechali na miejsce dla naocznego się o stanie rzeczy przekonania.—Zaspokoić zatem takowych w onych wątpliwościach, zachęcić ich do osiedlenia się w kraju tutejszym, a następnie przedsięwziąć środki względem przyszłego onych za ich przybyciem temczasowego przynajmniej pomieszczenia, to wszystko szczególnej staranności wymagać zdawało się, a z tej przyczyny, z pomyślnym, jak się niżej okaże, skutkiem dopełnionem zostało.

Skoro zatem Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji raczyła zatwierdzić złożone jej w tej mierze, jako wyżej, projekta i zapewnienie potrzebnego tym celem funduszu wyjednać zechciała, następnie

zaraz przystąpiono do przedsięwzięcia przynależnych względem osiągnięcia pospiesznego skutku rzeczy.

Tym właśnie celem, za użyciem pewnej części gruntów do wsi rządowej Wólki należących, urządzono wtórą osadę miasta Łodzi — Łódką nazwaną, na zasiedlenie przez samych rękodzielników bawełnianych i lnianych przeznaczającą się. — W roku upłynionym dopełniono wszelkie czynności miernicze, dokonania takowego przedmiotu dotyczące, a zarazem zarządzono sposób, w jaki zamiany gruntów z takowej regulacji wynikające dopełnionemi być mają. — W roku zaś następnym całkowita czynność regulacji takowego osadniczego zakładu ostatecznie ukończoną będzie.

Zarazem zawartemi zostały układy względem urządzenia kanałów bielnikowych, pobudowania bolwergu[1]) i śluz wodnych, wystawienia domów na pomieszczenie magla i folusza płócienniczych, na krochmalnią i blicharnią, zakontraktowano budowę dwóch domów piętrowych fabrycznych, dwunastu domów mieszkalnych dla tkaczy, urządzenie pól bielnikowych, wystawienie maszynerii maglanych i foluszniczych, zgoła zarządzono uskutecznienie i budowę wszelkich szczególnych przedmiotów do ogólnego urządzenia w mowie będącego zakładu potrzebnemi będących, a co wszystko sposobem antrepryzy przez znanych z swej dokładności przedsiębiorców dokonanem być ma.

Ponieważ zaś antreprenerowie rzeczeni bezzwłocznie do dopełniania przyjętych w tem przez siebie zobowiązań przystąpili, skutkiem więc tego dokonanemi zostały w tej mierze do końca roku upłynionego, jako to:

1. Kanały bielnikowe w większej części uzupełnionemi zostały, ostateczne bowiem tylko onych wykończenie do przyszłej wiosny jest odłożonem.

2. Śluzę wodną w zupełności wykończono.

3. Część pól bielnikowych przynależnie urządzono, resztę zaś onych na wiosnę wykończy się.

4. Na wszelkie domy materiał przysposobiono, a drzewny nawet wyrobiono i fundamenta murowane pozakładano, tak dalece, że za zdarzoną sposobnością pory do budowy, wszystkie takowe pobudynki w krótkim czasie do skutku doprowadzonemi zostaną. — Cztery zaś domy na mieszkania dla tkaczy w zupełności pobudowano.

W takim przeto stanie rzeczy wszelką mieć można pewność, iż najdalej do końca czerwca r. b. całkowity zakład, jako wyżej, do zamierzonego w tym stanie wykończenia doprowadzonym będzie.

---

[1]) Bolwerg, bulwark=baszta, owałowanie.

Że zaś sprowadzić się mający bezzwłocznie do miasta Łodzi tkacze zagraniczni przynależnego pomieszczenia się potrzebowali, czego z względu niedostatku mieszkań dokonać nie można było, celem zapobieżenia przeto wszelkiemu stąd zawodowi i stracie, przystąpiono do przeistoczenia wszelkich pobudynków po niegdyś folwarku starowiejskim (jaki z względu regulacji osady rękodzielniczej zniesionym być musiał) na temczasowe dla tamecznych tkaczy pomieszkania, nie wyłączając od takowego przeznaczenia nawet stodołę, oborę i t. p. Skutek odpowiedział powziętym w tem zamiarom, w krótkim bowiem czasie pobudynki takowe przynależnie za użyciem skromnego funduszu, bo tylko tysiąc złotych przeszło wynoszącego, wyrestaurowanemi zostały tak dalece, iż na teraz mieści się w onych 15 familii tkaczy bawełnianych i lnianych, którzy sprowadziwszy się z zagranicy, w mieście Łodzi osiedli.

Przy przedstawianiu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji projektu urządzenia w mowie będącego zakładu, wyrażono: iż jest zamiarem w przyszłym czasie całkowity takowy zakład, to jest: bielniki, domy fabryczne, magiel i t. p. jakowemu przedsiębiorcy, skupowaniem i apreturą wyrobów lnianych i bawełnianych trudniącemu się, za stosownem wynagrodzeniem odstąpić. Doprowadzenia zaś do skutku takowego zamiaru w krótszym czasie, aniżeli się spodziewać można było, okazała się nadzieja.

Zjechał bowiem do Łodzi skutkiem prowadzonej w tem korespondencji komisant domu p. Blank z Elberfeld, celem rozpatrzenia i ułożenia się w przedmiocie objęcia rzeczonego zakładu i założenia fabryk płóciennych. — Przyjętą w tem od rzeczonego komisanta propozycyjną deklaracją przedstawiono Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji do dalszego zadecydowania rządu, skoro zaś takowa nastąpi, nie zaniedba Radca Stanu Prezes dalsze względem osiągnięcia skutku rzeczy przedsięwziąć kroki.

Zarazem przedstawiono Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji wnioski, względem osiedlenia się w mieście Łodzi j. p. Wendisch z Chemnitz w Saksonii i urządzenia tamże przędzalni bawełnianej o ośmiu asortymentach, tudzież zaprowadzenia sto warsztatów tkackich i 60 warsztatów pończoszniczych. Skoro zaś Komisja Rządowa zatwierdzenie w tem rządu wyjednać i następnie Komisją Wojewódzką do zawarcia kontraktu z j. p. Wendisch upoważnić raczyła, następnie zaraz wszelkich z swej strony starań dokładać nie zaniedbano, aby powzięty w tej mierze zamiar jak najrychlej mógł być uzupełnionym.

Skutkiem tego przedsięwzięto zaraz środki względem oddania w posesją j. p. Wendisch posiadła młynowego, Księżym zwanego, jaki mu

na zakład przędzalni bawełnianej zapewniony został, tudzież względem przynależnego onego za przybraniem gruntów probostwa łódzkiego rozprzestrzenienia, oraz względem temczasowego w mieście Łodzi pomieszczenia sprowadzić się mianych przez j. p. Wendisch machin, warsztatów i rękodzielników, zaliczono takowemu przedsiębiorcy pierwszą wypłatę przypożyczki powyższym celem onemu przez rząd zapewnionej i wydano stosowne licencje do komór granicznych na wolne wprowadzenie rzeczonych machin i t. p. Tym to właśnie sposobem dopiętem zostało, iż z końcem roku upłynionego j. p. Wendisch budowę domu przędzalnianego przedsięwziąwszy przez przysposobianie materiałów budowlanych, sprowadził do miasta Łodzi znakomitą ilość machin, przeszło już dwa asortymenta przędzalniane wynoszące, a nie ustając w swej staranności względem rychłego doprowadzenia do skutku swego zakładu, w krótkim czasie powzięte w tem zamiary pomyślnym uwieńczy skutkiem, a nawet wcześniej jeszcze, bo za parę miesięcy, w temczasowem lokalu przędzę bawełnianą produkować pocznie.

3. MIASTO ŁĘCZYCA

Rozpoczęta w roku zaprzeszłym regulacja osady rękodzielniczej miasta takowego w roku upłynionym ostatecznie uzupełnioną została.

Zarazem wykończono budowę siedmiu domów kosztem fabrycznym w rzeczonej osadzie stawiających się, a w takowych domach pomieszczono rękodzielników świeżo w roku zeszłym z zagranicy do miasta Łęczycy przybyłych. Lubo bowiem niezbyt wielka ilość sukienników w roku upłynionym do miasta rzeczonego przybyła, ale za to wszyscy ci, którzy się tamże osiedlili, do rzędu znakomitych rękodzielników sprawiedliwie liczonemi być winni. Wszyscy albowiem sukiennicy takowi nie tylko, że znakomitą ilość warsztatów zatrudniają, ale zarazem jedynie sukna w lepszych gatunkach wyrabiać są zwykli, mianowicie zaś rękodzielnicy sukienniczy: Schodel, Kube i Walter, tudzież postrzygacze: Wagner oraz Graff, wszyscy w ciągu roku upłynionego do Łęczycy sprowadzeni, produkują same fabrykata w stopniach dokładności, jakie dla kraju dogodność i korzyści, a dla miejsca, skąd pochodzą, zaletę przynosić są zdolne.

Dlatego też wątpić nie można, że z czasem miasto Łęczyca znakomite miejsce w rzędzie miast fabrycznych krajowych zająć nie omieszka, a Komisja Wojewódzka, nie zaniedbując dokładania z swej strony starań dla dopięcia takowego celu, nie dopuszcza osiadania w tymże mieście jak tylko same cienkie sukna wyrabiającym rękodzielnikom, do czego przez wydawanie licencjów dla osiedlających się tamże na wolne wprowadzenie przędzy zachęcać nie przestaje.

Niezbyt długo wszakże przędza takowa w samejże Łęczycy produkowaną będzie, Komisja Wojewódzka bowiem, czując potrzebę zaprowadzenia tamże tego rodzaju przędzalni celem postawienia w możności rękodzielników w tym mieście osiadłych i później jeszcze osiąść mogących, ciągłego w przyszłych czasach nabywania przędzy w takim gatunku dokładności, jakiego przędzalnia ozorkowska dostarczać nie zwykła, usiłuje wynaleźć przedsiębiorcę do tego rodzaju zakładu, zwłaszcza że rzeka Bzura, pod miastem Łęczycą płynąca, dostatnią do tego wodę dostarczać jest zdolną, a prowadząc już w tej mierze korespondencją z niejakim p. Förster z Grünbergu, utrzymującym tamże podobną przędzalnią i niegdyś znakomity handel z Rosją na same cienkie sukna szaraczkowe prowadzącym, do zamierzonego w tem celu zbliżać się ma nadzieję.

4. MIASTO DĄBIE

Ponieważ regulacja tejże osady rękodzielniczej w roku jeszcze zaprzeszłym ostatecznie wykończoną była, nic więc w tej mierze do czynienia w roku upłynionym nie pozostawało.

Lubo zaś rok upłyniony znacznego w zakwitnieniu tejże osady postępu zrządzić nie zdołał, pomimo tego wszelako pobudowanemi tamże zostały w przeciągu takowego czasu kosztem prywatnych rękodzielników: znakomita suszarnia zimowa sukien, masiw wymurowana, farbiernia wełny, do ogólnego sukienników użytku służyć mająca, tudzież rozpoczęta została budowa czterech domów.

5. MIASTO PRZEDECZ

Ponieważ w mieście tym utworzoną została mała bardzo osada rękodzielnicza, bo tylko z 25 placów się składająca, z których 17 w roku już zaprzeszłym przynależnemi domami przez rękodzielników zabudowanemi zostały, z tej zatem przyczyny nie wiele co do ostatecznego takowej osady ustalenia do czynienia pozostawało. Że zaś w roku upłynionym objętych znowu zostało w tejże osadzie przez nowo przybyłych rękodzielników placów 2, do których bezzwłocznego zabudowania przystąpiono, zwłaszcza że 4 rękodzielnikom po złp. 600 dla każdego, jako pomoc budowlaną, sposobem pożyczki z właściwego funduszu dla ostatecznego powyższych budowli wykończenia udzielono, tym przeto sposobem miasto Przedecz jako fabryczne na tym już niemal stopniu będącym uważać można, jaki mu wedle powziętego w tem projektu nadać zamierzono, a to tem bardziej, że nawet znakomita i ozdobna suszarnia zimowa sukien masiw przez jednego z tamecznych rękodzielników pobudowaną została.

Głównem atoli było staraniem Radcy Stanu Prezesa, jak to w zeszłorocznym raporcie wyłuszczono, zapezpieczyć dla miasta takowego

przynależny folusz, na jakim onemu z względu doznanego niedostatku wody zbywało.—Takowej wszakże potrzebie na teraz w zupełności zadosyćuczynionem zostało. — Dla oszczędzenia bowiem wydatku z skarbu publicznego tym celem wyłożyć się należnego, nakłoniono dziedzica dóbr sąsiednich izbickich do urządzenia takowego folusza, a skutkiem zawartego w tym z onym kontraktu, folusz rzeczony za wybiciem przeszło milę ciągnącego się kanału przynależnie, dokładnie i odpowiednio zamierzonemu w tem celowi w ciągu roku upłynionego pobudowanym został, nie narażając fundusz fabryczny na więcej nad 1000 złotych wydatku, jakie na wystawienie śluzy przy jeziorze przedeckim na terytorium dóbr rządowych wyłożonemi być musiały. Ponieważ zaś folusz takowy o pół tylko mili od miasta Przedcza jest oddalonym, a do niego droga porządna, w roku upłynionym za użyciem szarwarku urządzona, doprowadza, tym przeto sposobem wzwyż wyrażonej potrzebie miasta pomienionego z wszelką skrupulatnością zadosyćuczyniono.

6. MIASTO BRDÓW

Ponieważ regulacja osady takowej w roku zaprzeszłym dostatecznie ukończoną została, w roku zatem upłynionym nie pozostawało w tej mierze do czynienia, jak dla miejscowego urzędu administracyjnego stałe względem dalszego rozwinięcia zamierzonego w tem projektu wydać przepisy, a zarazem złożyć Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji szczegółowy raport o sposobie dokonanej jako wyżej regulacji, co też przynależnie dokonanem zostało.

Że zaś w okolicy miasta Brdowa nie znajdują się dostateczne lasy, potrzebować się mogące w przyszłości drzewo do zabudowania nowo utworzonej osady dostarczyć będące w stanie, dla zapobieżenia przeto wszelkiemu zawodowi, stąd wyniknąć mogącemu, zarządzono budowę cegielni gminnej, która w ciągu roku upłynionego w większej połowie pobudowaną została.

Gdy wreszcie utworzenie pomienionej osady nastąpiło jedynie w widokach przyszłości, a mianowicie celem zabezpieczenia, iżby późniejszemi czasy, kiedy osada w Przedczu zapełnioną zostanie, rękodzielnicy do kraju tutejszego, szczególniej zaś tamecznych okolic, sprowadzać się jeszcze chcący, znaleźli się w sposobności przynależnego pomieszcznia się, z tej przeto przyczyny na pospieszne onej zabudowanie rachować nie można było, a stąd właśnie przystąpienie do tego dotychczas miejsca jeszcze nie ma.

7. MIASTO RAWA

Rozpoczętą w roku zaprzeszłym regulacją osady rękodzielniczej w tymże mieście w ciągu roku upłynionego ostatecznie uzupełniono,

przez zajęcie potrzebnych tym celem gruntów rządowych i prywatnych, dokonanie zamian stąd wynikających i stałe odznaczenie na gruncie placów, ulic i ogrodów takową osadę składających.

Ponieważ zaś zajęty być musiał powyższym celem grunt, na którym egzystowała stajnia wojskowa, z tejże przyczyny zniesioną być potrzebująca, stąd właśnie przeniesienie takowej stajni w miejsce inne, na gruncie rządowym wyznaczone, uskuteczniono.

Następnie udzielonemi zostały komisarzowi obwodowemu stałe przepisy co do dalszego rozwinięcia przedsięwziętego regulacją takowej osady zamiaru, a z kolei szczegółowy w tej mierze raport w krótkim czasie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji złożonym będzie.

Że zaś ustalenie losu osady sukienniczej na zabezpieczeniu dokładnego folusza wiele zależy, z tej właśnie przyczyny wynalezionym został przedsiębiorca, który na rządowem pustem miejscu młynowem folusz dla potrzeby sukienników miasta Rawy własnym kosztem urządzić podjąwszy się, takowemu zobowiązaniu w ciągu roku upłynionego w zupełności zadosyćuczynił. Ponieważ zaś folusz tym sposobem wedle rysunków przez j. p. Thomas sporządzonych pobudowany został z wszelką dokładnością, a stąd sprawiedliwie do pierwszego rzędu foluszów krajowych policzonym być może, przeto też stając się z wszech miar dogodnym, dla sukienników miasta Rawy rokuje nadzieję, że z czasem znakomitsza ilość takowych sukienników w mieście Rawie osiadać nie omieszka.—Na koniec ukończoną niemal została w roku upłynionym, rozpoczęta przy końcu roku zaprzeszłego, budowa domów rządowych, a w tych właśnie pomieszczonemi zostali szczególniej rękodzielnicy ostatniemi czasy z zagranicy do miasta Rawy przybyli.

8. MIASTO GOSTYNIN

Osada rękodzielnicza w mieście takowym utworzona bardzo znakomity w swym wzroście uczyniła postęp w roku upłynionym. W tym bowiem czasie 20 tamże osiadłych sukienników budowę domów na placach przez siebie objętych rozpoczęli, a nawet po większej części w zupełności już wykończyli.

Szczególniej zaś przyłożył się do tego fundusz żelazny w sumie złp. 24.000 na pożyczki budowlane dla osady gostynińskiej przeznaczony, z którego udzielono w ciągu roku zeszłego dla rękodzielników powyżej wyrażonych jako to: dla 10 po złp. 600 każdemu, dla jednego złp. 900, a dla jednego, jako znakomitą budowlę masiw murowaną wystawiającego, złp. 1.200.

Dla większego zaś zachęcenia rękodzielników zagranicznych do osiadania w mieście Gostyninie, pobudowaną została farbiernia wełny na

użytek ogólny rękodzielników przeznaczająca się, co też pomyślny skutek zrządziło, z względu iż odtąd dosyć znakomita ilość sukienników do rzeczonego miasta przybywa.

9. MIASTO GĄBIN

Ostateczne wykończenie przedsięwziętej w roku zaprzeszłym regulacji nowej w tymże mieście osady rękodzielniczej przynależnie dopełnionem zostało, a to przez dokonanie zamian gruntów prywatnych na urządzenie tejże osady użyć się należnych, zajęcie potrzebnego tym celem gruntu rządowego i stałe uregulowanie granic miasta, jakie z względu formacji pomienionej osady niejakiej zmianie podpaść musiały.

Z kolei stosowne względem dalszego w przyszłych czasach rozwinięcia dokonanego w tem dzieła środki przedsięwzięto, a lubo nie zaraz na zapełnienie nowo powyższym sposobem osady rachować można, pomimo tego wszelako trzech już z rękodzielników tamecznych place w niej poobejmowali i do zabudowania onych przystąpili, a jednemu z onych nawet tymże celem przypożyczka w sumie złp. 600, jako pomoc budowlana, tymże celem udzieloną została.

Ponieważ zaś stajnia wojskowa w mieście Gąbinie egzystująca na zawadzie powyższej regulacji osady stanęła, przeniesienie przeto onej w inne miejsce uskuteczniono.

Wreszcie dla postawienia się w możności przynależnego pomieszczenia rękodzielników do miasta Gąbina przybywać mogących, zarządzono tymże celem budowę dwóch domów rządowych, które w krótkim czasie w zupełności ukończonemi będą.

10. MIASTO NOWY-DWÓR

W wykonaniu woli Jaśnie Oświeconego Księcia Namiestnika Królewskiego pod dniem 24 lutego r. 1823 Nr 8.509 Komisji Wojewódzkiej względem podźwignienia bytu miasta Nowegodworu objawionej, tudzież w dopełnieniu zarządzeń Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z d. 31 października r. 1823 Nr 309/830, oraz Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z d. 10 września r. 1823 Nr 8509, zaprojektowanem zostało przez Komisarza Naczelnika Sekcji Fabrycznej utworzenie niejako osady rękodzielniczej w tymże mieście za użyciem tamecznych placów i domów pustych, własnością rządu będących, a skutkiem tego nadanemi zostały tamtejsze opustoszałe farbiernia i postrzygalnia właściwym rękodzielnikom do przynależnego onych uporządkowania.

Zarazem zaś nadanemi zostały dwa domy puste obywatelowi tamecznemu, Ludwikowi Krieger, na pomieszczenie fabryki sukiennej, jaką w nich zaprowadzić zamierzył.

Następnie przedsięwziętemi zostały środki względem następnego rozszerzenia rękodzieł w mieście takowem, gdy wszakże Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, dla niewiadomych Komisji Wojewódzkiej przyczyn, dalsze w tej mierze działania wstrzymać rozkazała, przedmiot przeto takowy w zawieszeniu pozostać musiał.

Na tem się kończą główniejsze czynności przez Sekcją Fabryczną w ciągu roku zeszłego dopełnione, gdy bowiem Komisja Wojewódzka szczegółowemi czynnościami w przedmiocie rozkrzewienia rękodzieł jedynie co do miast rządowych trudnić się jest obowiązaną, a co się dotycze miast innych, jako to prywatną własnością będących, tylko we względzie administracji ogólnej tego przedmiotu nadzór z swej strony rozciągnąć jest winną, o ile zaś temu zadosyćuczyniła, powyżej w oddziele ogólnych czynności wytłumaczonem zostało. Z tej zatem przyczyny powtarzać toż samo przy wyliczaniu każdego z miast takowych w szczególności nie widzi potrzeby.

Dla dania wszakże ogólnego wyobrażenia, czyli i jak dalece rękodzieła w obrębie województwa w ciągu roku upłynionego podniosły się, spostrzeżenia swoje w tej mierze w krótkości zamieszcza, jak następuje.

MIASTO OZORKÓW, lubo niepięknie na oko zbudowane, znakomite miejsce w rzędzie miast fabrycznych kraju tutejszego trzymając, coraz większych nabiera sił i znaczenia. — W roku zeszłym przybyła tamże znaczna ilość rękodzielników zagranicznych, a zarazem pobudowanych zostało dosyć domów, po większej części lepiej na teraz, aniżeli w przeszłości stawianych.

W MIEŚCIE ALEKSANDROWIE podobnież zakłady fabryczne znacznie powiększonemi zostały, z powodu atoli nastąpionej śmierci dziedzica takowego miasta, który istotną był duszą wszystkiego, lękać się należy o los przyszły tak szczęśliwie ukształconego miasta fabrycznego.

MIASTO PODDĘBICE wolnym w swym wzroście postępuje krokiem.

OSADA KONSTANTYNÓW coraz znakomitsze we względzie rękodzielniczym zajmuje miejsce, zwłaszcza też, że tamże płócienników osadzać poczynają.

DO OSADY TOMASZÓW przybywają dosyć liczni sukiennicy, zwłaszcza też cienkie sukna wyrabiający, a ponieważ tamże urządzoną została dobra farbiernia, na jakiej tejże osadzie zbywało, zarazem zaprowadzoną być ma przędzalnia wełny, tym przeto sposobem coraz bardziej los przy-

szły ustala się tej osady, która z czasem do pierwszego rzędu miast fabrycznych krajowych przejść zdoła.

Że zaś osiadający tamże rękodzielnicy uzyskują zwykle dobrodziejstwo wolnego sprowadzania przędzy zagranicznej, Komisja Wojewódzka przeto przynależny nad użytkowaniem takowej przędzy dozór rozciągać nie zaniedbuje.

MIASTO UJAZD, będąc jednejże co osada Tomaszów osoby własnością, za niejaką mającą łączność z ostatnią uważanem być może. Nie można się atoli spodziewać, aby z tamtą w znaczeniu kiedykolwiek zrównać się zdołało, z względu iż dziedzic główne swoje starania na osadę rzeczoną łoży. — Dlatego też żałować należy, że tenże dziedzic zupełnie nie zaniechał zamiaru rozkrzewiania rękodzieł w tymże mieście, bo by tym sposobem swych usiłowań rozdwajać nie był potrzebował.

MIASTO IZBICA, jak powszechnie miasta obwodu kujawskiego, z względu iż są oddalonemi od środka fabryk, który jest w obwodzie łęczyckim, tejże co miasta fabryczne rzeczonego obwodu pomyślności osiągnąć nie może. Pomimo tego atoli, zwłaszcza przy staranności ze strony swego dziedzica, niepośledni czyni postęp.

INNE MIASTA OBWODU KUJAWSKIEGO we względzie fabrycznem bardzo mało co są znaczącemi.

Zakłady sukiennicze we WSI LESZNIE POD BŁONIEM są jedynie gałęzią fabryki warszawskiej p. Fraenkel.

W MARYMONCIE, za bezpośredniem staraniem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, wiele podobno zakładów fabrycznych bardzo znakomitemi i korzystnemi być mających, pozaprowadzano. — Że atoli Komisja Wojewódzka żadnej o nich nie ma wiadomości, a powodowana delikatnością względem Komisji Rządowej, jako swej władzy przełożonej, o to nawet tamecznego wójta gminy od Komisji Rządowej zupełnie zawisłego nie upomina, z tej przeto przyczyny żadnego o nich zdania mieć nie może. Dla ogólnego wszakże porządku rzeczy życzyć by należało, aby toż w przyszłości miejsca nie miało, zwłaszcza że stąd szkodliwe skutki, szczególniej gdy tamtejsze wyroby do Rosji ekspediowanemi być będą musiały, okazać się mogą.

WE WSI LIPKOWIE zaprowadzoną została przędzalnia bawełny, wyroby atoli tameczne ganionemi są z względu swej niedoskonałości, a zarazem po zbyt wysokiej cenie sprzedawanemi bywają.

WE WSI GRZEGORZEWICACH pod Mszczonowem urządza się już rok drugi przędzalnią lnu. Czyli atoli i jak dalece się uda, jest jeszcze tajemnicą. Tamże osiadło kilkunastu płócienników w niższych gatunkach płótna produkujących.

WYROBKI PAPIERNIANE coraz bardziej w obrębie województwa do swego udoskonalenia dążą. Szczególniej papiernia w Jadowie fabrykatami swemi zaleca się. — Do liczby zaś papierni wojewódzkich przybyła nowa, w amcie rządowym tkaczewskim pod Łęczycą zaprowadzona.

WYROBY SZKLANNE, mianowicie w hucie barcząckiej, znakomitego w swej fabrykacji udoskonalenia doznały.

FABRYKACJA SKÓR na tymże co w roku zaprzeszłym pozostaje stopniu, z wyjątkiem, że w mieście Włocławku osiedlił się białoskórnik, skórki na rękawiczki produkujący, w czem mu urządzony przez niego folusz garbarski pomocnym się staje.

Wyrabiane w MIEŚCIE GOSTYNINIE tałesy żydowskie coraz w lepszych gatunkach produkują się, zwłaszcza że okoliczni mieszkańcy włości wyuczyli się teraz prząść bardzo cienko potrzebną tym celem wełnę.

W MIEŚCIE ŁODZI produkuje tameczny fabrykant w znakomitej ilości skrzypce, z których po kilka tuzinów co miesiąc na wewnętrzną krajową potrzebę rozprzedaje.

Tak też w MIEŚCIE ŁODZI, jako też i TOMASZOWIE, wyrabiają się noże ordynaryjne, tak zwane koziki, których corocznie tysiące na potrzebę klasy ludu rozprzedają się, a które przecież przed niedawnym jeszcze czasem, pomimo swej prostości, z zagranicy sprowadzanemi być musiały.

R. Rembieliński

Sekretarz Jeneralny
Filipecki

WYKAZ OGÓLNY

fabryk znajdujących się w województwie mazowieckim z końcem roku 1824-go[1]).

[1]) AAD. Akta Rady Administracyjnej Król. Polsk. O fabrykach i rękodzielniach krajowych rok 1825. Nr 348 cz. IV k. 78—81.

F a b r y k i s u k n a

Wymienienie: Obwodu	Wymienienie: Miasta lub wsi	Znajduje się w nich: Majstrów tkaczy sukna	Warsztatów sukienniczych	Czeladzi sukienniczej	Majstrów postrzygaczy	Farbierzy: Schönfärber	Farbierzy: Schwartzfärber	Foluszy do miast przywiązanych	Przędzalni
Kujawski	1. Babiak	13	13	2				2	
	2. Brdów	13	13	30			1		
	3. Chodecz	17	23	9		1		1	
	4. Dobiegniewo	10	10	4					
	5. Izbica	46	49	48	1	1		2	
	6. Lubraniec	20	22	6		1			
	7. Lubień	12	12	5					
	8. Nieszawa	8	8						
	9. Osięciny	6	6	12					
	10. Przedecz	53	53	60	3	1		2	
	11. Piotrków	3	3						
	12. Sompolno	9	9						
	13. Służewo	1	1						
Łęczycki	14. Aleksandrów	234	219	65	6	1		1	
	15. Dąbie	84	85	50	3	1	1	1	
	16. Grabów	3	3						
	17. Konstantynów	95	109	93	3	1		2	
	18. Łęczyca	16	27	32	2	1		1	
	19. Łódź	28	29	48	3			1	
	20. Ozorków	328	347	246	10	2		3	1 wodna o 3 asortym ntach
	21. Poddębice	70	69	40	1			1	
	22. Parzęczew	15	15						
	23. Zgierz	199	260	276	6	1	1	4	
Rawski	24. Antolin	54	56	68	2	1		1	
	25. Brzeziny	171	165	46	2	1		4	
	26. Biała	6	6						
	27. Nowemiasto	30	47	36	1	1		1	
	28. Rawa	14	14	15	2			1	
	29. Skierniewice	16	27	31	1			1	
	30. Stryków	4	4						
	31. Tomaszów	47	78	86	5	1		1	
Gostyński	32. Gostynin	47	48	33	2	1	1	1	
	33. Gąbin	19	19	2			1	2	
	34. Kutno	10	10	10	1				
Warszawski	35. Grochów	3	11	14				2	1 konna o jednym asortymencie
	36. Leszno	1	25	25					
	37. Mszczonów	2	2						
	38. Nowydwór	7	7	8	1	1			
Sochaczewski	39. Wiskitki	33	33	37	1	1		2	
Stanisławowski	40. Kałuszyn	5	5	4					
W ogóle zatem co do fabryk sukna z końcem roku 1824 jest: . . .		1.752	1.942	1.441	56	18	5	37	2
Podług zaś raportu pro 1823 było: .		1.590	1.699	1.026	47	17	3	35	2
Przybyło zatem w ciągu r. 1824		162	243	415	9	1	2	2	—

Fabryki rozmaite inne			Uwagi
Wymienienie			
Obwodu	Miasta lub wsi	Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	
Łęczycki	1. Jagodnica	Szkło taflowe białe ordynaryjne	
	2. Huta Adamowska	Szkło ordynaryjne	
	3. Radogoszcz	Szkło taflowe drobne	
	4. Bedoń	Szkło ordynaryjne	
	5. Chojny	" "	
	6. Rogi	" "	
	7. Orły w gm. Tkaczew	Papiernia	
	8. Konstantynów	Bawełnianych wyrobów o.... warsztatach	
	9. tamże	dtto i lnianych o 50 warsztatach, przy której 50 pomocników pracuje	
	10. tamże	Cykorii	
	11. tamże	Syropu z kartofli	
	12. Aleksandrów	Grempli	
	13. Ozorków	Kazimierku	
	14. Łódź	Instrumentów muzycznych jako to: skrzypców i t. p.	
	15. tamże	Kozików i t. p. żelaznych wyrobków	
	16. tamże	Pasamonicza z materiałów jedwabnych o 2 warsztatach	
	17. tamże	10 tkaczy wyrobów bawełnianych i lnianych	
Kujawski	18. Włocławek	Papieru ordynaryjnego	
	19. tamże	Cykorii	
	20. Brześć	Płótna w domu kary i poprawy	
	21. Izbica	**Bai cienkiej**	
	22. tamże	**Tasiemek**	

Fabryki rozmaite inne			Uwagi
Wymienienie		Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	
Obwodu	Miasta lub wsi		
Rawski	23. Łochów	Papieru ordynaryjnego	
	24. Wola Naropińska	„ „	
	25. Boczki	Papieru białego	
	26. Będków	Szkła ordynaryjnego	
	27. Trębaczew	„ „	
	28. Gzdów	Szkła ordynaryjnego	
	29. Tomaszów	Żelaza łącznie z gisernią	
	30. tamże	Tasiemek i płótna białego	
	31. tamże	Fabryka grempli o 2 warsztatach	
	32. tamże	Cykorii i farby zwanej krap.	
	33. tamże	2 fabryki wyrobów bawełnianych i lnianych, składające się z 10 warsztatów tkackich	
	34. Antolin	Powozów i bryczek	
	35. Rawa	Płócienna o 2 warsztatach wyrabia obrusy i t. p.	
	36. Dmosin	Hamernia wyrabia rozmaite naczynia miedziane	
	37. Strobów	dtto dtto	
Gostyński	38. Gostynin	Tałesów żydowskich	
	39. tamże	Flaneli cienkiej	
	40. Kutno	Wyrobów płóciennych i bawełnianych o 30 warsztatach	
	41. Soczewka	Papiernia	
	42. Zaborów Nowy	Szkła ordynaryjnego	
Warszawski	43. Gołasze	„ „	
	44. Piekary	„ „	
	45. Jeziorna	Papieru w rozmaitych gatunkach	

Fabryki rozmaite inne			Uwagi
Wymienienie		Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	
Obwodu	Miasta lub wsi		
Warszawski	46. Marymont	Papieru ze słomy i rogóżek	
	47. tamże	Papieru welinowego	
	48. tamże	Mydła przezroczystego	
	49. tamże	Wody oraz proszku do blichowania	
	50. tamże	Drukarnia perkalu	
	51. tamże	Octu	
	52. tamże	Rządowa przędzalnia cienkiej wełnianej przędzy	
	53. tamże	Wyrobów bawełnianych o trzech warsztatach	
	54. Błędów	Hamernia rozmaitych naczyń miedzianych	
	55. Radziejowice	dtto dtto	
	56. Grzegorzewice	Wyrobów lnianych jako to: bielizny stołowej i t. p., składa się z machiny przędzącej i 23 warsztatów tkackich	
	57. Czubin	Rumu, syropu i cydru, czyli fruktowego wina	
	58. Lipków	Przędzalnia bawełny, lnu i konopi o dwunastu maszynach przędzących itp.	
	59. Powązki	Tabaki i tytuniu o 20 machinach do krajania i jednym młynie z mechanizmem	
	60. Kolonia Rożanów w gm. Białołęce	Płótna woskowanego czyli ceraty, oraz papieru kolorowego	
	61. Mińsk	Szkło taflowe białe i ordynaryjne, tudzież drobne białe i szlifowane, oraz drobne ordynaryjne	
	62. Barcząca	Szkło taflowe czeskie, oraz szkło drobne białe i szlifowane w lepszych gatunkach	
	63. Janów	Szkło ordynaryjne zielone	

Fabryki rozmaite inne			Uwagi
Wymienienie		Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	
Obwodu	Miasta lub wsi		
Warszawski	64. Moczydła	Szkło taflowe białe i ordynaryjne, szkło drobne rysowane, oraz szkło drobne zielone	
	65. Rąbierz	Szkło zielone taflowe i szkło drobne zielone	
	66. Idów (tak)[1]	Papieru w rozmaitych lepszych gatunkach	
	67. tamże	Drukania tkanek bawełnianych	
	68. Świnotopy[2] Wieś	Fabryka kawy krajowej, która dla braku na ten obiekt odbytu już czynną być przestała	

Zgodność niniejszego wykazu z szczególnemi wykazami respective fabryk poświadczam.

w Warszawie, dnia 10 lutego 1825.

Komisarz Naczelnik
Sekcji Fabrycznej

B. Tykel

1) niewątpliwie Jadów.
2) Dziś Świnotop

WYKAZ

wyekspediowanych przez Komisję Województwa Mazowieckiego wyrobów z fabryk tutejszo-krajowych do Państwa Rosyjskiego w ciągu roku 1824, to jest od dnia 1-go stycznia 1824, do dnia 31 grudnia t. r.[1]).

[1]) AAD. Akta Rady Administracyjnej Król. Polsk. O fabrykach i rękodzielniach krajowych. Rok 1825. Nr 348 cz. IV. K. 76—77.

Numer bieżący	Wyszczególnienie wyrobków	Ilość onychże
	I. SUKNO Z RÓŻNYCH MIAST I OSAD FABRYCZNYCH JAKO TO:	
1	z miasta Aleksandrowa postawów	1.839
2	„ Brdowa „	85
3	„ Dąbia „	1.549
4	„ Gostynina „	137
5	„ Gąbina „	59
6	„ Izbicy „	756
7	„ Lubrańca „	6
8	„ Łęczycy „	296
9	„ Łodzi „	4
10	„ Ozorkowa „	5.755
11	„ Przedcza „	1.621
12	„ Poddębic „	292
13	„ Parzęczewa „	53
14	„ Rawy „	86
15	„ Wiskitek „	243
16	„ Warszawy „	1.548
17	„ Zgierza „	5.763
18	z osady Antolina „	1.154
19	„ Grochowa „	17
20	„ Konstantynowa „	767
21	„ Leszna „	397
22	„ Tomaszowa „	456
	W ogóle zatem wyekspediowano sukna postawów . .	22.883
	Uwaga. Ponieważ w roku 1823 wyekspediowano z województwa mazowieckiego do Rosji postawów sukna . . .	13.307
	a zatem wysyłka takowego wyrobu w r. 1824 uskuteczniona przewyższa poprzednią o postawów	9.576
	II. Z RÓŻNYCH MIEJSC I OKOLIC WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO	
23	Wełny surowej owczej cetnarów	$589^7/_{100}$
	III. Z FABRYK MIASTA NOWEGO MIASTA	
24	Multanu i kuczbai postawów	46
	IV. Z FABRYK MIASTA ALEKSANDROWA	
25	Kracmaszyna do gremplowania wełny	1
26	Forszpin maszyna do przędzenia wełny	1

Numer bieżący	Wyszczególnienie wyrobków	Ilość onychże
	V. Z FABRYKI WE WSI MOCZYDŁA	
27	Butelek szklanych, porterówek—kóp	15
	VI. Z FABRYKI WE WSI PIEKARY	
28	Butelek szklanych—sztuk	3 000
	VII. Z FABRYKI WE WSI RĄBIERZ	
29	Szkła białego tafli	600
30	Szkła drobnego białego, tudzież butelek — sztuk . . .	2.280
	VIII. Z FABRYK MIASTA WARSZAWY ROZMAITE WYROBKI A MIANOWICIE: POWOZÓW JAKO TO:	
31	Karet	29
32	Powóz na dwanaście osób	1
33	Koczy	84
34	Karykle	2
35	Bryczek koczykowego fasonu	11
	ZAPRZĘGI NA KONIE, JAKO TO:	
36	Chomont — sztuk	28
37	Szorów „	35
38	Siodeł „	23
	INSTRUMENTA MUZYCZNE, JAKO TO:	
39	Fortepianów — sztuk	25
40	Gitar hiszpańskich	4
41	Pozytywek — sztuk	6
42	Stolików z muzyką mahoniem wykładanych	2
43	Flecików hebanowych z srebrnemi klapkami	50
44	Trąb i puzonów — sztuk	18
45	Szalsztychów mosiężnych do waltorniów — sztuk . . .	5
46	Stron baranich do skrzypców i t. p. — buntów	1.553
	UBIORY I STROJE DAMSKIE, JAKO TO:	
47	Sukien materialnych i t. p. — sztuk	13
48	Czepków — sztuk	7
49	Kapeluszy kasterowych[1]) — sztuk	10
50	„ materialnych „	31
51	„ słomkowych „	7

[1]) Kastorowych — pilśniowych.

Numer bieżący	Wyszczególnienie wyrobków	Ilość onychże
52	Kwiatów robionych i girland — sztuk	338
53	Piór do kapeluszy, bukietów i puszek	54
54	Trzewików i bucików materialnych i safianowych — par . .	1.686
	UBIORY MĘSKIE, JAKO TO:	
55	Kapeluszy kasterowych — sztuk	38
56	Butów skórzanych — par	6
57	Szlif, feldcechów etc. szychowych dla oficerów — sztuk . .	5
58	Piór do kapeluszy dla oficerów — sztuk	6
59	Rękawiczek męskich i damskich ierszanych[1]) (?) — par . .	504
	WYROBKI SREBRNE, JAKO TO:	
60	Samowar	1
61	Półmisków	6
62	Blaty podługowate	2
	MACHINY ŻELAZNE, JAKO TO:	
63	Machin do siewu zboża — sztuk	2
64	Młockarni	8
65	Młynków do czyszczenia zboża — sztuk	2
66	Menaży — sztuk	5
67	Sieczkarnia	1
68	Machina do siekania warzywa	1
69	Machin do robienia masła — sztuk	2
70	Machina parowa	1
71	Prasa drukarska z potrzebnemi do niej częściami . . .	1
72	Różnego żelaza lanego do machiny młockarni — sztuk . . .	78
	PŁODY CHEMICZNE, JAKO TO:	
73	Wody mineralnej karlsbadzkiej — butelek	215
74	„ aromatycznej i t. p. — flaszeczek	255
75	Vitriolu salsburskiego — beczek	3
76	Kwasu siarczanego—beczka	1
	ROZMAITE INNE WYROBKI, JAKO TO:	
77	Przędzy wełnianej — motków	1.451
78	Dywanów — sztuk	116
79	Kazimierku — postawów	36
80	Kuczbai — sztuk	3
81	Galeria żelazna do nagrobku	1

[1]) Prawdopodobnie — irchowych.

Numer bieżący	Wyszczególnienie wyrobków	Ilość onychże
82	**Brązowe wyrobki, jako to: lichtarze i t. p. w ogóle — sztuk**	52
83	Blacharskie wyrobki, jako to: latarnie, lampy stołowe i t. p. **w ogóle — sztuk**	76
84	Piór stalowych do pisania — tuzinów	25
75	Skórek safianowych — sztuk	20
86	Ram złoconych do portretów — sztuk	14
87	Pająk drewniany pozłacany	1
88	Laku różnego koloru i gatunku — funtów	2.280
89	Burtów i gortów do powozów — łokci	293
90	Oleju preparowanego — garncy	343
	STRZELBY, JAKO TO:	
91	Dubeltówek z złotemi zapałami — sztuk	2
92	Pistoletów podwójnych — par	4

Zgodność niniejszego wykazu z dziennikiem ekspedycyjnym wydawanych świadectw pochodzenia poświadczam.

w Warszawie, dnia 10 lutego 1825 r.

Komisarz Naczelnik
Sekcji Fabrycznej

B. Tykel

Wróblewski

Sekcja Fabryczna

№ $\frac{9381}{303}$

Do
Jaśnie Oświeconego Księcia
Namiestnika Królewskiego

w Warszawie, dnia 2 lutego 1826.

Radca Stanu Prezes
Komisji Województwa Mazowieckiego

z urzędu składa raport roczny z dokonanych przez Sekcją Fabryczną czynności w ciągu roku upłynionego 1825-go[1]*).*

W wykonaniu ogólnych przepisów względem składania corocznych raportów z czynności przez Komisję Wojewódzką dokonanych, mam zaszczyt złożyć Waszej Książęcej Mości następny raport, wykazujący czynności przez Sekcją Fabryczną w ciągu roku upłynionego 1825-go odbyte[2]).

Co do ogólnych najprzód czynności Sekcji Fabrycznej — nie zaniedbywała takowa wykonywaniem głównego swego obowiązku zajmować się, jako to utrzymywaniem ciągłej kontroli przybywających i ubywających fabryk wszelkiego rodzaju, regulowaniem i zatwierdzaniem znaków fabrycznych dla nowo wzrastających rękodzielni, zaprowadzaniem służb kontrolowych wyrobów miejscowych dla tych miast lub gmin wiejskich, które w miarę zakwitnienia nowych zakładów potrzebować tego mogły, składaniem Komisji Rządowej szczegółowych raportów o dopełnieniu powyżej wyrażonych czynności, a na koniec sprawdzaniem i ekspediowaniem wyrobów krajowych na wysyłkę do Państwa Rosyjskiego przeznaczonemi będących.

Mając Komisja Wojewódzka mocne przekonanie: iż od akuratnego, skrupulatnego i pośpiesznego uzupełnienia dopiero wymienionych czynności, pomyślność, a nawet wzrost fabryk krajowych niemało zależy, a to z względu szkodliwych skutków, jakie na stosunki handlowe pomiędzy Cesarstwem Rosyjskiem a Królestwem Polskiem wszelakie w tej mierze uchybienia zrządzić są w stanie, nie zaniedbywała troskliwie dopełnianiem takowych szczegółowych czynności zajmować się, czego najlepszem dowodem osiągniony w tej mierze rezultat: iż pomimo nastą-

---

1) AAD. Akta Rady Administracyjnej Król. Polsk. O fabrykach i rękodzielniach krajowych. Nr 348 cz. V. K. 90—111.
To samo teczka Nr 17.185 Akta Komisji Rząd. Spraw Wewn. i Pol. Dyrekcja Przemysłu i Kunsztu. Raportu rocznego 1825. Karty 362—384.

2) Ref. Komisarz Naczelnik Sekcji Fabrycznej.

pionej w ciągu roku upłynionego znakomitej wysyłki do Państwa Rosyjskiego sukien w obrębie województwa wyrobionych, żadne w przedmiocie ekspedycji onych na komorach rosyjskich trudności, z tytułu jakoby nie dopełnienia form jakowych przez Komisją Województwa Mazowieckiego, robionemi nie były. — Lubo wprawdzie zaszły niejakie nieporozumienia względem ekspedycji sukien na komorze rosyjskiej w Tykocinie, takowe wszakże, jak to się Komisja Rządowa w swym czasie przekonać zdołała, wynikły jedynie z przyczyny niezrozumienia rozkazów swej zwierzchności przez rzeczoną komorę.

Odjęcie wreście na samym początku roku upłynionego liwerunku sukna dla wojska, przez sukienników krajowych bezpośrednio dawniej dostarczanego, zapowiadać zdawało się widoczny upadek licznych familiów sukienników, którzy przy pomocy onego znajdowali się w sposobności ciągłego zatrudnienia swych warsztatów.

Stosunki wszakże handlowe z Cesarstwem Rosyjskiem coraz bardziej rozwijające się, a zarazem wewnętrzna potrzeba sukna, która przez ściśnienie sposobów defraudowania onego znakomitszą stać się musiała, odwróciły niejako od takowej klasy rękodzielniczej szkodliwe skutki, jakie zaszła jako wyżej zmiana w przedmiocie liwerunku niezawodnemi z początkiem roku być zdawały się.

Lubo zatem wypełnianie przepisów, instrukcją Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z dnia 7 marca r .1823 względem oznaczania wyrobów krajowych znakami fabrycznemi objętych, utrudzającym niejako dla sukienników handlujących zdawać się może, ponieważ atoli ku osiągnieniu głównego celu, jakiem jest zabezpieczenie handlu zewnętrznego z Państwem Rosyjskiem i zapobieżeniu wciskaniu się do kraju wyrobów zagranicznych widocznie i znakomicie przykłada się, stąd przeto akuratnego takowych przepisów uzupełnienia Komisja Wojewódzka ciągle przestrzegać nie zaniedbywała, nie poprzestając upraszać Komisji Rządowej, aby żadne wyłączenia z pod ogólnych w tej mierze prawideł miejsca nie miały.

Dla tej także przyczyny upraszała Komisja Wojewódzka Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji, iżby podobne stałe przepisy w przedmiocie oznaczania wszelakiego rodzaju wyrobów pośpiesznie wydanemi zostały, w końcu zaś miała zaszczyt Komisja Wojewódzka przedłożyć Komisji Rządowej projekt do instrukcji względem oznaczania wyrobów bawełnianych, lnianych, jedwabnych i mięszanych, uważając przyjęcie jednostajnych i stałych w tej mierze prawideł za jedyny środek dla zapobieżenia licznym dotychczas mającym miejsce defraudacjom tego rodzaju wyrobów, a tem samem zakrzewienia w kraju naszym tej nowej gałęzi przemysłowej.

W chwili bowiem, kiedy skutkiem kilkoletnich starań i nakładów rządu, zakłady fabryczne sukienne w województwie mazowieckiem stanęły już na stopniu pewnego ustalenia i wziętości, tudzież kiedy zagraniczni sukiennicy, bądź z powodu otwarcia się nowych w tamtych stronach widoków handlowych, bądź dla innych wewnętrznych lub zewnętrznych przyczyn, coraz rzadziej do kraju tutejszego przesiedlają się, a przeciwnie tkacze wyrobów bawełnianych i lnianych, zwłaszcza z krajów saskich i Czech, w znakomitej ilości do Królestwa Polskiego przenosić się poczęli, nie należało opuszczać nadarzonej, a jedynej może, sposobności przeprowadzenia w kraj nasz klasy przemyślnej ludu, fabrykacją wyrobów bawełnianych, a zarazem lnianych trudniących się. Dla tej to właśnie przyczyny Komisja Wojewódzka szczególniejszą swoją uwagę na urządzający się w mieście Łodzi zakład fabryczny na wyroby bawełniane, lniane zwrócić mniemała swym obowiązkiem, a skutkiem tego przez cały przeciąg roku upłynionego ostatecznem uregulowaniem urządzającego się tamże kosztem rządu zakładu zajmowała się.

Obok tego wszakże spuszczonemi nie zostały z widoku dawniej potworzone zakłady fabryczne sukiennicze, których udoskonaleniem, dalszem wzrostem i ustaleniem Komisja Wojewódzka zatrudniać się nie przestała.

Z tej to właśnie wychodząc uwagi, zwłaszcza też celem przyjścia w pomoc uboższej klasie rękodzielników, która nie mając zapasu pieniężnego do nabycia surowego materiału, przygnębioną zostaje szkodliwym wpływem spekulantów, a zwłaszcza żydowskich, zarazem zaś dla ułatwienia w ogólności fabrykom nabycia bawełny surowej, której niedostatek w roku upłynionym z powodu wyprowadzenia onej zagranicę powszechnie dotkliwym stał się, Komisja Wojewódzka poważyła się była uczynić projekt względem zaprowadzenia jarmarków na wełnę w mieście Łęczycy, jako miejscu środkującym pomiędzy osadami fabrycznemi, a zarazem wyznaczenia sumy złp. 500.000, posłużyć mającej na pożyczki dla sukienników wełnę zakupować pragnących i upraszała przy tem, iżby cło od wyprowadzonej zagranicę wełny w zastosowaniu się do cła tego rodzaju w Prusiech podwyższonem zostało.

Co do pierwszego atoli przedmiotu wyznaczonym został do dyspozycji Komisji Wojewódzkiej fundusz 100.000 złp. tylko, który w miarę znakomitej ilości warsztatów sukienniczych w wojewódzwie mazowieckiem zatrudnionemi będących, widocznie jest mało znaczącym, drugi zaś wniosek dotychczas pożądanego skutku uzyskać nie zdołał, a tak potrzebie powyżej wyrażonej bynajmniej zaradzonym jeszcze nie jest.

Że zaś twierdzenie dopiero wyrażone względem szczupłości funduszu pożyczkowego na kupno wełny w niczem przesadzonym nie jest, przekonać się zdoła Wasza Książęca Mość z dołączającego się wykazu

fabryk z końcem roku upłynionego w obrębie województwa mazowieckiego znajdujących się, takowy bowiem dowodzi, że w województwie mazowieckiem znajduje się 2176 warsztatów sukienniczych.

Chociażby jak najskromniej licząc, przypuszczonym zostało, iż przez rok na każdym warsztacie, przez przecięcie biorąc, po 80 tylko postawów sukna wyrobić się może, a na produkcją każdego z takowych postawów po 40 tylko funtów surowej wełny potrzeba, wypada jeszcze, iż warsztaty w obrębie województwa mazowieckiego znajdujące się potrzebują do zatrudnienia swego na rok 8.163.200 funtów wełny, której wartość, licząc tylko po złp. 150 jeden cetnar stofuntowy, sumę ogólną złotych polsk. 13,244.800 wyniesie. — Czyli zatem i jak dalece użyczony jako wyżej fundusz pożyczkowy odpowiedniem zamierzonemu w tem celowi stać się może, łatwo z porównania dopiero wyszczególnionego osądzić zdaje się. Dla tejże samej przyczyny nie jest tak szczupły fundusz wystarczającym do utworzenia jarmarku, od tego zaś zupełnie zawisło ułatwienie stosunków handlowych i nabycie materiału surowego, to jest wełny, po której, z Polski wychodzącej, zakupienie, tutejsi fabrykanci do Wrocławia udawać się muszą.

Z tegoż samego wykazu, zwłaszcza też po porównaniu onego z podobnymże wykazem do raportu zeszłorocznego dołączonym, dojść można, jak dalece fabryki województwa mazowieckiego w ciągu roku upłynionego doznały wzrostu. — Lubo zaś rezultat w tem wynikający nie jest nader wielkiem, zawsze wszakże ciągłego jeszcze pomnażania się fabryk, a szczególniej sukienniczych, wyraźnym jest dowodem.

Chociaż atoli ilość przybyłych w roku zeszłym z zagranicy rękodzielników, zwłaszcza też w porównaniu z dawniejszemi laty, mniej znaczącą zdawać się może, natomiast wszakże rękodzielnicy, w stanie zupełnego niemal ubóstwa przed niedawnym czasem z zagranicy przybyli, przez znakomite zapomożenie się, skutkiem doznawanego odbytu na produkowane przez siebie wyroby, stanąwszy na tem już stopniu zamożności, iż domy z własnego zasobu budować byli w stanie, tem pewniejszemi na przyszłość kraju tutejszego mieszkańcami stali się. Że zaś budowę domów przez siebie w rozmaitych osadach fabrycznych w ciągu roku upłynionego postawianych, o czem niżej po szczególe wyłożonym będzie, własnemi niemal siłami dokonali, dowodem, iż Komisja Wojewódzka jedynie na budowę 34-ch domów, a do tego tylko sumę ogólną zł. polsk. 22.200 z funduszów na ten cel przez Komisją Rządową wyznaczonych w ciągu roku upłynionego sposobem pożyczki, jak to dołączający wykaz wyjaśnia, udzieliła. (Wykaz B).

Przyznać wszakże trzeba, iż głównym źródłem zarobku rękodzielników sukienniczych województwa mazowieckiego była w roku zeszłym, jak się wyżej powiedziało, łatwość pozbycia wyrobionego fabrykatu,

zwłaszcza też z przyczyny licznych i nieustannych obstalunków o znakomite partie sukna do Rosji, a następnie Chin wysyłać się mianego.

Dołączający się wykaz wyekspediowanych w ciągu roku upłynionego przez Komisją Województwa Mazowieckiego do Cesarstwa Rosyjskiego wyrobów najlepszym w tej mierze jest dowodem, z którego przekonać się może Wasza Książęca Mość, iż w roku zeszłym wysłano do Cesarstwa Rosyjskiego i Chin postawów sukna 42.001 w województwie mazowieckiem wyrobionego. (Wykaz C).

Lubo zaś wykazem takowym objęte jest zarazem sukno w fabrykach miasta Warszawy wyrobione, a do Rosji wysłane, gdy wszakże, jak to dopiero wzmiankowany wykaz wyjaśnia, tylko 2032 postawów z miasta Warszawy wysłanych zostało, z innych miast zatem fabrycznych województwa mazowieckiego 39.969 postawów w ciągu roku upłynionego do Rosji wyekspediowano, w której to ogólnej ilości mieszczą się 12.106 postawów w mieście Ozorkowie, a 10.209 postawów w mieście Zgierzu wyrobionych.

Prócz atoli wysłanego do Rosji jako wyżej sukna, nie przestawali sukiennicy województwa mazowieckiego trudnić się wyrabianiem sukna na wewnętrzną krajową konsumpcją, w miarę bowiem dostarczanych przez Komisją Wojewódzką plomb do oznaczania sukien w obrębie województwa produkowanego, wykazuje się, iż sukiennicy tegoż województwa do 100.000 postawów sukna w ciągu roku upłynionego wyrobili.

Z wykazu na koniec jako wyżej wyekspediowanych wyrobków dojść można, jakiego rodzaju wyroby prócz sukna przez Komisją Województwa Mazowieckiego w roku zeszłym do Państwa Rosyjskiego ekspediowanemi były, a zarazem najlepsze powziąć można przekonanie, zwłaszcza po zwróceniu uwagi na mozolne czynności przy każdej szczegółowej ekspedycji dopełniać się należne, o rozciągłości zatrudnień ekspedycyjnych przez Sekcją Fabryczną dopełnionych.

Ten jest rzeczy obraz dokonanych w roku zeszłym przez Sekcją Fabryczną ogólnych czynności, następnie zaś szczegółowo oddzielnie pod tytułem każdego odrębnie miasta fabrycznego wyłożonemi zostają, jako to:

I. MIASTO FABRYCZNE ZGIERZ

Miasto rzeczone stanęło tak w kraju, jako i zagranicą na tem już stopniu wziętości, że zwłaszcza w miarę teraźniejszego stanu rzeczy co do stosunków handlowych z Państwem Rosyjskiem koniecznie coraz jeszcze bardziej wzrastać musi.

Lubo zatem, jak się to wyżej ogólnie powiedziało, minęły już te czasy, kiedy droga od Prus w łęczycki obwód prowadząca wywędrowującą z tamtych stron klasą rękodzielniczą zapełnioną bywała, pomimo tego wszakże jeszcze miasto Zgierz ciągłego i dosyć licznego przypływu zagranicznych sukienników doznawa. Skutkiem właśnie tego liczono z końcem roku upłynionego w mieście Zgierzu 225 majstrów sukienniczych, 316 warsztatów zatrudniających.—Zważywszy zaś, że w roku jeszcze 1821 ani jednego sukiennika w tymże mieście mieście nie było, że od owego czasu zasiedliła się w onym prócz dopiero wzmiankowanych sukienników znakomita ilość rozmaitych cudzoziemców, a szczególniej rzemieślniczych, że tym sposobem w przeciągu lat kilku utworzyło się zupełnie nowe miasto, które już się stało głównym punktem fabrykacji i handlu sukna, z tych wszystkich uwag najlepiej dojść można rezultatu, czyli i jak dalece Komisja Wojewódzka obowiązkom swoim w tej mierze zadosyćuczyniła, zwłaszcza iż skutkiem tego dobro publiczne z jednej strony na podniesieniu się przemysłu krajowego zyskało, z drugiej strony skarb publiczny przez powiększający się coraz bardziej dochód konsumpcyjny sowicie za czynione tymże celem ofiary wynagrodzonym zostaje.

Znika już wreście obawa, aby sukiennicy z zagranicy do kraju tutejszego przybyli, a w mieście Zgierzu osiedli, po swym wzbogaceniu się do swych rodzinnych krajów wynosić się mieli.

Większa bowiem część onych własne domy pobudowawszy, stałemi tutejszego kraju mieszkańcami stała się, druga zaś wstępując w tychże ślady, bo przykład najskuteczniej w tej mierze zwykł działać, w miarę nabrania sił większych, do budowy podobnychże domów przystępywać nie zaniedbuje.

Tym to sposobem znajdowało się z końcem roku zeszłego w mieście Zgierzu, a mianowicie w nowej tegoż miasta osadzie fabrycznej, nowo pobudowanych domów, jako to:

a) murowanych 12;

b) drewnianych na podmurowaniu i dachówką krytych, lub pokryć się mianych — 113;

c) drewnianych pomniejszych, później za oficyny tylne posłużyć mianych — 33, — czyli w ogóle 158 domów wszystkich, przez samą klasę ludu rękodzielniczego i rzemieślniczego zamieszkałemi będących, a z których przeszło 40, między jakiemi 6 murowanych znajduje się, w roku zeszłym są pobudowanemi.

Nie tylko wszakże pod względem powiększenia się swojego, ale zarazem pod względem fabrykacji i handlu sukna rok upłyniony pomyślne dla miasta Zgierza zrządził skutki.

Co się tycze bowiem fabrykacji sukna, rękodzielnicy onę w mieście Zgierzu produkujący, pomimo wewnętrznych przeszkód, jakiemi są odjęcie liwerunku sukna dla wojska i podrożenie oraz brak czasowy wełny, do coraz większego w tej mierze wydoskonalenia się przychodzą, tak dalece, że kupcy chińscy sukna zgierskie, pod tytułem międzyrzyckich wyrabiane, nad wszystkie inne przekładają.

Postrzygacze wreście i przedsiebiorcy, apreturą oraz handlem sukien w mieście Zgierzu trudniący się, zaopatrują się w coraz lepsze machiny postrzygackie, a tak większej coraz zalety tamecznemu wyrobowi sukienniczemu przydają.

Zapowiedziana na koniec w roku zaprzeszłym przędzalnia wełny, ostatecznie w ciągu roku upłynionego urządzoną już zostawszy, dostarcza w pewnej części przędzę do produkcji miejscowych sukien potrzebować się mogącą. Ponieważ zaś od bytu i dobroci przędzalni, jako zakładu przygotowawczego w produkcji sukien nieodzownym będącego, dalsze ustalenie fabrykacji rzeczonych sukien bezwarunkowo zależyć musi, dla tej więc to przyczyny Komisja Wojewódzka przedsiebiorcy takowej przędzalni zł. polsk. 6.000 sposobem pożyczki jako zapomogę z funduszu na zakłady fabryczne sobie udzielonego użyczyła.

Co się zaś dotycze handlu krajowych sukien, ten coraz większego życia w mieście Zgierzu nabywa.

Prócz bowiem dawniej już osiadłych w rzeczonym mieście kupców apreterów, przybyło jeszcze w roku upłynionym do pomienionego miasta dwóch podobnychże przedsiębiorców, to jest p. Zachert młodszy i pan Lottich, z których pierwszy ma zarazem zamiar wyrabianiem sukien tak nazwanych masłowskich, na wyłączny handel do Chin przeznaczonemi będących, trudnić się, a drugi wyrabianiem kaźmirków i czerkasów zajmować się.—Wszyscy zaś bez wyłączenia kupcy takiem, a prócz onych bezprzestannie z Rosji przybywający komisjonerzy, sukna, do Chin za pośrednictwem Rosji przesyłać się miane zakupować nie przestawają.

Gdy wreście pobudowany w mieście Zgierzu dom na pomieszczenie komisariatu ubiorczo-wojskowego bezpotrzebnym z względu wyprowadzenia tegoż komisariatu stał się, takowy przeto odprzedanym został panu Zachert młodszemu, tym zaś sposobem zwrot wyłożonych na onego budowę funduszów jest zabezpieczonym.

Budowa na koniec kościoła ewangelickiego w większej połowie do skutku doprowadzoną już zostawszy, obiecywać zdaje się pomyślne jeszcze na przyszłość dla miasta Zgierza powodzenie, a to z względu, iż dla cudzoziemców, niemałą do przeniesienia się w kraj tutejszy ponętą się staje pewność posiadania świątyni Pańskiej, onych wyznaniu właściwą będącej.

II. MIASTO FABRYCZNE ŁÓDŹ

W roku dopiero 1823 urządzono w pomienionym mieście osadę sukienniczą, która następnego zaraz roku krok dosyć znakomity w swym ustaleniu się zrobiła.

W roku zaś 1824 z przyczyny szczególniejszych tegoż miasta zalet pod względem fabrycznym, a zarazem z powodu powzięcia zamiaru przez tkaczy saskich i czeskich przenoszenia się w kraj tutejszy, przedsiewziętą została regulacja wtórej i oddzielnej osady, Łódką nazwaną będącej, a przeznaczonej wyłącznie na fabrykacją wyrobów bawełnianych i lnianych, jako przez jednych i tychże samych rękodzielników produkowanemi być mogących. W roku zatem ostatnim, to jest upłynionym, zajmowała się Komisja Wojewódzka wszystkiem innym ostatecznym takowych dwóch osad uregulowaniem i ustaleniem, a to przez dalsze onych połączenie, udoskonalenie i stałe ugruntowanie.

Co się więc najprzód dotycze osady sukienniczej, w tej mierze było jedyną dążnością Komisji Wojewódzkiej takową pomyślnie przed rokiem zawiązaną z podobnymże skutkiem dalej prowadzić.

Łożono zatem starania do większego zaludnienia rękodzielnikami nowo założonej osady, skutkiem zaś tego znajduje się na teraz w mieście Łodzi 32 sukienników, 33 warsztatów zatrudniających, która to w krótkim czasie zyskana ludność sukiennicza, z względu zachodzących w ostatnich czasach trudności w przedmiocie przypływu zagranicznych sukienników, dość znakomitą być zdaje się.

Za uderzający wypadek wszakże uważać można: iż większa część z dopiero wzmiankowanych sukienników, oraz innych profesjonistów, przed zbyt krótkim czasem w stanie zupełnego ubóstwa z zagranicy przybyła, budowaniem już własnych domów zajęła się.

W roku bowiem upłynionym 15 domów w zupełności wystawionemi a 9 rozpoczętemi przez tychże zostały. Tym więc sposobem sukiennicza osada miasta Łodzi liczy na teraz 30 domów, na budowę których Komisja Wojewódzka skromną tylko pomoc przez użyczenie przypożyczki pieniężnej udzieliła.

Celem wreście udoskonalenia fabrykacji sukien w mieście Łodzi wyrabiać się mogących, a zarazem dla zapewnienia korzyści z wyłożonych przez rząd funduszów na budowę folusza tamecznego, odstąpionym sposobem wieczystej dzierżawy takowy został niejakiemu Peters, Holenderczykowi, stawianiem budowli wodnych trudniącemu się, który zobowiązawszy się do opłacania uproporcjonowanego corocznego kanonu, podjął się zarazem z własnego zasobu pomieniony folusz przynależnie udokładnić, wykonaniem czego zajęty jest już nawet, a następnie w ta-

kowym foluszu sukna w mieście Łodzi wyrabiane za pewną stałą i umiarkowaną opłatą folować.

Celem na koniec zabezpieczenia się, czyli i jak dalece, w miarę dalszego wzrostu w mowie będącej osady sukienniczej, nowe folusze w bliskości miasta pozaprowadzanemi być jeszcze mogą, dopełnioną została niwelacja wód okolicznych, a przysposobione skutkiem tego plany i projekta do dalszego w swym czasie użycia gotowemi już znajdują się. — Co się zaś tycze drugiej osady, to jest na wyroby bawełniane i lniane, której pierwotna projekcyjna regulacja w roku zaprzeszłym przedsięwziętą i w części dokonaną już była, takowej rozciąglejszą przede wszystkiem nadać obszerność, sama potrzeba i miejscowość wskazały.

Przy pierwotnym bowiem projektowaniu pomienionej osady ograniczając swoje w tym zamiary, — Radca Stanu Prezes Komisji Wojewódzkiej czasowo oddzielną i żadnej niemal z starym miastem, a mianowicie osadą sukienniczą, nie mającą łączności utworzył był osadę płócienniczo-bawełniczą, za użyciem tymże celem pewnej części gruntów wsi rządowej Wólki. — Później wszakże, a mianowicie w roku zeszłym, spostrzegłszy Radca Stanu Prezes, iż przy tworzeniu tego rodzaju zakładów koniecznie i nieodzownie takowe do pewnego stopnia ostatecznego wykończenia doprowadzać należy, zwłaszcza też własnemi usty Najjaśniejszego Pana wiekopomnej pamięci cesarza i króla Aleksandra do złączenia obudwóch osad zachęconym zostawszy, zamiar takowy, przez samego monarchę objawiony, bez najmniejszej zwłoki do skutku doprowadzić przedsiewziął.

Z drugiej strony zważywszy, iż fabrykacja wyrobów lnianych bez zaopatrzenia się w prządków przygotowawczo do onych produkcji przez przysposabianie przędzy przykładających się, bynajmniej osiągniętą, a tem mniej ustaloną być może, a tego rodzaju klasa ludu w stanie zupełnego ubóstwa skutkiem samej natury zarobku zwykle bywa, urządzoną więc być musiała trzecia jeszcze rodzaju kolonialnego, czyli wiejskiego osada, na mieszczenie i osiedlenie pomienionych prządków użyć sie miana.

Wszystkim zaś takowym trzem osadom jedną całość i łączność z przyczyn powyżej już przytoczonych nadać wypadało.

Uzupełnieniem więc tego wszystkiego pod względem regulacji trzech dopiero wzmiankowanych osad Komisja Wojewódzka troskliwie zajmowała się, a osiągnięty już w tej mierze rezultat wkrótce pod ostateczne zatwierdzenie rządu przedstawionym będzie. — Lubo zaś powyższym celem całkowita zarobna wieś rządowa Wólka użytą być musiała, gdy przecież skutkiem dokonanych regulacji dwóch sąsiednich wsiów rządowych, włościanie z wsi Wólki w tych dwóch ostatnich, bez narażenia

rząd na jakie bądź stąd koszta, pomieszczonemi zostali, tym przeto sposobem skarb publiczny przez postradanie wsi rzeczonej żadnego uszczuplenia w swych dochodach nie dozna, a tak bez własnego uszczerbku znakomicie do zaszczepienia w kraju nowej gałęzi przemysłowej przyłoży się.

Obok tego nie zaniedbywała Komisja Wojewódzka czynne przedsiebrać kroki względem ostatecznego urządzenia rozpoczętego w roku zaprzeszłym zakładu apreturowego do płócien i wyrobków bawełnianych.

Skutkiem tego pokończonemi już w zupełności zostały pola bielnikowe, kanały na nich, tudzież budowa magla i folusza płócienniczego, wodę przyprowadzać mające, a na koniec śluzy, upusty i groble.

Z przyszłą zatem wiosną takowy zakład apreturowy łódzki czynnym być rozpocznie, zwłaszcza że w teraźniejszej porze zimowej maszynerie folusza i magla na miejscu ustawionemi zostaną, i że przedwstępne, względem odstąpienia takowego ogólnego zakładu jednemu znakomitemu, z procederem apretury wyrobów bawełnianych i lnianych obeznanemu fabrykantowi, przedsiewzięte już zostały kroki.

Budowa wreście dwóch domów fabrycznych i dwunastu domów drewnianych na pierwsze pomieszczenie tkaczy lnianych i bawełnianych posłużyć mających, ostatecznie wykończoną została.

Oprócz tego przedsiewziętą być jeszcze musiała budowa dalszej powyższym celem ilości domów, a to z przyczyny licznie przybywających tkaczy, którzy bez przytułku zostawionemi być nie mogli, a w pierwszej zaraz chwili przybycia swego budowę własnych domów przesiebrać nie byli w stanie. — Ponieważ zaś doświadczenie nauczyło, że budowane poprzednio domy drewniane przyszczupłemi dla tkaczy, zwłaszcza lnianych, być znajdują się i gdy prócz tego skutkiem troskliwych ze strony Komisji Wojewódzkiej starań tanie murowanie domów zabezpieczonym było, z tych zatem przyczyn dokonaną została z funduszu żelaznego, na budowę domów w osadach fabrycznych przeznaczonego, budowa dwudziestu domów murowanych, dachówką pokrytych, z których każdy po zł. polsk. 2990 tylko kosztuje, a które to domy późniejszym czasem tkaczom zagranicznym, za zapewnieniem zwrotu wyłożonych na budowę onych gotowych pieniędzy, odprzedanemi zostaną.

Wszystkie powyżej wyrażone domy, tak nazwane fabryczne, drewniane i murowane, zamieszkałemi już są przez fabrykantów i tkaczy wyrobów bawełnianych i lnianych, a tak nowa osada, Łódka nazwana, mieści już na teraz w sobie dwóch fabrykantów drukarnianych perkali, jednego fabrykanta wyrobów bawełnianych, przeszło 50 tkaczy wyrobów bawełnianych po kilka warsztatów zatrudniających, niemniej lnianych, tudzież 10 warsztatów pończoszniczych. — Jeśli zaś powzięte nadzieje za-

wodnemi w swym skutku być nie okażą się, rok teraźniejszy arcy-znakomitą ludność rękodzielniczą do Łodzi sprowadzi.

Musiały być także budowanemi domy w osadzie prządniczej, bo trudno inaczej zwabić do kraju tutejszego zagranicznych prządków, jeśli im nadzieja osiągnienia lepszej u nas przyszłości, a mianowicie nabycia własności, zrobioną nie będzie. — Domki wszakże rzeczone, do natury osady i potrzeby przyszłych onej mieszkańców zastosowane, pobudowanemi zostawszy w ilości trzydziestu w tak nazwany mur pruski, z kominami wszakże masiv murowanemi, nie kosztując więcej jak tylko po zł. polsk. 450, żadnym przeto dla funduszu fabrycznego nie stają się ciężarem, zwłaszcza że w przyszłości za tęż samą cenę prządkom osiedlającym się odprzedawanemi być mają. — Wszystkie zaś takowe domy na teraz przez właściwych prządków już są zamieszkałemi.

Przędzalnia na koniec bawełniana, względem zaprowadzenia której przy końcu dopiero roku 1824 przynależny przez Komisją Wojewódzką kontrakt zawarty został, znakomity w przedmiocie ustalenia się swego w roku upłynionym krok zrobiła. — Lubo bowiem ani żądać, ani spodziewać się nie można było, aby dom przędzalniany na 100 przeszło łokci długi, kilka pięter wysoki, w jednym roku zupełnie wykończonym został, pomimo tego wszakże przedsiebiorca pomienionej przędzalni wszystko, cokolwiek uskutecznić się w tej mierze dawało, dopełnić nie zaniedbał. — Wystawił bowiem cegielnię, w której wyrobił kilkakroć sto tysięcy cegły, przyrządził wszelkie drzewo do budowy domu przędzalnianego potrzebne, wymurował fundamenta takowego domu, wykopał i wymurował większą część kanału odpływowego długości łokci 261, a głębokości stóp 20 do 26 trzymający, urządził staw wodozbiorowy, usypał groblę stawową, przekopał i sprostował koryto strugi. — Prócz zaś tego pobudował cztery domy czyli oficyny, w których czasowo pomieścił warsztaty mechaniczne, niemniej machiny przędzalniane, jako to: dwa gremple, dwie machiny wyciągalne i dwie machiny konwiowe, tudzież machinę czyszczącą bawełnę, za pomocą wody w ruch wprowadzonemi będące, niemniej jedną machinę podprzędną i cztery cienkoprzędne. — Wszystkie zaś takowe machiny w ciągłym ruchu od kilku już miesięcy znajdują się, a koleją czasu coraz większa ilość onych czynnemi być poczyna.

III. MIASTO ŁĘCZYCA

Uzupełniwszy w roku zaprzeszłym ostateczną regulacją osady sukienniczej w mieście Łęczycy, dokonanym został w ciągu roku upłynionego ogółowy raport, obejmujący wszelakie kategoryczne szczegóły tej-

że regulacji dotyczące, raport zaś takowy, jak to J. O. Książę Namiestnik Królewski w swym upoważnieniu z dnia 21 listopada 1823 zastrzec raczył, do wyższego zatwierdzenia Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji jest przedstawiony.

O wzroście wszakże osady fabrycznej w Łęczycy toż samo co o zgierskiej powiedzieć się nie da, bo początkowy zawiązek takowej osady z samych sukienników grünbergskich, cieńsze sukna wyrabiających, zrobiony, stawa na przeszkodzie do osiedlenia się tamże innego rodzaju sukiennikom, którzy z pierwszemi niechętnie się mieszają. — Wywędrowywanie zaś z Grünberga ustało na teraz, a tak osada łęczycka znaczącego przypływu sukienników doznać nie mogła być w stanie.

Natomiast atoli osiedli już tamże coraz większych sił nabierając, coraz dzielniej fabrykacją sukien cienkich trudnią się, a tak z czasem znakomitemi tutejszego kraju rękodzielnikami sukienniczemi stać się mogą.

Żaden z onych wszakże, prócz jednego, który pomurował w roku zeszłym dom jeden, do budowy własnych domów jeszcze się nie wziął, co przypisać należy przyczynie, iż potrzebując znacznych zapasów gotowizny na kupno wełny cienkiej do fabrykacji ich potrzebnej, przez przedwczesne budowanie się osłabiać się nie chcą. — W roku atoli teraźniejszym niezawodnie kilku z nich domy piętrowe murować będzie, na które udzielono już im rysunki i drzewo.

Osiedlił się także w mieście Łęczycy znakomity apreter, dokładne machiny postrzygacko-niderlandzkie posiadający, który do doskonalszej produkcji tamecznych sukien niemało przyłoży się.

Polepszony został wreście kosztem miejscowych sukienników tameczny folusz, a stan wodozbiorowy przy nim znajdujący się, za użyciem siły szarwarkowej przynależnie rozprzestrzenionym i wzmocnionym został.

IV. MIASTO DĄBIE

Miasto rzeczone pod względem fabrycznym żadnych w ciągu roku zeszłego nie doznało zmian prócz tego, iż czterech sukienników w nowej osadzie domy pobudowało.

Obok tego wszakże okazały się już pomyślne skutki założonej przed paru laty plantacji roślin farbierskich, z względu, iż zaczynają się już zbierać plony z łożonych tymże celem nakładów, przez możność użycia rozrodzonej rośliny czerwiec (Röthe).

V. MIASTO PRZEDECZ

Do nowej tegoż miasta osady przybyło w roku zeszłym domów trzy, przez sukienników tamże osiadłych pobudowanych. — Tym przeto sposobem nie pozostaje już w Przedczu jak tylko 4 place, które jeszcze rękodzielnikom rozdanemi być mogą. — Z względu zaś właśnie, że place takowe przyszczupłymi są nieco, co z przyczyny braku wolnego gruntu na onych urządzenie wynikło, z tego to powodu jeden już postrzygacz plac prywatną własnością będący sobie zakupił i na takowym dom pobudował, co wszystko w roku zeszłym miało miejsce.

VI. MIASTO BRDÓW

Jeszcze nie nadeszła pora osadzie fabrycznej Brdowa wzrost i zatrudnienie sprowadzić mająca. — Tameczni bowiem sukiennicy wyłącznie wyrabianiem sukna w rodzaju liwerunkowym trudniący się, w roku upłynionym, w którym liwerunek wojskowy stratę tylko wplątanym do niego sukiennikom zrządzić był w stanie, żadnych dla siebie pomyślności spodziewać się nie mogli byli. — Pomimo tego wszakże krzątają się już około budowy dla siebie domów, co najlepszą jest wskazówką w przedmiocie stopniowego polepszenia się ich bytu, ponieważ zaś wyszła już decyzja rządu względem bezpłatnego udzielania z leśnictwa kolskiego dla rękodzielników brdowskich drzewa budowlanego, spodziewać się zatem należy, iż okoliczność takowa pomyślne dla osady brdowskiej skutki zrządzić zdoła.

VII. MIASTO RAWA

Osiedli w mieście tymże przed niedawnym czasem fabrykanci zagraniczni nie mogli jeszcze dotychczas nabrać dosyć sił do przedsiębrania jakiej bądź budowli.

Przeciwnie zaś, z względu doznawanej w roku upłynionym drogości wełny, a zwłaszcza cienkiej, jakiej wyłącznie do swej fabrykacji potrzebują, znaleźli się w koniecznej potrzebie wyproszenia sobie zapomogi pieniężnej, na kupno takowej wełny posłużyć mianej, którym to celem użyczoną onym została suma złotych polskich 6.000, jako pożyczka na kupno wełny.

Lubo zaś sukiennicy cienkich sukien, zwłaszcza z Saksonii, w ciągu roku upłynionego do kraju tutejszego nie garnęli się bynajmniej, pomimo tego wszakże było w tej mierze dosyć szczęśliwym miasto Rawa z wzglę-

du, iż do onego sześciu znakomitych saskich rękodzielników sukienniczych przybyło, a każdy z nich po kilka warsztatów zatrudnia.

Takowe odróżnienie się miasta Rawy od innych przypisać należy szczególniej doskonałości tamecznego folusza, do którego z dalszych stron sukna do folowania nadsyłanemi bywają.

VIII. MIASTO GOSTYNIN

Z przyczyny korzystnego swego naturalnego położenia, a zarazem z powodu odbywania już służby Bożej w kościele ewangelickim miasta Gostynina, fabryczna osada tameczna ciągle znakomitego wzrostu doznawa, a to bezwzględnie na to, iż będąc oddaloną od głównego punktu fabryk, którym jest obwód łęczycki, jako zbliżona ku Wiśle, na znakomitą w postępie pomyślność z pewnością rachować nie mogła.

Skutkiem tego nie przestawają przybywać do miasta Gostynina na stałe zamieszkanie coraz więcej sukienników, tak dalece, iż liczono onych tamże z końcem roku upłynionego 67 majstrów, obok tego ulice miejskie, wśród pól ornych przed kilku laty kołkami wytknięte, coraz gęściej domami zapełniać się poczynają. — Jeśli więc lat jeszcze parę trwać będzie tenże sam stopień pomyślności, jakiego miasto Gostynin pod względem fabrycznym dotychczas doznawało, w czym wszystko najlepsze nadzieje zapowiadać zdaje się, w takiem przypadku miasto pomienione niezadługim czasem głównym punktem fabryk nad brzegiem Wisły stanie się.

Ponieważ zaś na powodzenie osady włókienniczej doskonałość folusza miejscowego znakomicie działa, z tej zatem przyczyny przedsiewziętemi zostały w roku zeszłym kroki względem udokładnienia folusza gostyńskiego, którym to celem zł. polsk. 900 sposobem pożyczki Zgromadzeniu Sukienniczemu udzielono.

IX. MIASTO GĄBIN

Jakkolwiek osada fabryczna utworzoną została w mieście Gąbinie w widokach tylko przyszłości, pomimo tego jednak w przeciągu roku zeszłego nadspodziewanego wzrostu doznało.

Przybyło bowiem do niej trzynastu sukienników, a prócz tego sześciu z osiadłych tamże rękodzielników budowę już własnych domów rozpoczęło.

Gdy zaś nadto cztery domy kosztem rządu na pierwsze pomieszczenie przybywających sukienników pobudowanych tamże zostało, w taki

zatem sposób zrobionym już został zawiązek do nowego na przyszłość miasta.

Dwa młyny wreście wśród teritorium miasta położone wypuszczonemi zostały wieczystem prawem w podobnyż sposób, jak to w Rawie z pomyślnem skutkiem, celem zabezpieczenia folusza dawniej zrobionem było, a tak spodziewać się należy, iż i osada fabryczna w Gąbinie w posiadaniu przyzwoitego folusza upośledzoną nie zostanie.

X. MIASTO NOWYDWÓR

Ponieważ Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu zaleciła była Komisji Wojewódzkiej wstrzymanie się od dalszego pod względem fabrycznym urządzenia miasta Nowegodworu, z powodu zaszłych pomiędzy dawniejszym dziedzicem miasta pomienionego a skarbem publicznym kwestii, z tej zatem przyczyny nic takiego w tymże mieście nie dokonano, co by na szczególniejszą uwagę zasługiwać mogło, — jednakże dobry farbierz budowę przyzwoitej farbierni rozpoczął i już jest czynnem.

XI. MIASTO SKIERNIEWICE

Lubo miasto pomienione z względu egzystujących już tamże fabryk, a zarazem z przyczyny posiadanych zalet naturalnego swego położenia, zasługiwało może od dawna zostać powiększonym na wzór miast innych osadą fabryczną, pomimo tego atoli Komisja Wojewódzka od dokonania tego zamiaru dotychczas wstrzymywała się, nie chcąc przez zbyteczne pomnożenie osad takowych do rozdrobnienia fabryk dać sposobność.

Kiedy jednak pan Ewans, Saksończyk, własnowolnie miasto pomienione na osiedlenie się swoje celem zaprowadzenia przędzalni bawełnianej obrał, a wszedłszy w pertraktacje w tej mierze z Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji, zażądał był od Radcy Stanu Prezesa Komisji Wojewódzkiej, aby na przypadek osiedlenia się onego w Skierniewicach urządzonemi tamże zostały place na osadzanie rękodzielników, przez onego sprowadzić się mianych, użyć się mogące. — Z tych zatem przyczyn przedsiewziętemi zostały przygotowawcze w tem kroki, które koleją czasu w miarę potrzeby dalszego rozwinięcia doznawać będą.

XII. CO DO WSZYSTKICH W OGÓLNOŚCI MIAST FABRYCZNYCH, SZLACHECKIEMI ZWANYCH

Pomiędzy wszystkiemi miastami fabrycznemi prywatnemi, czyli tak zwanemi szlacheckiemi, —

Miasto OZORKÓW najpierwsze zajmuje miejce, w roku zaś upłynionym, kiedy inne miasta prywatne małego tylko bardzo, albo żadnego postępu nie doznały, jedno miasto Ozorków znakomicie pod względem polepszenia się swego, a zarazem udoskonalenia i zwiększenia się fabryk wzrosnęło.

ALEKSANDRÓW stoi na tymże co w roku 1824 stopniu, a w przeciągu roku 1823-go ani naprzód, ani też w tył nie posunęło się.

PODDĘBICE wielkich co do przyszłości nie czynią nadziei.

OSADA KONSTANTYNOWSKA, lubo wolniejszym na teraz krokiem, postępuje jednak.

OSADA TOMASZÓW przez zaprowadzenie tamże przędzalni wełny, a zarazem apretury sukien, znacznie co do swego bytu ustaliła się.

UJAZD czyli osada ANTOLIN tylko jako gałęź fabryczną osady tomaszowskiej uważać należy.

IZBICA zawsze jeszcze postępuje.

III. CO DO ROZMAITYCH FABRYK PO WSIACH

W MARYMONCIE
przybyły fabryki pończoch i rozmaitych tkanin wełnianych.

W LIPKOWIE przędzalnia bawełniana ciągle jest czynną, zwłaszcza że przy niej kilku tkaczy bawełnianych osadzonych zostało.

FABRYKI W GRZEGORZEWICACH, a mianowicie tameczna przędzalnia lnu, na tymże jeszcze stopniu niedoskonałości, co dawniej pozostaje.

FABRYKA SZKŁA W BARCZĄCU coraz większego udoskonalenia doznaje.

Wróblewski — Rembieliński

czyt. Zieleniewski — Sekretarz Jeneralny

Filipecki

WYKAZ OGÓLNY

fabryk znajdujących się w województwie mazowieckiem z końcem r. 1825[1])

1) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1825 r. Nr 17.185. K. 385—392.

Wykazów A. B. i C. do raportu nie ma w teczce Nr 348 cz. V Rady Administracyjnej i dlatego zaczerpnięto je z akt Komisji Rządowej Spraw Wewn. i Pol. Nr 17.185.

F a b r y k i

Wymienienie				Ilość w onychże											
				Majstrów tkaczy sukna				Warsztatów sukienniczych				Majstrów postrzygaczy			
Obwodu		Miasta fabrycznej	Osady fabrycznej	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem r. 1825
Kujawski	1	Babiak		13		6	7	13		6	7				
	2	Brdów		13		2	11	13		2	11				
	3	Chodecz		17	2	2	17	23	2	4	21		1		1
	4		Dobiegniewo	10			10	10			10				
	5	Izbica		46	1	4	43	49	2	4	47	1			1
	6	Lubraniec		20	1	5	16	22	1	5	18				
	7	Lubień		12		5	7	12		5	7				
	8	Nieszawa		8			8	8			8				
	9	Osięciny		6		1	5	6		1	5				
	10	Przedecz		53	10	3	60	53	10	3	60	3	1		4
	11	Piotrków		3			3	3			3				
	12	Sompolno		9			9	9			9				
	13	Służewo		1		1		1		1					
	14	Włocławek			2		2		2		2				
Łęczycki	15	Aleksandrów		234	13	6	241	219	36	7	248	6	4		10
	16	Dąbie		84		2	82	85		2	83	3			3
	17	Grabów		3			3	3			3				
	18		Konstantynów	95	27	11	111	109	29	4	134	3		1	2
	19	Łęczyca		16	2		18	27	4		31	2	2		4
	20	Łódź		28	5	1	32	29	5	1	33	3			3
	21	Ozorków		328	24	27	325	347	25	27	345	10	3		13
	22	Poddębice		70	10	9	71	69	11	9	71	1		1	
	23	Parzęczew		15	1		16	15	1		16				
	24	Zgierz		199	26		225	260	56		316	6	7		13
			Do przeniesienia	1,283	124	85	1,322	1,385	184	81	1,488	38	18	2	54

S u k n a

z n a j d u j ą c a s i ę

Farbierzy								Foluszy do miast przywiązanych				Przędzarni				
Schoenfärber				Schwartzfärber												
z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	
								2			2					
				1			1									
1			1					1			1					
1			1					2			2					
1			1													
1			1					2			2					
1			1					1			1					Przyłączeni do osady Dobiegniewo pod względem cechowania i kontroli wyrobów.
1			1	1			1	1			1					
1			1					2			2					Przyłączeni do miasta Dąbia.
1			1					1			1					
								1			1					
2			2					3			3	1			1	Przędzalnia wodna o 3 asortymentach.
								1			1					
1			1	1			1	4			4					
11	—	—	11	3	—	-	3	21	—	—	21	1	—	—	1	

F a b r y k i

Wymienienie Obwodu		Miasta fabrycznej	Osady fabrycznej	Ilość w onychże: Majstrów tkaczy sukna: z końcem roku 1824 było	Majstrów tkaczy sukna: w ciągu r. 1825 przybyło	Majstrów tkaczy sukna: w ciągu r. 1825 ubyło	Majstrów tkaczy sukna: jest więc z końcem roku 1825	Warsztatów sukienniczych: z końcem roku 1824 było	Warsztatów sukienniczych: w ciągu r. 1825 przybyło	Warsztatów sukienniczych: w ciągu r. 1825 ubyło	Warsztatów sukienniczych: jest więc z końcem roku 1825	Majstrów postrzygaczy: z końcem roku 1824 było	Majstrów postrzygaczy: w ciągu r. 1825 przybyło	Majstrów postrzygaczy: w ciągu r. 1825 ubyło	Majstrów postrzygaczy: jest więc z końcem r. 1825
			z przen.	1,283	124	85	1,322	1,385	184	81	1,488	38	18	2	54
Rawski	25		**Antolin**	54	1	6	49	56	1	6	51	2	1		3
	26	Brzeziny		171	11		182	165	21		186	2			2
	27	Biała		6		1	5	6		1	5				
	28	Nowe Miasto		30	3		33	47	3		50	1			1
	29	Rawa		14	6		20	14	30		44	2			2
	30	Skierniewice		16	1		17	27	1		28	1			1
	31	Stryków		4			4	4			4				
	32		**Tomaszów**	47	9	5	51	78	42		120	5			5
Gostyński	33	Gostynin		47	20		67	48	21		69	2			2
	34	Gąbin		19	13	1	31	19	14	1	32		1		1
	35	Kutno		10	3	2	11	10	3	2	11	1			1
Warszawski	36		**Grochów**	3		1	2	11		8	3				
	37		**Leszno**	1			1	25			25				
	38	Mszczonów		2			2	2			2				
	39	Nowy Dwór		7			7	7			7	1			1
Sochaczewski	40	Wiskitki		33	7		40	33	13		46	1			1
Stanisławowski	41	Kałuszyn		5			5	5			5				
			Ogół	1.752	198	101	1.849	1.942	333	99	2.176	56	20	2	74

S u k n a

z n a j d u j ą c a s i ę

Farbierzy								Foluszy do miast przywiązanych				Przędzalni				
Schoenfärber				Schwartzfärber												
z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	z końcem roku 1824 było	w ciągu r. 1825 przybyło	w ciągu r. 1825 ubyło	jest więc z końcem roku 1825	
11		—	11	3	-	—	3	21	—	—	21	1	—	—	1	
1			1					1			1					
1			1					4			4					
1			1					1			1					
								1			1					
								1			1					
																Przyłączeni do miasta Brzezin.
1			1					1			1					
1			1	1			1	1			1					
				1			1	2			2					
								2			2	1			1	Przędzalnia konna o jednym asortymencie.
1			1													Przyłączeni do miasta Wiskitek.
1			1					2			2					
18			18	5			5	37			37	2			2	

Rozmaite				
Wymienienie				
Obwodu		Miasta	Osady	
Łęczycki	1	Aleksandrów		
	2		Bedoń	
	3		Chojny	
	4		Huta Adamowska	
	5		Jagodnica	
	6		Konstantynów	a.
				b.
				c.
				d.
	7	Łódź		a.
				b.
				c.
				d.
	8	Ozorków		
	9		Orły w gm. Tkaczew	
	10		Radogoszcz	
	11		Rogi	
Kujawski	12	Brześć		
	13	Izbica		a.
	14	Włocławek		a.
				b.
Rawski	15		Antolin	
	16		Boczki	
	17		Będków	
	18		Dmosin	
	19		Gzdów	
	20		Łochów	
	21		Naropińska Wola	

i n n e f a b r y k i

Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	Uwagi
A. FABRYKI Z KOŃCEM ROKU 1824 ISTNIEJĄCE	
fabryka grempli	
„ szkła ordynaryjnego	
„ „ „	
„ „ „ fabryka o jednym piecu i 6 ogniskach	
fabryka szkła ordynaryjnego i taflowego białego; fabr. o 2 piecach, każden o 6 ogniskach	
fabryka bawełnianych wyrobków o 2-ch warsztatach	**ustała przez wyprowadzenie się**
„ lnianych wyrobków o 50 warsztatach, przy których 50 pomocników pracuje	
„ cykorii	
„ syropu z kartofli i cukru (melis)	
„ instrumentów muzyczynch, jako to: skrzypców, gitar itp.	
„ kozików itp. żelaznych wyrobków	
„ pasamonicza rozmaitych wyrobków jedwabnych, składająca się z 2 warsztatów	
10 tkaczy wyrobków bawełnianych i lnianych	
fabryka kaźmirku o 4 warsztatach tkackich	
„ papieru	
„ szkła taflowego i drobnego	
„ szkła ordynaryjnego	
„ płótna i ręczników w domu kary i poprawy	
„ bai cienkiej	
„ tasiemek i wstążek	
„ papieru ordynaryjnego	
„ cykorii	
„ powozów i bryczek	
„ papieru białego	
„ szkła ordynaryjnego	
hamernia wyrabiająca rozmaite naczynia miedziane	
fabryka szkła ordynaryjnego	
„ papieru ordynaryjnego	
„ „ „ fabryka o jednym warsztacie i o jednym holendrze	

Rozmaite				
Wymienienie				
Obwodu		Miasta	Osady	
Rawski	22	Rawa		
	23		Strobów	
	24		Trębaczew	
	25		Tomaszów	a.
				b.
				c.
				d.
				e.
				f.
Gostyński	26	Gostynin		a.
				b.
	27	Krośniewice		a.
	28	Kutno		
	29		Soczewka	
	30		Zaborów Nowy	
	31		Błędów	
	32		Czubin	
	33		Grzegorzewice	
	34		Gołasze	
Warszawski	35		Jeziorna	a.
				b.
	36		Lipków	
	37		Marymont	1.
				2.
				3.
				4.
				5.
				6.
				7.
				8.
	38		Piekary	
	39		Powązki	
	40		Radziejewice	a.
				b.

i n n e f a b r y k i

Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	Uwagi
fabryka płótna i bielizny stołowej o 2 warsztatach	
hamernia wyrabiająca rozmaite naczynia miedziane	
fabryka szkła ordynaryjnego	
„ grempli o 2 warsztatach	
„ wyrobków żelaznych łącznie z gisernią	
„ cykorii i farby zwanej krap (Rothe), o jednej maszynie do melenia	
papiernia składająca się z dwóch warsztatów o jednym holendrze	
fabryka płótna białego, niemniej tasiemek nicianych i bawełnianych	
„ wyrobków bawełnianych i lnianych	
„ tałesów żydowskich	
„ flaneli cienkiej	
„ tytoniu i tabaki o 8 machinach do krajania	
„ wyrobków płócien i bawełnianych o 30 warsztatach	
„ papieru o jednym holendrze i o 4 stępach	
„ szkła ordynaryjnego	
hamernia rozmaitych naczyń miedzianych	
fabryka rumu, syropu, porteru i cydru czyli fruktowina	
„ wyrobków lnianych, jako to: płótna, bielizny stołowej i t. p., składająca się z machiny przędzącej i 23 warsztatów tkackich	
fabryka szkła ordynaryjnego	
garbarnia	
fabryka papieru w różnych gatunkach o 4 holendrach, 4 kadziach i 8 stępach	
przędzalnia bawełny, lnu i konopi o 12 maszynach przędzących	
fabryka papieru ze słomy i rogożek	nie wyrabia na teraz
„ papieru welinowego	„ „ „ „
„ mydła przezroczystego	
„ wody oraz proszku do blichowania	„ „ „ „
drukarnia i farbiernia perkali	
fabryka octu	
przędzalnia rządowa cienkiej wełny i onej przędzy	fabryka ta nie jest teraz czynną
fabryka wyrobków bawełnianych i jedwabnych	
„ szkła ordynaryjnego	
„ tabaki i tytoniu o 12 machinach do krajania i 1 młynie	
hamernia rozmaitych naczyń miedzianych	
fabryka naczyń glinianych	

Wymienienie				Rozmaite
Obwodu		Miasta	Osady	
Warszawski	41		Rozanów kolonia[1])	
Stanisławowski	42		Barcząca	
	43	Jadów		a. b.
	44		Janów	
	45		Moczydła	
	46	Mińsk		
	48		Rąbierz	
Sochaczewski	49	Łowicz		
Łęczycki	50	Zgierz		
	51	Dąbie		
	52	Łódź		1. 2.
Rawski	53	Skierniewice		
	54		Tomaszów	
Gostyński	55	Kutno		
Kujawski	56	Włocławek		
Warszawski	57		Marymont	1. 2.
	58		Aleksandrów kolonia	
	59		Krobów	

[1]) Powinno być Rożanów.

i n n e f a b r y k i	
Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	Uwagi
fabryka płótna woskowanego czyli ceraty i papieru kolorowego	
„ szkła taflowego czeskiego oraz szkła drobnego białego szlifowanego w lepszych gatunkach	
drukarnia tkanek bawełnianych	
fabryka papieru w lepszych gatunkach o 1 warsztacie, 1 holendrze i 3 prasach	
„ szkła ordynaryjnego zielonego	
huta szklana wyrabia szkło taflowe białe ordynaryjne, tudzież drobne białe rysowane, oraz szkło zielone	
huta szklana wyrabia szkło taflowe białe ordynaryjne, tudzież drobne białe rysowane, oraz szkło zielone	
huta wyrabia szkło taflowe i szkło drobne zielone	
B. FABRYKI W CIĄGU ROKU 1825 PRZYBYŁE.	
fabryka tkanek bawełnianych i lnianych	
„ kazimirku wyrabiająca rocznie do 500 postawów	
„ wyprawy safianu i duńskich skórek	
42-ch tkaczy wyrobków bawełnianych i lnianych	
fabryka przetaczków pod kapelusze damskie	
„ czerkasów, włosiennic i t. p. wąskich wełnianych wyrobków, nie podpadających folowaniu — składa się z 6 warsztatów tkackich i machin do przędzenia	
fabryka wyrobków żelaznych, jako to: noży, szpad i t. p.	
„ tałesów żydowskich i czerkasów	
„ wyprawy skór białych	
„ pończoch bawełnianych o 17 warsztatach	
„ rozmaitych tkanin wełnianych jako: chustek kaźmirkowych, flaneli i t. p. wyrobków	
„ krajania korków	
„ araku	

Zgodno z kontrolą i aktami

dnia 9 lutego 1826 r.

Wróblewski

W Y K A Z Lit. B.

wydzielonych pożyczek fabrykantom na budowę domów w miastach fabrycznych województwa mazowieckiego z obowiązkiem zwrotu tychże pożyczek w ciągu lat sześciu w ratach rocznych z procentem po 5/100[1]).

Numer bieżący	Nazwiska: Osady fabrycznej	Nazwiska: fabrykanta, któremu pożyczkę wydzielono	Ilość udzielonej pożyczki: w szczególe Zł.	gr	Ilość udzielonej pożyczki: w ogóle Zł.	gr	Uwagi
1	Gostynin	Jan Jeske	600				
2		Karol Dytberner	300				
3		Marcin Getter	900				
4		Michał Drews	300				
5		Fryderyk Krause	600				
6		Fryderyk Dann	600				
7		Andrzej Wentland	600				
8		Jan Rystof	600		4.500		
9	Gąbin	Michał Kuhn	600				
10		Wilhelm Klich	900				
11		Piotr Rystof	900				
12		Krzysztof Myszke	3.000				Pożyczka na wystawienie domu i urządzenie farbierni.
13		Michał Szotsznaider	900				
14		Michał Librowski	900				
15		Frydrych Kuhn	600		7.800		
16	Dąbie	Beniamin Szultz	600		600		
17	Łódź	Marcin Mejer	300				
18		Jakób Chałupski	300				
19		Ludwik Szperling	300				
20		Samuel Metz	300				
21		Wilhelm Berent	300				
22		Samuel Radke	600				
23		Gotlib Rytter	600				
24		Piotr Radke	600				
25		Samuel Felsch	600				
26		Jan Strauch	600				
27		Jan Gotlib Kremer	600				
28		Gotlib Seyberlich	600		5.700		
29	Zgierz	Mateusz Lissak	600				
30		Michał Szyfelbein	600				
31		Gotlib Berent*	600		1.800		
32	Przedecz	Bogumił Lipke	600				
33		Bogumił Kin	600				
34		Jan Nette	600		1.800		
		w ogóle			22.200		

Zgodno z kontrolą i aktami Wróblewski

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1825 r. Nr 17.185. Karta 393.

Lit. C.

W Y K A Z

wyekspediowanych przez Komisją Województwa Mazowieckiego wyrobów z fabryk tutejszo-krajowych do Państwa Rosyjskiego w ciągu roku 1825, to jest od dnia 1 stycznia do końca grudnia r. 1825-go[1]).

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewn. i Pol., tyczące się raportu rocznego 1825 r. Nr 17.185 K. 394—395. Ten sam wykaz znajduje się również w aktach Rady Administracyjnej Król. Polskiego o fabrykach i rękodziełach krajowych. Nr 348 cz. V Karty 54—55. — Wykaz ten sporządzony 13 stycznia 1826 r. i podpisany przez Komisarza Wojewódzkiego Naczelnika Sekcji Fabrycznej przy Komisji Woj. Mazowieckiego — B. Tykla.

Nr bieżący	Nazwisko fabrycznej: Miasta	Nazwisko fabrycznej: Osady	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże
			A. SUKNA Z RÓŻNYCH FABRYK	
1	Aleksandrów		sukna postawów	4.564
2		Antolin		1.118
3	Dąbie			1.579
4	Gostynin			879
5	Gąbin			242
6	Izbica			618
7		Konstantynów		1 888
8		Leszno		809
9	Łęczyca			1.037
10	Łódź			334
11	Ozorków			12.106
12	Przedecz			2.275
13	Poddębice			440
14	Parzęczew			93
15	Rawa			152
16		Tomaszów		1.552
17	Wiskitki			74
18	Warszawa			2.032
19	Zgierz			10.209
			w ogóle wyekspediowano sukna postawów	42 001
			Uwaga. Ponieważ w ciągu roku 1824 wyekspediowano z województwa mazowieckiego do Rosji sukna postawów (w/g oryg. 22910)	22.883
			A zatem wysyłka takowego wyrobu w r. 1825 uskuteczniona przewyższa poprzednią o postawów (19091) .	19.118
			B. ROZMAITE INNE WYROBKI	
20	Aleksandrów		Kracmaszyny do gremplowania wełny sztuk	
21	Ozorków			2
22		Marymont	Kazmirku postawów	41
23		"	Chustek kazmirkowych sztuk	4
24		"	Flaneli sztuk	7
25		Powązki	Mydła przezroczystego tuzinów	50
26		Huta Moczydła	Tabaki krajowej, francuską tabaką zwanej funtów	25
27		Huta Barcząca	Szkła ordynaryjnego tafli	720
28	Z różnych miejsc i okolic w-dztwa mazow.		Rozmaitego szkła białego sztuk	3.509
			Wełny surowej owczej cetnarów	$54^{14}/_{100}$

Nr bieżący	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże
29			Kazmirku postawów	118
30	a		Dywanów sztuk	266
31			Czerkasu sztuk	18
32			Kuczbai sztuk	3
33			Przędzy kolorowej wełnianej funt.	307
34			Plecianki i sznureczków jedwabnych łokci	2.712
35	w		Rozmaitych wyrobków jubilerskich złotych wartujących zł. pol. 2300, ... sztuk	96
36			Igieł stalowych do zdejmowania katarakty sztuk	4
37	a		Grempli do fabryki sukiennej sztuk	38
38			Fuzyj dubeltowych sztuk	4
39			Lichtarz bronzowy	1
40			Takiż postument do kałamarza	1
41	z		Mundsztuków bursztynowych do cybuchów sztuk	203
42			Ram złoconych do portretów sztuk	23
43			Takiż postument	1
44			dtto rozety sztuk	4
45			Cykorii funtów	1.900
46			Oleju preperowanego garncy	317
47	s		Rozmaitych wyrobków blacharskich, jako to latarń, lamp itp. sztuk	62
48			Książek rozmaitych oprawnych szt.	6.582
49			Portretów Słowackiego do dzieła tegoż sztuk	400
50	r		Prospectów na dzieło Owidiusza „metamorfosis" sztuk	40
51			Not muzycznych — kajetów sztuk	978
			POWOZY I ZAPRZĘGI JAKO TO:	
52			Karet sztuk	13
53	a		Landary	3
54			Koczy sztuk	35
55			Kariolka	1
56			Bryczek koszykowego fasonu sztuk	10
57			Szorów z rekwizytami sztuk	20
58	W		Chomont z rekwizytami sztuk	14
59			Siodeł z rekwizytami sztuk	12
60			Czaprak	1
61			Mundsztuk	1
62			Ryngort	1

Nr bieżący	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże
63	Warszawa		Burtów do powozów jedwabiem przeszywanych łokci	791
			MACHINY ŻELAZNE JAKO TO:	
64			Młockarń sztuk	7
65			Sieczkarni	5
66			Machin do mielenia zboża	1
67			Pługów do kartofli	2
68			Machin do krajania kartofli	2
69			Radło	1
			INSTRUMENTA MUZYCZNE JAKO TO:	
70			Fortepianów sztuk	29
71			Rozmaitych trąb mosiężnych i waltorniów sztuk	81
72			Instrument melodikordion [1]) zwany	1
73			Flecików bukszpanowych z klapkami sztuk	43
74			Strun baranich na skrzypce buntów sztuk	756
75			Szalsztyków do waltorniów sztuk	15
			PŁODY CHEMICZNE JAKO TO:	
76			Wody karlsbadzkiej flaszek	195
77			Solucji do tejże wody flaszek	2
78			Rozmaitych kwasów i witriolejów beczek	7
			Rozmaitych kwasów i witriolejów koszy	2
79			Wody aromatycznej flaszeczek	110
			UBIORY MĘSKIE JAKO TO:	
80			Surdutów, fraków, spodni, kamizelek itp. sztuk	122
81			Ciżmów par	4
82			Trzewików par	6
83			Skór całkowitych, oraz porzniętych częściami na podeszwy itp. do obuwia męskiego sztuk	41
84			Piór do kapeluszy oficjerskich sztuk	33

Nr bieżący	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże
85	Warszawa		Szlif oficjerskich sychowych par	3
86			Szarfa oficjerska sychowa	1
87			Kardonów [2]) dtto para	2
			UBIORY DAMSKIE JAKO TO:	
88			Kwiatów robionych do strojów damskich, bukietów i gerland sztuk	1.372
89			Piór do kapeluszy bukietów	265
90			Trzewików safianowych i materialnych par	1.531
91			Loków pelowych par	36
92			Kapeluszy słomkowych	2
93			Kapeluszy materialnych oraz czepków, kołnierzyków itp. sztuk	32
			WYROBY RĘKAWICZNICZE JAKO TO:	
94			Szelek safianowych sztuk	42
95			Form nankinowych pod chustki szt.	24
96			Halsztuków jedwabnych tuzinów	1
97			Rękawiczek damskich i męskich tuz.	53
98			Podwiązek damskich par	15

Zgodno z dziennikiem ekspedycyjnym i w rachubie

Wróblewski

[1]) Melodion — melodykon, instrument muzyczny klawiszowy o głosie, naśladującym dźwięk organów, wywołanym za pomocą miechów, poruszanych pedałami.
[2]) Może korda — pasek do kaszkietów?

Sekcja Fabryczna

№ $\frac{22934}{842}$

Do
Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji.

w Warszawie, dnia 1 marca 1827.

Radca Stanu Prezes Komisji Województwa Mazowieckiego

z urzędu

Raport roczny o czynnościach przez Sekcją Fabryczną przy Komisji Województwa Mazowieckiego w ciągu roku 1826 dokonanych[1]*).*

Zadosyćczyniąc włożonemu na mnie ogólnemi przepisami obowiązkowi względem corocznego składania raportu o czynnościach przez szczególne wydziały do składu Komisji Wojewódzkiej należne dokonanych, mam zaszczyt przedłożyć Komisji Rządowej, iż Sekcja Fabryczna przy Komisji Województwa Mazowieckiego następne w ciągu roku upłynionego 1826 czynności uzupełniła, jako to:[2])

I. W OGÓLNOŚCI

Nie zaniedbała rzeczona sekcja podobnież jak w latach poprzednich, obok przedsiebrania i ułatwienia wszelkich środków ku podniesieniu i ustaleniu przemysłu w obrębie województwa mazowieckiego dążących, dopełniać ogółowe swoje obowiązki, jako to: utrzymywać ciągłą kontrolę przybywających i ubywających fabryk wszelkiego rodzaju, regulować i zatwierdzać znaki fabryczne, odnośnie do ogólnych w tem przepisów dla nowo zaprowadzających się fabryk ustanawiać się należne, zaprowadzać służby kontrolowe wyrobów miejscowych dla tych miast lub osad fabrycznych, niemniej dla tego rodzaju wyrobów, które w miarę wzniesienia się nowych zakładów potrzebować tego mogły, składać Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji szczegółowe raporta o dopełnieniu każdej z tego rodzaju czynności, sprawdzać i ekspediować wyroby krajowe na wysyłkę zagraniczną za pośrednictwem Rosji przeznaczone, a o rezultatach w tem wynikłych Komisje Rządowe Spraw We-

---

[1]) AAD. Ogólne Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1826 r. Nr 17.186 K. 24—79.

[2]) Ref. Komisarz Naczelnik Sekcji Fabrycznej.
Przypisy w niniejszym raporcie wydrukowane w cudzysłowach znajdują się na marginesach rękopisu. Pochodzą one prawdopodobnie od Rembielińskiego.

wnętrznych i Policji, niemniej Przychodów i Skarbu co kwartał przez przedstawienie wykazów szczegółowych wydanych świadectw pochodzenia zawiadamiać, usuwać wszelkie przeszkody rozkrzewieniu się dalszemu przemysłu na zawadzie będące, kontrolować obrót i użytek sprowadzonych za szczególnemi licencjami zagranicznych wyrobów, niemniej przędzy wełnianej i bawełnianej, i ciągłego i dokładnego wykonywania postanowień i przepisów rządu względem uregulowania rękodzieł i rzemiosł wydanych ściśle przestrzegać, a na koniec pozaprowadzane po miastach rządowych osady fabryczne udokładniać, o ile tego potrzeba miejscowa, niemniej inne okoliczności z dobrem ogólnem fabryk związek mające, wymagać mogły.

Jak dalece zaś powyżej wyrażone czynności dopełnionemi zostały, następny szczegółowy a kategoryczny wykład bliżej o tem Komisją Rządową przekonać zdoła.

II. W SZCZEGÓLNOŚCI

1. O ŚRODKACH KU PODNIESIENIU I USTALENIU PRZEMYSŁU W OGÓLNOŚCI PRZEDSIEBRANYCH.

Poniżej pod tytułem każdego w szczególności miasta fabrycznego wyłożonem zostanie to wszystko, cokolwiek we względzie udokładnienia lub podniesienia po zaprowadzonych tamże zakładach fabrycznych w ciągu roku upłynionego dopełnionem zostało.

Z porównania zatem takowych szczegółowych rezultatów powziąć zdoła Komisja Rządowa najlepsze przekonanie, czyli i jak dalece przedsiębrane tymże celem w ciągu roku zeszłego środki odpowiedniemi powziętemu w tem zamiarowi stały się, oraz jak delece Sekcja Fabryczna obowiązkowi w tem swemu zadosyćuczyniła.

Dołączający się wszakże wykaz ogólny fabryk w województwie mazowieckiem z końcem roku 1826-go znajdujących się naprzód już przekonać zdoła Komisją Rządową, iż takowe fabryki w ciągu pomienionego roku znacznego zwiększenia się doznały.

W tym zatem miejscu poczytuje Radca Stanu Prezes za swój obowiązek uprzedzić jedynie, iż w ciągu roku upłynionego, podobnież jak w latach poprzednich, nie zaniedbywał Radca Stanu Prezes przy pomocy osiadłych już w kraju tutejszym fabrykantów zagranicznych do naśladowania w tem tamtych zachęcać, którym to właśnie celem, w miarę jak których z fabrykantów tutejszo-krajowych do swej rodzinnej ziemi w jakowych bądź interesach oddalał się, przez onego doniesienia o pozaprowadzanych w kraju tutejszym zakładach fabrycznych i udzielanych

przenoszącym się z zagranicy rękodzielnikom dobrodziejstwach rządu przesyłać starano się. Obok tego wysłany był w sposobie prywatnym do Czech i Saksonii emisariusz, który rękodzielników wyroby bawełniane i lniane produkujących, niemniej prządków do lnu ku przeniesieniu się w kraj tutejszy objaśniać miał zlecenie.

Na koniec na wszelkie od zagranicznych rękodzielników otrzymywane piśmienne zgłoszenia się we względzie przeniesienia do jednego z miast fabrycznych województwa mazowieckiego, nie zaniedbywał Radca Stanu Prezes oraz Komisarz Naczelnik Sekcji Fabrycznej z wszelkim pośpiechem w drodze prywatnej pożądane odpowiedzi udzielać, za każdą razą stan kwitnący tutejszych zakładów, oraz celem podniesienia przemysłu krajowego ze strony rządu świadczone dobrodziejstwa powtarzając, a to dla tem większego zachęcenia korespondujących, oraz tych, którym takowe listy okazanemi być mogły, do przeprowadzenia się w kraj tutejszy.

Takowym to sposobem rozgłosić zdołał Radca Stanu Prezes zagranicą dobre prowadzenie tutejszych zakładów fabrycznych, a szczególniej tych wszystkich rękodzielników i rzemieślników, którzy za opuszczeniem swej ojczyzny tutejszo-krajowymi mieszkańcami stali się, tym zaś sposobem właśnie z pomyślniejszym coraz skutkiem osiąga się główny cel względem dalszego podniesienia gałęzi przemysłowej, niezbyt dawno jeszcze na ziemię polską przeszczepionej. Że zaś w samych początkach zamożniejsi fabrykanci do opuszczenia swej ojczyzny pomimo nastąpionego tamże wyraźnego upadku handlu nie dosyć mieli odwagi, na teraz więc dopiero wstępując w ślady uboższych, którzy prędzej nędzą uciśnionemi zostawszy, w wywędrowaniu do kraju tutejszego onych uprzedzili, coraz więcej do tej skłonności okazują.

Gdy zatem dążeniem być powinno rządu, aby obok pomnożenia ludności przemysłowej kraju tutejszego przeciągnąć z zagranicy tych rękodzielników, którzy przez posiadanie majątków silniej fabrykacją i handlem trudnić się są możnemi, nie tylko zatem na teraz w działaniach ku podniesieniu fabryk krajowych ostygać nie należy, ale przeciwnie, wszelkie w tem usiłowania podwoić by wypadało, bo przybywający na teraz fabrykanci nierównie korzystniejszemi od pierwszych dla ogółu kraju stać się mogą.

A ponieważ wedle powziętych niezawodnych wiadomości pokup na sukno zagranicą, a mianowicie w Prusach i Saksonii zupełnie ustał, zwłaszcza też z przyczyny, iż powzięte tamże w latach poprzednich ku podźwignieniu onego zaradcze środki bezskutecznemi być okazały się, mianowicie zaś spekulacyjne widoki na wysyłkę sukna do Ameryki z powodu doznanego już w tej mierze zawodu nikogo więcej nie łudzą, w taki

zatem sposób pozostali jeszcze w tychże krajach sukiennicy oraz spekulanci handlem en gros sukien trudniący się, coraz bardziej skłonnemi okazują się do przeniesienia się w kraj tutejszy, czego dowodem znakomita ilość przybyłych w ciągu roku zeszłego do województwa mazowieckiego sukienników, zwłaszcza też mając na pamięci: iż w latach 1824 i 1825 napływ do tutejszego kraju tego rodzaju rękodzielników zupełnie już ustawał, przy końcu zaś dopiero roku ostatniego nowego a silnego popędu ciągle jeszcze trwającego był doznał.

Nie tak atoli pomyślnie fabrykacja wyrobów bawełnianych oraz lnianych w obrębie województwa mazowieckiego, a podobno w całym nawet kraju podnosić się daje. Jakkolwiek bowiem powyżej dołączony wykaz jawno udziela przekonanie o pomnożeniu się w obrębie województwa mazowieckiego liczby tkaczy bawełnianych oraz lnianych, pomimo tego wszakże rezultat w tem osiągnięty dostatecznie zadowalniającym już jest.

Gdyby odbyt na wyroby bawełniane i lniane w kraju tutejszym sprodukowane w takiż sposób jak na sukna ustalonym mógł zostać, niezawodnie znaleźliby się możni zagraniczni przedsiebiorcy, którzyby przeniósłszy się w kraj tutejszy, pojedynczych tkaczy na swój rachunek ciągle zatrudniali, tym zaś sposobem tkaczom krajowym w zarobkowaniu pomocnemi stali się, a skutkiem tego zagranicznych za sobą przeciągnęli. Ponieważ atoli tak nie jest, zagraniczni zatem tkacze, pomimo najlepszych w tem chęci, w zamiarze opuszczenia swych dotychczasowych siedzib ociągają się, zwłaszcza też nie będąc pewnemi, czyli ciągle przez rok cały przy braku własnej gotowizny warsztaty swoje zatrudnić zdołają.

Gdy bowiem wyroby bawełniane i lniane, jako do letniej odzieży służące, w czasie zimowym pokupu nie znajdują, w tej zatem porze tego rodzaju warsztaty bezczynnemi pozostawać muszą, jeśli zamożniejsi przedsiebiorcy, gotowe kapitały posiadający, przez ten czas onych nie zatrudnią[1]).

Kiedy zatem tąż samą drogą jak na sukno, to jest za pośrednictwem Rosji odbyt na krajowe wyroby bawełniane i lniane uiszczonym dotychmogą, należało by zatem zapobieżyć napływowi onych bez uiszczenia tutejszo-krajowi na potrzebę wewnętrzną wyroby przez siebie sprodukowane pozbywać mogli[2]). Gdy więc rękodzielnie zagraniczne, jak zwyczajnie na początku wszelkich zakładów fabrycznych praktykują i co samo względem sukna miało miejsce, jako już z dawna ugruntowane, po niższych cenach od tutejszo-krajowych wyroby swoje odprzedawać mogą, należało by zatem zapobieżyć napływowi onych bez uiszczenia opłaty celnej, co niestety z powodu, iż wyroby bawełniane oraz lniane

[1]) „Kobiety bawełnianych wyrobów zimą i latem równie potrzebują".
[2]) „Na lniane już, ale nie ma co prowadzić".

z tąż samą jak sukno ostrożnością w znaki fabryczne oraz cechy urzędowe dotychczas opatrywanemi nie bywają, przez dokonywanie licznych a bezustannych defraudacji, o jakich istnieniu Komisja Wojewódzka z odsądzania spraw defraudacyjnych niezawodne ma przekonanie, bezustanne ma miejsce.

Dlatego też nie przestawała Komisja Wojewódzka przypominać Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji potrzebę rychłego przepisania stałych zasad względem oznaczania wyrobów bawełnianych oraz lnianych, odwołując się do ułożonego w tem przez siebie projektu; a dla tejże samej przyczyny Radca Stanu Prezes w tem miejscu takowy wniosek powtórzyć poczytuje za swój obowiązek, inaczej bowiem nie tylko dalszego wzrostu tego rodzaju fabryk obiecywać sobie nie można, ale nawet zupełnego upadku pozaprowadzanych przy usilnym staraniu zakładów obawiać się należy[1]).

2. O KONTROLOWANIU FABRYK.

Przywodząc do skutku instrukcją Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji ze zniesieniem się z Komisją Rządową Przychodów i Skarbu w dniu 7 marca r. 1824 w wykonaniu dekretu cesarskiego względem stosunków handlowych pomiędzy Rosją a Królestwem Polskiem wydaną, nie zaniedbywała Sekcja Fabryczna przestrzegać najprzód, iżby wyroby wszelkiego rodzaju w obrębie województwa wyrabiane w przynależne znaki fabryczne i cechy urzędowe dla odróżnienia onych od zagranicznych zaopatrywanemi bywały. — Tym to właśnie celem, w miarę jak któren z zagranicznych fabrykantów gdziekolwiek bądź w województwie tutejszym osiedlił się, oraz skoro któren z czeladników wyzwolonych na swoją rękę wyrabiać rozpoczął, nie przepominała Sekcja Fabryczna uregulowane dla nowo przybyłych znaki fabryczne zatwierdzać, wypisy onych właściwym urzędom administracyjnym dla przynależnego rzeczy wykonania przesyłać, a nadto Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji szczegółowe w tej mierze raporta, dla zakomunikowania wykazó wsporządzonych Ministerium Finansów Państwa Rosyjskiego, przedstawiać.

Ponieważ wiele na tem dla handlu krajowego zależy, aby wysyłające się tutejszo-krajowe wyroby do Rosji, bez doznawania jakich bądź utrudzeń na komorach rosyjskich, ekspediowanemi były, to zaś ostatnie zawisło właśnie od akuratnego zaopatrywania w znaki fabryczne i cechy urzędowe pomienionych wyrobów, dla tej zatem przyczyny zaprowadzoną jest przy Sekcji Fabrycznej ogólna kontrola fabrykantów w obrębie

[1]) „Projekt ten jest od dawna w robocie, ale ma trudności, których pokonanie jest nader trudnem". A nadto uwaga druga w formie pytania: „Jaki to projekt?".

województwa mazowieckiego znajdujących się, w którą to kontrolę obok nazwiska fabrykanta znak fabryczny, jaki dla niego zatwierdzonym i władzom państwa rosyjskiego zakomunikowanym został, wpisywany bywa. W tę to właśnie kontrolę za każdą razą w miarę przybycia nowego fabrykanta zatwierdzony dla niego znak fabryczny wciągać nie zaniedbywano, z kolei zaś notować nie przepominano datę dojścia onego do wiadomości władz państwa rosyjskiego, a to celem postawienia się w możności dostrzeżenia od razu, czyli, i którego fabrykanta wyroby, do Rosji wysyłanemi już być mogą.

Że Sekcja Fabryczna obowiązek swój takowy we względzie zatwierdzenia w mowie będących znaków przynależnie wykonywała, przekonać się może Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji z porównania pojedyńczych raportów, jakie w tej mierze w ciągu roku upłynionego otrzymała.

Że zaś czynność takowa niemało zatrudnień Sekcji Fabrycznej przyczynia, przekonać się raczy Komisja Rządowa z porównania ilości przybyłych do województwa fabrykantów, niemniej szczegółowych zatrudnień, jakie z okazji każdego w szczególności dopełnionemi być muszą. — Nie tylko wszakże dopiero wzmiankowane czynności z przyczyn na wstępie wyrażonych z wszelką uwagą i troskliwością, ale nadto z nadzwyczajnym pośpiechem, dla nie narażenia stąd fabrykantów nowo przybyłych na stratę przez niemożność ekspediowania swych wyrobów, dopełnianemi być muszą, stąd przeto o tyle bardziej trudzącemi i czas zabierającemi stawają się[1]).

Obok tego, ponieważ wszelkie sukna bądź na krajową, bądź na zewnętrzną potrzebę sprodukowane, w cechy urzędowe zaopatrywanemi być muszą, co aczkolwiek dla urzędów administracyjnych mozolnem, a dla fabrykantów i kupców utrudzającym niejako stawa się, dla dobra atoli ogólnego fabryk i kraju nader pomyślne skutki przez zapobieżenie defraudacjom obcych fabrykantów sprawia; celem zatem uzupełnienia tego, nie zaniedbywała Komisja Wojewódzka przez swą Sekcją Fabryczną potrzebne do tego plomby w mennicy Królestwa zakupywać, z kolei one właściwym urzędom przesyłać, a na koniec właściwego onych użycia i zaperceptowania na rzecz respective kas miejskich uzbieranych z sprzedaży plomb tychże wpływów przestrzegać.

W wykonywaniu takowej czynności postępuje Sekcja Fabryczna jednostajną, a wedle stałych zasad zaprowadzoną już drogą. W miarę zatem, jak któren z urzędów administracyjnych, przez wyczerpanie posiadanych przez siebie zapasów plomb, nadesłania nowych potrzebował, Sekcja Fabryczna w przeciągu zaraz 24 godzin po otrzymaniu w tej

[1]) „Minister Finansów Cesarstwa na jedną Komisją Mazowiecką o nieregularność się użala".

mierze raportu, zażądaną ilość plomb z mennicy nabywać, i zgłaszającemu się urzędowi przesyłać nie zaniedbywała, mając na bacznej uwadze, iżby przez najmniejsze w tej mierze spóźnienie się właściwi interesenci na szkody narażonemi nie zostali. Chciała wprawdzie Komisja Wojewódzka tak dla swego własnego, jako też władz miejskich ułatwienia, od razu na całoroczną potrzebę każdego miasta przynależny zapas plomb w mennicy z początkiem roku zakupić i właściwym urzędom administracyjnym przesłać. Z przyczyny atoli, iż najprzód mennica Królestwa od razu tak wysokiego zapasu plomb nie wyrabia, że po wtóre kasy miejskie nie posiadają częstokrotnie tak wysokiego funduszu w gotowiźnie, jaki na kupno całorocznego zapasu potrzebnym być może, a na koniec, że nigdy z pewnością obliczać się nie da, ile plomb na rok następny potrzebnemi być mogą, zwłaszcza że potrzeba w tej mierze, w miarę odbytu chwilowego na sukno, powiększać lub zmniejszać się daje, zamiar w tej mierze powzięty do skutku doprowadzić się nie dał, a tak czynność tego rodzaju Sekcji Fabrycznej w niczem umniejszoną być nie mogła. Z końcem każdego kwartału odbierała Sekcja Fabryczna raporta od urzędów administracyjnych kontrolą wyrobów miejscowych trudniących się o ilości wypotrzebowanych w ciągu upłynionego kwartału plomb i wpływach pieniężnych za nie uzbieranych. Obok tego otrzymała takoż Sekcja Fabryczna w tymże samym czasie raporta od komisarzy obwodowych, którzy za pośrednictwem swych adiunktów przy okazji odbywanych kwartalnych rewizji kas miejskich, tak celem zapobieżenia wszelkiemu nadużyciu, jako też dla przekonania się, iż każdy urząd administracyjny potrzebny zapas plomb posiada, co kwartał rachunki w tej mierze przez urzęda administracyjne sprawdzać są obowiązani. Za rozpoznaniem zatem i porównaniem takowych dwojakich raportów, następnie Sekcja Fabryczna asygnacje dla kas miejskich względem opłaty zakupionych plomb i percepty fundusz za odprzedane uzbieranego co kwartał wygotowywać i właściwym kasom miejskim przesyłać nie zaniedbywała. Że zaś w obrębie województwa znajduje się trzydzieści przeszło urzędów miejscowe wyroby kontrolujących, w przedmiocie zatem plomb, jakkolwiek mniej ważnym być znajdującym się, Sekcja Fabryczna prócz obowiązku prowadzenia bezprzestannej w tej mierze z mennicą i urzędami administracyjnemi korespondencji, paręset asygnacji w ciągu jednego roku wygotować zmuszoną była.

W ciągu roku upłynionego wydano dla urzędów administracyjnych, kontrolą wyrobów krajowych trudniących się, w ogóle sztuk 95.000 plomb, do oznaczania pojedyńczych postawów sukna służących.

Że zaś plomby takowe w całkowitości spotrzebowanemi zostały, stąd zatem wnosić należy, iż tyleż w ogólności postawów sukna w ciągu roku tegoż w obrębie województwa sprodukowano. A ponieważ, jak to

się niżej wykaże, 50.820 postawów sukna przez rok 1826 do Rosji z województwa mazowieckiego wysłano, wypadało by zatem, iż sukna w obrębie województwa w ciągu roku tegoż wyrobionego 44.180 postawów na potrzebę krajową obrócono.

Zważając jednak, że w liczbie sukien do Rosji ekspediowanych znajduje się znaczna ilość takich, które w ciągu jeszcze roku poprzedniego, to jest 1825, wyrobionemi były, niemniej sukno w Warszawie wyrobione, a do kontroli Komisji Wojewódzkiej bynajmniej nie należące, nadto zaś mając na uwadze nabyte doświadczenia (tak!) przekonanie, a czemu trudno zaradzić, iż sukiennicy rozprzedawane z warsztatów na łokcie dla prywatnych odzieży sukno w plomby nie zawsze zaopatrują, stąd zatem wynika, że większa nad 44.180 postawów sukna ilość na konsumpcją krajową użytą, a wyższa nad 95.000 postawów w ogóle w ciągu roku 1826 ilość sukna w obrębie województwa sprodukowaną została.

Z porównania wreszcie ilości plomb na tenże sam cel w ciągu roku 1825-go urzędom administracyjnym dostarczonych wykazuje się pomyślny dla fabryk województwa mazowieckiego rezultat, gdy bowiem w roku 1825 tylko 75.000 sztuk plomb do oznaczania sukien wypotrzebowano, widocznem jest zatem, iż o 20.000 (tysięcy) postawów więcej sukna w roku 1826 w obrębie województwa wyrobiono, co dowodzi, że fabryki tegoż województwa coraz mocniej czynniejszemi stawając się, podnosić się ciągle nie przestawają.

Stąd właśnie pochodzi, że właściciele miast prywatnych, widząc, jak pomyślnie zakwitające fabryki na miasta, w których znajdują się, działają, wszelkich dokładają usiłowań, aby w swych miasteczkach, tego rodzaju zalet nie posiadających, fabryki zaprowadzać. Skutkiem zaś tego dziedzice miast: Soboty, Strykowa i Biały po kilkunastu sukienników w tychże miasteczkach poosadzali, Komisja Wojewódzka zaś służbę kontrolową wyrobów w tychże miastach produkować się mianych pozaprowadzać znalazła się w obowiązku.

Tym to celem nie zaniedbała Sekcja Fabryczna przynależne dla burmistrzów miast tychże względem prowadzenia pomienionej służby poudzielać instrukcje, niemniej wykazy, książki kwitariuszowe świadectw i stemple i t. p., o czem Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji w swym czasie zawiadomioną została.

III. O EKSPEDYCJI WYROBOW DO ROSJI.

Jakkolwiek utrudzenia w początkach roku upłynionego na granicznych komorach rosyjskich przy okazji przeprowadzanych przez nie tutejszo-krajowych sukien czynione, zatrważające dla dobra fabryk i han-

dlu Królestwa skutki zapowiadać zdawały się, zwłaszcza, iż z tego jedynie powodu większa część warsztatów sukienniczych przez parę miesięcy bezczynnemi niemal stała się, pomimo tego wszakże przedmiot w tem rzeczy następne miesiące tak dalece zmieniły, iż nie tylko żaden stąd ubytek dla fabryk województwa mazowieckiego nie zrządził się, ale owszem, ogół sukienników na późniejszych obstalunkach, którym nawet wydostarczyć nie byli w stanie, chwilową stratę sowicie powetował.

Główną tego było przyczyną, iż jak z jednej strony sukna z województwa mazowieckiego, a mianowicie: zgierskie, ozorkowskie itp. pod nazwiskiem międzyrzyckich, z powodu, iż nim handlują kupcy dawniej międzyrzyccy, a teraz w Zgierzu osiedli, w Kiachcie znakomitej nabyły sławy, a nawet za lepsze nad dawniejsze pruskie uznanemi zostały, tak z drugiej strony składy zapasowe nawiezionych przed rokiem 1823 z Prus do Kiachty arcy-znakomitej ilości sukien zupełnie już są wyczerpanemi.

Powzięta w tej mierze przez kupców tutejszych wiadomość, zwróciła onych uwagę na potrzebę produkowania rodzaju sukien, które dawniej pod szczególnym nazwiskiem m a s ł o w s k i c h czyli m a s ł o w y c h z Prus, a mianowicie z Wrocławia do Kiachty w znacznych partiach wysyłanemi bywały, a których zapasy, jakkolwiek w ilości podobno 100.000 postawów w roku 1823 do Kiachty nagromadzone, w zupełności już są wyczerpanemi.

Sukna pomienionego rodzaju niewiele we względzie swego gatunku od tak zwanych międzyrzyckich różnią się, główniejsza bowiem onych różnica od ostatnich na tem zasadza się, iż od tamtych są nieco lepszemi i szerszemi, a w swej długości 50 łokci w każdym postawie obejmują.

Że jednak sukna z Wrocławia pod tytułem masłowskich do Chin wysyłane, nosiły na sobie właściwą cechę przez odrębny rodzaj swego zewnętrznego pakunku, a zarazem przez osobliwsze dla każdego koloru wyrabianie krajek, Chińczycy zaś w tego rodzaju suknach szczególne mając upodobanie, do takowych drobnostek wielką wagę przykładali, mniemając, iż sukno, takowych oznak nie posiadające, mniej jest od tamtych dobrem; stąd zatem pragnąc sukna rzeczone wyrabiać, przede wszystkiem z onych zewnętrznemi oznakami obznajmić się należało.

Pierwszą w tej mierze myśl powziął pan Wilhelm Zachert, kupiec z miasta Zgierza, celem zaś doprowadzenia onej do skutku, o wolność sprowadzenia z Wrocławia kilkunastu wzorowych postawów sukna masłowskiego dopraszał się. Zaledwie wszakże w modelowe postawy zaopatrzył się i wedle onych podobnego rodzaju sukna wyrabiać począł, coraz liczne od kupców miasta Moskwy na sukna podobne otrzymał obstalunki.

Jakkolwiek zaś inni kupcy z miasta Zgierza w jego w tej mierze niebacznie wstąpili ślady, pomimo tego jednak wszyscy razem nie mogli

wydostarczyć w wyrobieniu takiej ilości, jaką od nich kupcy z miasta Moskwy dostać usilnie pragnęli, a to tak dalece, iż kupujący na wyścigi jedni przed drugiemi o sukna tego rodzaju ubiegali się i za łaskę poczytywali, gdy drogo opłacony tego gatunku towar nabyć zdołali.

Na tymże samym stopniu stoi na teraz odbyt pomienionych sukien masłowskich, zwłaszcza iż kupcy moskiewscy, a mianowicie: Kazsińskin, Kolisów, Kasatkin, Felajów i t. p., których komisanci w Zgierzu mieszkają, zapowiedzieli zawczasu, iż tyle sukien podobnych zakupią, ile onych tylko fabryki nasze dostarczą.

Nowa takowa gałęź przemysłowa znakomite na przyszłość dla kraju obiecuje korzyści, zwłaszcza, iż sukna pod tytułem masłowskich w województwie mazowieckiem w roku 1826 sprodukowane, w niczem co do swej dobroci i zalety dawniejszym wrocławskim nie ustępują. Dowód tego już jest jasny, albowiem jeden z najznakomitszych domów handlowych z Moskwy, nazwiskiem Kumanin, który dotychczas w żadnych stosunkach z Polską nie zostawał, przysłał już swego komisjonera na stałe zamieszkanie do miasta Zgierza, a obok tego zamożny dom Försterów z Śląska, który dawniej sukno masłowskie do Chin wysyłał, do kraju tutejszego na koniec przenieść się zdecydował.

Skutkiem tego właśnie wysłano w roku 1826 z województwa mazowieckiego do Rosji i Chin w ogóle postawów sukna 50.820, że zaś w liczbie takowej mieści się znaczna ilość sukna masłowskim zwanego, którego każdy postaw 50 łokci obejmuje, stąd zatem wypływa, że w ciągu roku 1826 w ogóle 1,514.600 łokci sukna z województwa mazowieckiego do Chin za pośrednictwem Rosji wysłano.

Dla dania bliższego wyobrażenia o rodzaju sukien jako wyżej eksportowanych, ma zaszczyt Radca Stanu Prezes przedłożyć w załączeniu wzorowe karty sukien, jakie wysłanemi były, które to karty w takiż sam sposób przez kupców miasta Zgierza poformowanemi zostały, w jaki przy każdej pojedyńczej ekspedycji ekspediującym one doręczonemi bywają.

Że zaś z cen przy każdym rodzaju sukien na tychże kartach zapisanych, a wedle jakich sukna takowe odprzedanemi do Rosji były,—Komisja Rządowa przekonać się może, iż przez średnią proporcjonalną licząc, każdy łokieć eksportowanego sukna po złp. 6 rachować można, stąd zatem wypływa, że przez przybliżenie biorąc, za sukno z województwa mazowieckiego w ciągu roku 1826-go zagranicę wysłane, suma złp. 9.087.600 do kraju wpłynęła.

Oprócz sukien dopiero wzmiankowanych ekspediowała takoż Komisja Wojewódzka do Rosji innego rodzaju wyroby bądź w obrębie województwa, bądź w mieście stoł. Warszawie sprodukowane, w czem dołączający się wykaz dokładne daje wyobrażenie.

Tenże sam wykaz przekonać zarazem może, iż w liczbie ekspediowanego w roku 1826 przez Komisją Wojewódzką sukna, w ilości tylko 1464 postawów wyroby tego rodzaju z fabryk miasta Warszawy dostarczone mieszczą się, i że wreszcie z samego miasta Ozorkowa 16.885, a ze Zgierza 16.936 postawów sukna do Rosji wysłano.

Z takowego zatem spostrzeżenia najlepiej ocenić się daje, czyli, i jak dalece prowincjonalne, a dawniej nieznane miasta fabryczne województwa mazowieckiego korzyść dla kraju przynoszą.

We względzie sprawdzenia i ekspediowania powyżej wyrażonych wyrobów, nie zaniedbywała Komisja Wojewódzka, a raczej Sekcja Fabryczna, swój obowiązek przynależnie przez ciąg całego roku wykonywać. W miarę zatem zgłaszania się interesentów w przedmiocie ekspediować się mianych wyrobów, najprzód świadectwa miejscowego pochodzenia, a raczej wykazy do nich dołączone, sprawdzanemi być musiały z kontrolą znaków fabrycznych przy Sekcji Fabrycznej utrzymywaną, a to celem przekonania się, czyli i jak dalece zatwierdzony znak fabryczny z dokładnością na wyrobie ekspediującym się zamieszczony został, z względu, iż na akuratnem wypełnianiu takowego przepisu dalsza ekspedycja wyrobów do Rosji najbardziej zawisła. Z kolei udawał się adiunkt sekcji do Marywilu, gdzie obok komory ceł ekspediować się miane wyroby składają się, i tamże pojedyńczo każdą sztukę ekspediowanego wyrobu obejrzał, dla przekonania się, czyli na onych znaki fabryczne jako wyżej, oraz przynależne cechy urzędowe, niemniej plomby cechowe znajdują się, oraz dla wyrzucenia z ekspedycji tych sztuk, które niedokładnie lub mylnie w znaki rzeczone nie opatrzonemi być znalazły się, a przeto podejrzanemi stać się mogły.

Po dopełnieniu na koniec tych wszystkich formalności, wygotowywanemi zostawały przynależne dla każdego interesenta świadectwa pochodzenia, które w dwóch egzemplarzach przy dokładnym opisie pojedyńczych sztuk ekspediujących się wyrobów sporządzanemi zostawały, a to celem doręczenia duplikatu interesentowi, a zachowania unikatu w książce kwitariuszowej jako dowód.

Dokonaną wreście w powyższy sposób ekspedycją zaciągano w rozciągłej treści do właściwego dziennika ekspedycyjnego, którego co kwartał szczegółowe wykazy wydanych jako wyżej świadectw Komisjom Rządowym Przychodów i Skarbu, niemniej Spraw Wewnętrznych i Policji przedstawianemi bywały. W ciągu roku 1826 uzupełniono w powyższy sposób w ogóle 797 pojedyńczych ekspedycji, że zaś większa część onych po kilkaset sztuk sukna obejmowała, stąd właśnie wykonywanie czynności rzeczonej niemałe dla Sekcji Fabrycznej sprawiło zatrudnienie.

Zważywszy więc rodzaj i obszerność zatrudnień Sekcji Fabrycznej we względzie sprawdzania i ekspediowania wysyłających się do Rosji wy-

robów tutejszo-krajowych, oraz utrzymywania tymże celem przynależnych kontrol, a przy tem mając na uwadze mnogość tego rodzaju ekspedycji, z których dnia każdego po kilka dopełniać wypada, jawnie okazuje się, iż jedno przynajmniej indywiduum prócz zatrudnienia kancelarii i buchalterii ciągle pracować musi około onych wykonywania. Że zaś personale Sekcji Fabrycznej nader jest szczupłem, dla tej właśnie przyczyny uprasżała Komisja Wojewódzka Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji o zamieszczenie na przyszłość na etacie Sekcji Fabrycznej oddzielnego ekspedytora, który by wyłącznie tymże przedmiotem trudnił się. Dotychczas atoli nie zdołała Komisja Wojewódzka pożądanego w tej mierze osiągnąć skutku rzeczy, skąd Sekcja Fabryczna znajdując się zbytecznie pracą obciążona, w coraz trudniejszym we względzie wypełniania swych obowiązków znajduje się położeniu, zwłaszcza, iż przy rozwijającej się coraz bardziej krajowej gałęzi przemysłowej, coraz liczniejsze obowiązki nabywa. Nie może zaś Komisja Wojewódzka...[1]) komu czynności ekspedycyjnych powierzać, będąc bowiem wedle dekretu królewskiego za rzetelność wydanych przez siebie świadectw w całym swym składzie kryminalnie odpowiedzialną, a nadto mając gruntowne jako wyżej przekonanie, iż od akuratnego wykonywania przepisów względem opatrywania w znaki fabryczne i cechy urzędowe ekspediujących się do Rosji wyrobów pomyślny w tym bieg rzeczy zupełnie zależy, o tyle więcej w wykonywaniu rzeczonej czynności troskliwszą być musi.

Dla tej też przyczyny poczytuje Radca Stanu Prezes za swój obowiązek upraszać w tym miejscu Komisją Rządową, iżby bez najmniejszej zwłoki pożądanego dla Sekcji Fabrycznej pomocnika przydać skłoniła się[2]).

IV. O KONTROLOWANIU ZAGRANICZNYCH WYROBÓW ZA SZCZEGÓLNEMI LICENCJAMI PRZEZ PRZYBYWAJĄCYCH FABRYKANTÓW SPROWADZONYCH.

Ponieważ wedle postanowienia w tym rządu dozwalanem bywało niektórym fabrykantom, w kraju tutejszym osiadającym, sprowadzanie na raz jeden z zagranicy posiadanych przez onych tamże gotowych wyrobów, niemniej gotowej przędzy, bądź wełnianej, bądź bawełnianej, zwłaszcza na pierwsze zatrudnienie zaprowadzić się mianych przez onych warsztatów posłużyć mającą, Komisja Wojewódzka zatem, odnośnie do ogólnych w tej mierze przepisów i szczególnych dispozycjów Komisji Rządo-

[1]) W tym miejscu wyraz nieczytelny, zdaje się — „to da".
[2]) „Należy małą opłatę od postawu i t. p. oznaczyć w tym celu".

wej Przychodu i Skarbu, przynależną kontrolę nad właściwym użyciem i obrotem pomienionych przedmiotów rozciągać nie zaniedbywała.

W ciągu roku 1826 dozwolić raczyła Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, bądź na wniosek Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, bądź na przełożenie Komisji Wojewódzkiej, sprowadzić z zagranicy następne fabrykata, jako to:

1. Dla fabrykantów w mieście Zgierzu osiadających się dozwoliła Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu sprowadzić w ogóle 254 cetnarów przędzy wełnianej bez poboru jakiej bądź opłaty celnej, a to: z mocy szczególnych w tym upoważnień Komisji Wojewódzkiej bezpośrednio udzielonych.

2. Podobnież sprowadzili fabrykanci w mieście Łęczycy osiedlający się w ogóle 24 cetnary przędzy wełnianej.

3. W takiż sam sposób fabrykanci do Łodzi przybyli w ogóle cetnarów 33 przędzy wełnianej sprowadzić uzyskali pozwolenia.

4. Zarównie fabrykanci do Rawy przybywający w ogóle 964 cet. przędzy wełnianej z sobą sprowadzić byli umocowani.

5. Na koniec dla fabrykantów do Tomaszewa przybywających dozwolić podobało się Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu na bezpośredni wniosek Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji sprowadzenie w ogóle 2.004 cetnarów przędzy takiejże, a dla fabrykantów w Konstantynowie osiedlających się, cet. 55[1]).

Celem zatem dopilnowania, ażeby przędza pomieniona na właściwy cel obróconą była, a mianowicie na właściwych warsztatach zalicencjonowanych wyrobioną została, nie zaniedbywała Komisja Wojewódzka w miarę przychodzących na rachunek powyższych licencjów transportów rozciąganie przynależnych dozorów właściwym urzędom administracyjnym zarządzać i skutku onych przestrzegać[2]).

W czynieniu wreście do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu wniosków względem dozwolenia sprowadzenia wzwyż wyrażonej przędzy postępując, Komisja Wojewódzka jak najskrupulatniej stosowała się ściśle do przyjętych w tej mierze ogólnych zasad, o czem najlepiej przekonywa: iż na ogół całego województwa przez ciąg jednego roku w ogóle tylko 1275 cetnarów przędzy wełnianej z zagranicy sprowadzić dozwoliła.

Nie nadużyła wreście Komisja Wojewódzka w dozwalaniach tego rodzaju, kiedy dla ogółu miast województwa niemal połowę tylko tyle

[1]) „Czyjegoż to pośrednictwa potrzeba było".

[2]) „Dla pokupu wełny krajowej wypada odtąd wprowadzanie przędzy wełnianej utrudnić, a zakłady przędzalni zachęcać".

przędzy, ile Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji dla jednej osady Tomaszew, naprowadzić dozwoliła[1]).

Nie zaniedbywała dlatego właśnie Komisja Wojewódzka czynić swoje do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przełożenia, zwracając jej uwagę na szkodliwość wyniknąć mogącą z powodu wyłączenia osady Tomaszów z pod ogólnej reguły i udzielanie w tej mierze zbyt przesadzonych licencji, co tem gorsze skutki zapowiada, iż osada Tomaszów, jako prywatną własność, na miasto jeszcze nie wyniesiona i nie mająca burmistrza, z niepewnością przez Komisją Wojewódzką kontrolowaną być może.

Nie była wszakże Komisja Wojewódzka dosyć szczęśliwą trafić w tej mierze do przekonania Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, a tak złemu rzeczonemu dotychczas bynajmniej zaradzonym nie jest. Wolno jest Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji działać w tej mierze, jak jej się podoba, przyszłość wszakże okaże, czyli i jak dalece obawa w tym Komisji Wojewódzkiej na gruntownych powodach zasadzała się. We względzie atoli ustalenia bytu zaprowadzonych już w kraju przędzalni, udzielone jako wyżej wszystkie w ogóle licencje szkodliwego wpływu bynajmniej nie zrządziły[2]).

Z powodu bowiem znakomitego odbytu na sukno, przędzalnie rzeczone tak dalece i ciągle były zatrudnionemi, iż dzień i nocą niemal pracować musiały, a potrzebie jednakże nie wystarczyły.

W przyszłości jednak, jakkolwiek zupełne wzbronienie wprowadzania przędzy oświadczonym być jeszcze nie może, raz z powodu małej ilości egzystujących w kraju przędzalni, oraz po wtóre z przyczyny: iż nie można sprowadzającym się fabrykantom przecinać wszelkiej drogi do wniesienia swego majątku i pozbawiać ich możności pierwszego swych warsztatów zatrudnienia; pomimo tego wszakże coraz bardziej z wydawaniem tego rodzaju licencji szczędzić należy, a przeto kolejnie tylko z postępem czasu tego rodzaju dobrodziejstwo zmniejszać należy. Tej zaś właśnie trzymając się Komisja Wojewódzka zasady, stosowną do tego w przedmiocie udzielanych przez siebie licencji i czynionych względem nich wniosków, postępować drogą nie zaniedbywała.

Jeśli zaś dla dopiero wzmiankowanych przyczyn przędzę wełnianą dla sukienników z zagranicy sprowadzać dozwalało się, o tyle bardziej wolne wejście, a szczególniej za opłatą $^{2}/_{5}$ cła dla przędzy bawełnianej w ciągu roku zeszłego cierpianem być musiało, zwłaszcza z przyczyny, iż tkacze bawełniani, jako początkowo dopiero do kraju tutejszego przybywający, tem większych udogodnień ze strony rządu domagać się mają prawo, — urządzająca się w Łodzi przędzalnia bawełny, nie będąc jeszcze

---

[1]) „Na Rawę 964 cet., która równać się nie może z Tomaszewem.".
[2]) „Znać, że tych przędzalni mało".

na ostatecznym kresie swego wykończenia postawioną, potrzebie wszystkich krajowych tkaczy wydostarczyć nie mogła jeszcze być w stanie.

Dla tej to przeto przyczyny Komisja Wojewódzka z mocy udzielonego sobie przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu upoważnienia, dozwoliła za pojedyńczemi licencjami sprowadzić w ogóle do miasta Łodzi w ciągu roku 1826 cetnarów 105 f. 76 przędzy bawełnianej, którą pojedynczy tkacze w temże mieście osiedlający się za opłatą 2/5 cła z zagranicy przywieźli.

W podobnyż sposób fabrykanci miast: Izbicy na 10 cetnarów, Konstantynowa 10 cetnarów, Skierniewic 2 cetnary, Tomaszów 6 cetnarów przędzy bawełnianej wedle upoważnienia Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu wprowadzili.

Nie zaniedbała jednak Komisja Wojewódzka dopilnować, iżby wszystka przędza za licencjami sprowadzona na żadną spekulacją zużytą nie była, przeciwnie zaś, na własnych warsztatach zalicencjonowanych wyrobioną została, skutkiem czego dobro cudzoziemczych tkaczy w kraju osiedlających się, niemniej zamiar ustalenia tkactwa w kraju tutejszym, osiągniętem został, a to bez nadwyrężenia przyszłej pomyślności urządzającej się w kraju najpierwszej przędzalni bawełnianej.

Przeciwne zupełnie skutki zapowiadał powzięty przez Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji zamiar zaprowadzenia w Warszawie składu zagranicznej przędzy bawełnianej za zmniejszoną opłatą celną sprowadzać się mianej. Dlatego też Komisja Wojewódzka zapytaną będąc przez Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji o swe w tym zdanie, w raporcie z dnia 28 grudnia 1825 N. 96.494/040 myśli swoje w tej mierze obszernie wynurzyć nie zaniedbała. Jakkolwiek bowiem udzielanie szczególnych pozwoleń pojedynczym tkaczom do sprowadzenia na swą własną potrzebę zagranicznej przędzy za zmniejszoną opłatą bynajmniej nie jest szkodliwym, zwłaszcza: iż ciż tkacze w miarę jedynie koniecznej potrzeby z takowego dobrodziejstwa pożytkują, a przy ścisłej kontroli żadnego w tej mierze nadużycia popełnić nie mogą, tak z drugiej strony dozwolenie spekulantowi, a do tego starozakonnemu, utrzymywania składu przędzy zagranicznej za zmniejszoną opłatą pod pozorem potrzeby fabrykantów sprowadzonej, najszkodliwsze dla dobra przędzalni krajowych zapowiadać może skutki, zwłaszcza: iż tym sposobem z szkodą nawet skarbu publicznego fałszywy obrot zalicencjonowanej przędzy danym, a prócz tego defraudacje popełnianemi być mogą. Uwagi wszakże w tej mierze Komisji Wojewódzkiej nie trafiły, jak się zdaje, do przekonania Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, bo Komisja Wojewódzka dowiedziała się na teraz, iż skład pomieniony zaprowadzony został. Powtórnie więc swoje w tej mierze przełożenie Komisja Woje-

wódzka do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji zanieść nie zaniedbała, skutku zaś onego z upragnieniem wygląda[1]). Z uwagi na potrzebę zapewnienia surowego materiału do wyrabiania przędzy lnianej przez prządków w mieście Łodzi osiadłych, dozwolić raczyła Komisja Rządowa sprowadzić z zagranicy wprost do miasta Łodzi 100 cetnarów lnu, Komisja Wojewódzka zatem nie zaniedbała przestrzegać, iżby ilość lnu, na rachunek takowej licencji dotychczas wprowadzona, na nic innego, prócz potrzebę miejscowych prządków, użytą nie była[2]).

W ogóle wreście z mocy szczególnych upoważnień Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu weszło w ciągu roku zeszłego 1826 zagranicznych fabrykatów, jakich wolne za opłatą $^2/_5$ cła nowo osiedlającym się w kraju fabrykantom wprowadzenie dozwolonem było, jak następuje:

1. Gotowych wyrobów bawełnianych i lnianych 140 cet. 39 f.

2. Gotowych wyrobów pończoszniczych cetnarów 16.— W miarę zatem szczegółowego przepuszczenia tych objektów, Komisja Wojewódzka właściwe zarządzenia władzom administracyjnym względem przynależnego użycia i obrotu onych wydawać nie omieszkiwała, przede wszystkiem zabezpieczając się, iżby zalicencjonowani, przed pożytkowaniem z wyświadczonego im w tej mierze dobrodziejstwa, w części przynajmniej podjęte przez siebie obowiązki we względzie prowadzenia fabryk wykonali.

Na potrzebę na koniec miejscowych fabryk wydawać raczyła Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu w miarę potrzeby i czynionych jej w tem przez Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji wniosków szczególne pozwolenia, mocą których:

a) dla Konstantynowa 80.000 sztuk osetu sukienniczego.

b) do Łęczycy 1.100.000 sztuk osetu sukienniczego. — 16 prostych koszów do płukania wełny.

c) dla Rawy 2,000.000 sztuk osetu sukienniczego i 4.000 sztuk postrzygackich kartonów.

d) do Zgierza 350.000 sztuk osetu sukienniczego i 10 cetnarów drutu do robienia grempli z zagranicy w roku 1826 sprowadzonemi i na właściwy cel zużytemi zostały, zwłaszcza, iż Komisja Wojewódzka tego ostatniego mocno przestrzegała.

Że zaś, jak się to już wyżej rzekło, Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu 20 postawów sukna masłowskim zwanego z Wrocławia do Zgierza, celem posłużenia za modele, sprowadzić dozwoliła, Komisja Wojewódzka zatem dopilnowała, iżby w takiż z onemi sposób postąpiono, jak w tej mierze taż Komisja Rządowa zadysponowała.

---

1) „To przełożenie podać".
2) „Wszak ten nie kontrabanda".

Gdy na ostatek, wedle ogólnych w tej mierze rozporządzeń, materiały farbierskie na potrzebę krajowych farbierni z zagranicy sprowadzone za szczególnemi upoważnieniami z wyłączeniem od ogólnej reguły wprost do miast właściwych ekspediowanemi być mogą, Komisja Wojewódzka zatem, w miarę otrzymywanych w tem od pojedynczych farbierzy zgłoszeń, przynależnie do wyższych władz wnioski czynić, i dalszego uzupełnienia otrzymanych skutkiem tego rozkazów przestrzegać nie omieszkiwała.

V. O ZGROMADZENIACH KUPIECKICH RĘKODZIELNICZYCH I RZEMIEŚLNICZYCH

Mając Komisja Wojewódzka na bacznej uwadze postanowienie Księcia Namiestnika Królewskiego względem zgromadzeń kupieckich, rękodzielniczych i rzemieślniczych wydane, przedsiębrać nie zaniedbywała przynależnie z swej strony kroki, celem ścisłego onych wszędzie wykonywania.

Najprzód zatem przestrzegała Sekcja Fabryczna, iżby każde zgromadzenie tego rodzaju w właściwy urząd starszych zaopatrzonym być znajdowało się, tymże zaś celem w miarę, jak któremu z pomienionych urzędów trzyletni zakres przewodniczenia upływał, nowe wybory dopełnianemi bywały.

Ponieważ zaś w miarę podnoszenia się w kraju przemysłu, gdzieniegdzie nowe wcale zgromadzenia zaprowadzonemi być potrzebowały, uformowanie więc onych i dopełnienie dla nich wyboru starszych do skutku doprowadzonym zostało.

W taki zatem sposób ostateczne uregulowanie wszelakich zgromadzeń w obrębie województwa znajdujących się, w ścisłem zastosowaniu się do postanowień w tem rządowych dopełnionem zostało, a skutkiem tego znalazło się z końcem roku 1826 w województwie mazowieckiem zaprowadzonych i w urzęda starszych zgromadzeń kupieckich, rękodzielniczych, rzemieślniczych it. p., w ogóle jako to:

a)	w obwodzie	kujawskim	64
b)	„ „	rawskim	50
c)	„ „	stanisławowskim . .	23
d)	„ „	sochaczewskim . .	19
e)	„ „	łęczyckim	89
f)	„ „	gostyńskim	26
g)	„ „	warszawskim . . .	24

Celem wreście postawienia się w możności łatwiejszego na przyszłość przestrzegania, iżby każde zgromadzenie w właściwym czasie nowe dla siebie urzęda starszych wybierać nie omieszkiwały, zaprowadzoną została przy Sekcji Fabrycznej kontrola na teraz egzystujących urzędów takowych, w którą lata, na jakie wybranemi zostały, niemniej nowe wybory, wedle otrzymywanych w tej mierze od komisarzy obwodowych raportów periodycznych, wciąganemi bywają.

Nie uszedł na koniec troskliwości Komisji Wojewódzkiej przedmiot zapewnienia się we względzie właściwego użycia funduszu skrzynek do takowych zgromadzeń należnych. Że zaś z powodu najprzód zniesienia dawniejszych dozorców miast, których pieczy fundusze pomienione powierzonemi były, a z kolei przelecenia tegoż przedmiotu przez wydział administracyjny nowo utworzonej Sekcji Fabrycznej, ostateczne rachunkowości takowych funduszów uporządkowanie, zwłaszcza przy tylolicznych zatrudnieniach, nie ze wszystkiem dotychczas uzupełnionem było, Sekcja Fabryczna zatem najprzód deponowanie rzeczonych skrzynek w właściwych kasach miejskich do skutku przywiodła, z kolei rachunki urzędów starszych za czas przeszły sprawdziła, a na koniec we względzie przynależnego na przyszłość funduszów pomienionych zarządzenia zapewniła się.

Z powodu nie nadeszłych jeszcze do Komisji Wojewódzkiej kompletnych od komisarzy obwodowych raportów w tej mierze, nie może być jeszcze na teraz przedłożonym obraz stanu funduszów takowych skrzynek, w przyszłości wszakże Komisja Wojewódzka rezultata w tej mierze wykryte Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przedłożyć nie zaniedba.

VI. O ROZMAITYCH WAŻNIEJSZYCH CZYNNOŚCIACH

Celem posiadania ciągłej a dokładnej wiadomości o ilości foluszów sukienniczych w obrębie województwa znajdujących się, oraz dla powzięcia tym sposobem przekonania, czyli i jak dalece egzystująca na teraz liczba foluszów tychże potrzebie w tem zachodzącej wydostarczającą być może, wydała była Komisja Wojewódzka w roku 1826 zarządzenie, mocą którego o zaprowadzonych już foluszach natychmiast donieść, a w przyszłości w miarę utworzenia nowego przynależne sobie raporta składać poleciła.

Skutkiem tego przekonała się Komisja Wojewódzka, iż na teraz w obrębie województwa mazowieckiego znajduje się foluszów sukiennych, jako to:

a) w obwodzie warszawskim 5 foluszów, obejmujących razem 30 stępów.

b) w obwodzie stanisławowskim 13 foluszów, razem obejmujących 23 stępy,

c) w obwodzie sochaczewskim 3 folusze, razem obejmujące 16 stępów.

d) w obwodzie rawskim 12 foluszów, obejmujących razem 45 stępów.

e) w obwodzie gostyńskim 4 folusze, mieszczące w sobie razem 23 stępów.

f) w obwodzie kujawskim 21 foluszów, mieszczących w sobie razem 56 stępów.

g) w obwodzie łęczyckiem 21 foluszów, mieszczących w sobie razem 94 stępy.

Wszystkie takowe folusze za pomocą siły wodnej są poruszanemi, a zwłaszcza w obwodzie rawskim, łęczyckim, gostyńskim i kujawskim ciągle bywają zatrudnionemi, częstokrotnie atoli, szczególniej w porze letniej, potrzebie fabrykantów wydostarczyć nie mogą być w stanie. Że zaś w obwodzie łęczyckim, a mianowicie powiecie zgierskim, niewiele już jest miejsc wolnych, jakie by na zaprowadzenie nowych foluszów użyć się dały, na przyszłość zatem, w miarę dalszego pomnożenia się warsztatów sukienniczych, folusze parowe zaprowadzonemi tamże być będą musiały. Na teraz zaś nie przestawa Komisja Wojewódzka, w miarę posiadanych jeszcze przez rząd posiadeł wodno-młynowych, takowe przedsiębiercom z obowiązkiem użycia onych na folusze prawem wieczystej dzierżawy wypuszczać, tym zaś sposobem zachodzącej w tej mierze potrzebie, o ile możność dozwala, zaradzić starała się, zarazem udokładnienia, zwłaszcza gminnych tuto dominii directi do rządu należnych foluszów przestrzegając.

Z powodu wydanego przez Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji zarządzenia względem doprowadzenia do skutku powziętego w roku jeszcze 1825 zamiaru co do zaprowadzenia składu wełny w Łęczycy i udzielenia pożyczek na kupno onej, ułożyła była Komisja Wojewódzka instrukcją, wedle której czynność takowa uzupełnioną w przyszłości być miała. Że jednak skład pomieniony otwartym prędzej być nie mógł, dopokąd poprzednio kasa obwodu łęczyckiego do zachowywania w swym depozycie potrzebnego na czynienie awansów funduszu przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu upoważnioną nie została, Komisja Wojewódzka zatem stosowne w tej mierze wnioski do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji uczynić nie omieszkała. Gdy wszakże rozwiązanie tego przedmiotu dotychczas nie nastąpiło, stąd przeto za-

prowadzenie w mowie będącego składu do dziś dnia jeszcze dopełnionem być nie mogło, mimo wymurowanych już na ten cel znacznym kosztem gminy budowli.

Z względu doznawanych przez farbierzy trudności z powodu przepisów skarbowych, zabraniających przeprowadzenie materiałów farbierskich z miast do miast, czyniła Komisja Wojewódzka kilkokrotne do Komisjów Rząd. Spraw Wewnętrznych i Policji, tudzież Przychodów i Skarbu przedstawienia, wnioskując: iżby z jednego miasta fabrycznego do drugiego materiały farbierskie za kwitami zaświadczającemi prowadzonemi być mogły. Jakkolwiek więc pierwotnie Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu pożądaną w tej mierze zmianę czynić wzbraniała się, później jednak wchodząc w słuszność takowego wniosku, przychylne w tym zarządzenie wydać raczyła.

Celem na koniec posiadania ciągłej wiadomości o stanie plantacji krajowych osetu sukienniczego i roślin farbierskich, przedsiewzięła Komisja Wojewódzka przynależne kroki, skutkiem których periodyczne w tym przedmiocie od komisarzy obwodowych odbiera raporta, a o rezultatach z onych wykrytych Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji donosić nie omieszkiwa. Co do tej więc kategorii poczytuje Radca Stanu Prezes za swój obowiązek uprzedzić tylko: iż w ogólności plantacje tego rodzaju na niskim jeszcze bardzo stoją stopniu, zwłaszcza też z przyczyny: iż przez susze nadzwyczajne lat ostatnich znacznie uszkodzonemi zostały.

Co zaś do hodowania i produkowania farb w kraju naszym urządzonemi być z pożytkiem mogących, zależy wiele na tem, aby Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji przyszła w pomoc tego rodzaju przedsiebiercom, przez sprowadzenie modelów na suszarnie i młyny do przyzwoitego preperowania urzetu (tak) niezbędnie potrzebnych[1]).

VII-a. O MIASTACH I OSADACH FABRYCZNYCH W SZCZEGÓLNOŚCI I ZAKŁADACH FABRYCZNYCH PRZY POMOCY RZĄDU ZAPROWADZONYCH

A. MIASTO ZGIERZ.

Ciągle jeszcze, a do tego szybki bardzo i znakomity w swym wzroście postęp czynić nie przestawa, skutkiem czego nie tylko fabryki tameczne sukienne coraz bardziej pomnażają się, ale zarazem miasto samo coraz ludniejszym, ważniejszym i rozciąglejszem stawa się.

[1]) „Polecić dyrektorowi Instytutu Agronomicznego, aby takie modele obok agronomicznych sprowadził".

W ciągu roku upłynionego 1826 tak znakomita ilość zagranicznych sukienników do miasta Zgierza cisnęła się, iż na koniec zabrakło już pomieszkań dla nowo-przybywających, dlaczego właśnie znaczna onych liczba po sąsiedzkich miastach chcący niechcący z powodu jedynie braku pomieszkań osiadać zmuszoną była, a druga zagranicą wstrzymać się musiała. Jakkolwiek zaś usunięcie w roku upłynionym Żydów do przeznaczonego dla nich rewiru, który przez odbudowanie w tymże roku kilkunastu domów znacznie powiększonym został, przysporzył dosyć pomieszkań dla klasy rękodzielniczej użyć się mogących, i to wszakże nie odpowiedziało zachodzącej w tej mierze potrzebie, tak dalece, że częstokrotnie przybyli z zagranicy rękodzielnicy po nie wykończonych jeszcze domach, celem tylko ulokowania się w Zgierzu, czasowo mieścić się musieli.

Chociaż zatem, o czem wykaz fabrykantów na wstępie niniejszego raportu dołączony przekonywa, liczba majstrów sukienniczych w mieście Zgierzu osiedlonych znacznie bardzo w roku 1826 pomnożyła się, pomimo tego wszakże nierównie więcej jeszcze cudzoziemczych rękodzielników do tegoż miasta przybyło było by, gdyby tylko jakiekolwiek wolne pomieszkania wynaleźć się dawały, a dla niemożności wynalezienia onych, swoje w tem zamiary do przyszłego czasu odłożyć znaleźli się zmuszeni.

Nacisk atoli takowy nowych mieszkańców najlepszym stał się bodźcem dla dawniejszych do pośpiesznego budowania domów, jakie przed swem jeszcze wykończeniem korzystnie wydzierżawianemi być mogą.

Nie tylko zatem dawni staromiejscy obywatele Zgierza na swych placach wśród siedzib starego miasta, a zwłaszcza nową osadę otaczających, nowe domy budować ciągle przedsiebrali, ale obok tego rękodzielnicy nowo osiedli do obejmowania placów w osadzie i zabudowania onych tem skwapliwszemi stawali się.

Stąd właśnie coraz liczniejsza zgłaszała się liczba ochotników do obejmowania placów pomienionych, a tak z ilości ogólnej 258 placów budowlanych w nowej osadzie miasta Zgierza dla użytku rękodzielników poformowanych, na teraz 175 placów rzeczonych przez tychże rękodzielników zajętemi już zostały, skutkiem czego 83 tylko place do wolnej jeszcze dyspozycji pozostają i w niedługim czasie rozebranemi będą.

Z placów takowych przez rękodzielników objętych wszystkie niemal przynależnemi, a do tego porządnemi i dosyć okazałemi domami są już zabudowane, tak dalece, iż z liczby tych 39 tylko numerów, na których tymczasowie tylko tylne zabudowania wystawiono, a właściwe domy frontowe zaopatrzonemi być jeszcze potrzebują.

Natomiast jednak inne numera placów prócz domów na froncie pobudowanych, pomniejsze tylne domki czyli oficyny mieszkalne posia-

dają, przez co liczba numerów domów mieszkalnych osady rękodzielniczej znacznie jest pomnożoną.

W ilości zaś egzystujących na teraz w tejże osadzie domów znajduje się trzydzieści domów, jakie w ciągu roku 1826-go przez rękodzielników w Zgierzu pobudowanemi były, z pomiędzy których 5 masiw wymurowano.

Nie tak dawno jeszcze jest temu, jak Komisja Wojewódzka, celem jedynie dania początku nowo urządzonej osadzie, a zarazem zapewnienia lokalów dla przybyć mogących do Zgierza najpierwszych rękodzielników, sześć domów kosztem funduszu fabrycznego tamże pobudować była zmuszoną, w czem nawet niejaką naganę na siebie ze strony Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji ściągnęła[1]). Dzisiejszy wszakże stan w tem rzeczy najlepszym o trafnem w tej mierze Komisji Wojewódzkiej postąpieniu przekonywa, kiedy nie tylko cel zamierzony przez budowę pomienionych domów tak świetnie osiągniętym został, ale zarazem wydatek na ten przedmiot łożony wkrótce już do skarbu publicznego powracać pocznie.

Dwa już bowiem z domów pomienionych w roku 1826 p. Meysner i Jokisch za tęż sumę, jaką kosztowały, odprzedanemi zostały, z zastrzeżeniem wszakże, że opłaty takowej należności w sześciu równych corocznych ratach spłaconemi być mają. Jakkolwiek zatem Komisja Wojewódzka pierwotnie zapowiedziała, iż być może, że domy pomienione za tęż sumę, co kosztowały, odprzedać się nie dadzą, obawa jednak w tej mierze powzięta już jest usuniętą, zwłaszcza, że się do Komisji Wojewódzkiej zgłosili ochotnicy do kupna resztujących domów, które skutkiem tego w podobnyż sposób jak dwa pierwsze w r. b. odprzedanemi będą.

Obok wreście budowy domów mieszkalnych nie omieszkali fabrykanci i rękodzielnicy w miarę szczegółowych potrzeb właściwe budowle fabryczne stawiać.

Gdy więc z powodu znakomitego na sukno odbytu zaszła potrzeba zapewnienia się względem możności suszenia sukien w czasach zimowych, dwóch zatem postrzygaczy wystawili w roku zeszłym suszarnie zimowe, z których jedna do suszenia sukien masłowskich czyli 50 łokciowych jest przysposobioną.

Obok tego liczni miasta Zgierza postrzygacze nie przestawali udokładniać swoje zakłady apreturowe, tak dalece, iż na teraz znakomita część onych nie tylko w nożyce pomnożoną, ale nadto z ręcznych nożyc na maszynowe czyli tak zwane kokrylowskie przemienioną została.

Brak znowu foluszów sukienniczych, jaki się w roku zeszłym, zwłaszcza z powodu susz ciągłych, fabrykom miasta Zgierza uczuwać się dawał, wskazał potrzebę rychlejszego pobudowania drugiego folusza gmin-

[1]) „Nie za budowanie naganiono, lecz za samowolność".

nego, jaki zgromadzenie sukiennicze miasta Zgierza na placu młynowym Ratajami zwanym, tymże celem onemu przez rząd nadanym, od dawna wystawić zamierzał.

Troskliwie przeto zajęła się Komisja Wojewódzka najprzód sprawdzaniem rachunków z rozchodu i przychodu funduszu tegoż zgromadzenia, a to celem ustanowienia remanentu na budowę takową użyć się możnego, z kolei zaś za użyciem Komisarza swego Naczelnika Sekcji Fabrycznej staranne w przedmiocie dokładnego doprowadzenia do skutku powziętego w tej mierze zamiaru przedsiewzięła kroki, skutkiem czego budowa pomienionego folusza przedsiewziętą i dokończoną zostanie.

Nie uszła także baczności Komisji Wojewódzkiej nagła a ważna potrzeba zaprowadzenia w mieście Zgierzu nowej przędzalni wełnianej, która tem dotkliwiej uczuwać się zdawała, z względu, iż dotychczasowe przędzalnie, w obrębie województwa znajdujące się, w wyrabianiu wymaganej przez fabrykantów przędzy wydostarczyć nie są w stanie.

Skutkiem zatem zabiegów w tem Komisji Wojewódzkiej nakłonili się j. p. Wilhelm Zachert, tudzież Arendt do zaprowadzenia w mieście Zgierzu nowych przędzalni, Komisja Wojewódzka zaś, przedstawiwszy onych w tej mierze wnioski Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, z upragnieniem stanowczej w tak ważnym przedmiocie decyzji wygląda[1]).

Obok tego zgłosił się do Komisji Wojewódzkiej pan Förster, zamożny fabrykant i kupiec z Śląska, który nabywszy przekonanie o kwitnącym stanie tutejszych fabryk i handlu sukienniczego, znakomity swój zakład apreturowo i fabryczno-handlowy do Zgierza przenieść zdecydował się. I jego zatem wnioski Komisja Wojewódzka do decyzji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przedstawiwszy, przychylnej na nie odpowiedzi z niespokojnością oczekuje, zwłaszcza że ściągnięcie do naszego kraju tak ważnego przedsiebiorcę silniejszy jeszcze popęd obrotowi handlu sukien nadać zdoła[2]).

W miarę wreście, jak któren z rękodzielników w nowej osadzie miasta Zgierza plac objąć, lub dom na nim pobudować zadeklarował się, Komisja Wojewódzka z mocy postanowienia rządu i upoważnienia Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu plac przyznawać, a potrzebne do budowy drzewo asygnować nie omieszkiwała, mniej zamożnym obok tego pieniężny awans, z funduszu żelaznego na ten cel przeznaczonego, czyniąc[3]).

---

1) „Już dana decyzja ogólna na rok bieżący".

2) „Podać propzycje tych przedsiębiorców i fabrykantów".

3) „Zachert, Arendt, Förster — dano odpowiedź względem wszystkich 3".

B. MIASTO ŁÓDZ.

Miasto pomienione nie przestawało być w ciągu roku 1826 przedmiotem starań i troskliwości Komisji Wojewódzkiej, a to z powodu: iż mieszcząc w sobie zakłady wyrobów bawełnianych i lnianych, które dotychczas nie są jeszcze w kraju naszym ustalonemi, na tem troskliwszą pieczołowitość rządu zasługuje.

Przede wszystkiem zatem nie omieszkiwała Komisja Wojewódzka ostateczne urządzenie osad rękodzielniczych w tymże mieście, osobno dla rękodzielników wyrobów wełnianych, oddzielne dla rękodzielników wyroby bawełniane i lniane produkujących, a jeszcze osobno dla prządków lnu poformowanych, do pożądanego w tem kresu zbliżać.

Gdy zatem urządzenie osady sukienniczej jeszcze w latach 1823 i 1824 przynależnie wykonanym było, w ciągu zatem 1826 roku zajmowała się jedynie komisja dalszem wykończeniem rozpoczętej w roku 1825 regulacji osad na wyroby bawełniane i lniane, co z względu, iż tymże celem jedna wieś zarobna zupełnie zniesioną być potrzebowała, o tyle więcej utrudzeń w działaniu przysparzało, zwłaszcza pragnąc pogodzić dwustronny interes, to jest cel podniesienia fabryk i nie uszczuplenia przez to dochodu skarbowego przez znoszenie wsi zarobnej, rządową własnością będącej.

Osiągnięty w tej mierze skutek rzeczy odpowiedział w zupełności powziętym zamiarom. Gdy bowiem włościanie wsi Wólki i inni osadnicy, których grunta na urządzenie w mowie będących fabrycznych osad zajętemi być potrzebowały, w części na odpadkach leśnych, a w części na przywłaszczonych przez włościan wsi rządowej Zarzewa gruntach, polokowanemi zostali, — w taki zatem sposób skarb publiczny w dochodach swoich bynajmniej uszczuplonem nie znajduje się, a obok tego cel ogólny względem podniesienia przemysłu krajowego z własną korzyścią przez podniesienie dochodów konsumpcyjnych osiągnie.

Szczegółowy w tej mierze raport w krótkim czasie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji przedłożonym zostanie, z takowego zatem Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji najdokładniej o rozciągłych, troskliwych i trafnych działaniach w tej mierze Komisji Wojewódzkiej przekonać się zdoła.

Zapowiedziane wszakże, jak się dopiero rzekło, korzystne stąd dla skarbu publicznego i dobra ogólnego skutki już się po części widzieć dają, co następny wykład pod tytułem pojedyńczych osad zamieszczony, bliżej wykazuje.

I. OSADA SUKIENNICZA

Wyżej już powiedziało się, że ogół zagranicznych sukienników średniego gatunku sukna wyrabiających, szczególniej na teraz do Zgierza, jako głównego na ten rodzaj towaru handlowego punktu ciśnie się, w miarę jedynie zatem, jak już w Zgierzu pomieszczenia dla siebie znaleźć nie mogą, obierają sobie na swe stałe zamieszkanie te z zmiast, które będąc najbliższemi dopiero wzmiankowanego miasta, łatwiejsze z onym stosunki mieć mogą. Stąd to właśnie osada sukiennicza w Łodzi o milkę tylko od miasta Zgierza odległa, pomimo trudniejszych na teraz czasów w przedmiocie wznoszenia miast nowych sukienniczych, coraz więcej zagraniczną klasą rękodzielniczą i rzemieślniczą zaludnianą zostaje.

Dla tejże samej przyczyny zamożni kupcy ze Swibus w Prusach nazwiskiem Sekerle zgłosili się byli do Komisji Wojewódzkiej z zamiarem osiedlenia się w mieście Łodzi i założenia tamże zakładu fabryczno-handlowo-apreturowego.

Propozycje w tej mierze przez pomienionych kupców braci Sekerle, skutkiem osobistej z onemi pertraktacji zmoderowane, a na koniec Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji do dalszej decyzji przedstawionemi zostały, że zaś taż Komisja Rządowa one w pewnej części zaakceptowała, Komisja Wojewódzka zatem ostatecznem z interesentami pomienionemi rzeczy załatwianiem zajmuje się, a to tem mocniej, iż za ściągnieniem do miasta Łodzi rzeczonych przedsiebierców wzrost miejscowych fabryk sukienniczych i pomyślne dla ogółu handlu sukienniczego skutki niezawodnie osiągnąć ma nadzieję[1]).

W żadnym ze wszystkich rządowych miast fabrycznych nie budują się nowi osadnicy tak prędko, jak to w Łodzi ma miejsce. W porównaniu bowiem z szczupłą ilością rękodzielników dotychczas w Łodzi, a mianowicie w jego osadzie sukienniczej osiadłych, rezultat w tej mierze osiągnięty zadziwiającym niemal staje się, zwłaszcza, że doświadczenie w tem nabyte nauczyło, że osiadający w kraju tutejszym cudzoziemcy w parę lat dopiero po swym przybyciu za nijakim dorobieniem się majątku, pewną część onego na budowę własnych domów obracają. Tak więc do końca roku 1826 pięćdziesiąt cztery już place przez pojedynczych rękodzielników i rzemieślników objętemi, a przez Komisję Wojewódzką onym przyznanemi będąc, po większej części zupełnie przynależnie zabudowanemi zostały, w samym zaś ciągu roku 1826 rękodzielnicy łódzcy w tejże osadzie piętnaście porządnych domów, pomiędzy któremi pięć murowanych, z jakich jeden piętrowy, pobudowali.

Obok tego czynią inni przygotowania do stawiania podobnychże domów.

---

[1]) „Nie widziałem, a przeto akceptować nie mogłem".

Że zaś wśród samej osady sukienniczej znajduje się kilkadziesiąt placów, jakie obywatelom staromiejskim na zamian za zajęte onym na urządzenie osady rękodzielniczej grunta nadanemi były i te więc, zwłaszcza że kilka z onych rękodzielnicy nowo przybyli z własnych funduszów dla siebie od prywatnych właścicieli nabyli, zabudowanemi być poczynają, tym zaś sposobem pomnożenie dla użytku klasy rękodzielniczej pomieszkań sprawiają.

Pod względem przeto ostatecznego ustalenia osady sukienniczej miasta Łodzi przez zabudowanie onej, Komisja Wojewódzka, co do niej w tej mierze należy, wypełniać nie zaniedbywała, przyznawanie placów, asygnowanie potrzebnego do budowy drzewa i udzielanie w miarę potrzeby oraz możności skromnych przypożyczek pieniężnych, w jak najpośpieszniejszej drodze ułatwiając.

II. OSADA NA WYROBY BAWEŁNIANE I LNIANE

Za wykończeniem w roku zaprzeszłym zakładu apreturowego do płócien i wyrobów bawełnianych kosztem funduszu fabrycznego w osadzie Łódką nazwanej urządzonego, przedsiewzięła Komisja Wojewódzka w roku następnym, to jest 1826, takowy jakowemu z przedsiebiorców w czasowy przynajmniej zarząd oddać, a to celem zapewnienia najprzód przynależnego nad onym dozoru, a zarazem dla rychlejszego pożytkowania z onego.

Gdy zatem osiadły w Łodzi fabrykant Daniel Ill swoje w tej mierze przed Komisją Wojewódzką udowodnił usposobienie, a obok tego z swojej pracowitości i uczciwości dobrze zalecił się, temu przeto zakład bielnikowy w czasową posesją oddany został z zapewnieniem odstąpienia go onemu w przyszłości na wieczne czasy, skoro przez swoje w tem działanie bliżej jeszcze o pożyteczności swojej przekonać nie omieszka[1]).

Przedsiewzięte w tej mierze kroki w zupełności odpowiedziały powziętemu przez Komisją Wojewódzką zamiarowi, fabrykant Ill bowiem zaraz po objęciu pomienionego zakładu takowy udokładniać począł, tymże zaś celem nową budowlę na maszynę do oszmalania wystawił i rzeczoną maszynę w onym zaprowadził, a z kolei za użyciem właściwych blicharskich zagranicznych robotników, w mowie będący zakład w czynny ruch wprowadził.

Oddawane ze wszech stron dla wybielenia do pomienionego zakładu płótna surowe sprawiły: iż zakład pomieniony przez ciąg całego lata roku 1826 przynależnie zatrudnionym być znalazł się, zwłaszcza, iż obok płócien przez prywatnych obywateli z rozmaitych okolic do biele-

---

[1]) „Jaka pewność?"

nia bezprzestannie zwożonych, zakrywały jeszcze tameczne pola bielnikowe wyroby bawełniane i lniane w Łodzi oraz w Pabianicach sprodukowane, a nadto płótna w fabryce w Opolu utkane. Jakkolwiek zaś z względu szczególniej zbytniej szczupłości i niedogodności ługarni bielnikowej nie można było z pewnością rachować na dokładne płócien apretujących się wykończenie, pomimo tego wszakże skutek w tem rzeczy najpomyślniejszym być się okazał, rzeczone bowiem płótna z zadowolnieniem wszystkich interesentów pożądaną białość otrzymały.

Pomimo tego jednak pobudował fabrykant Ill własnym kosztem obszerny dom murowany, w którym na przyszłość ługarnia rzeczona pomieszczona być ma, przynależnie zaś takowy wykończywszy i w potrzebne statki zaopatrzywszy, o tyle w przyszłości silniej i dokładniej zakład wzwyż wyrażony apreturowy, zatrudniać znajdzie się w sposobności.

Niemałe wreście utrudzenie sprawił w zeszłym roku we względzie bielenia płócien brak właściwego folusza płócienniczego, który tymczasowo ręczną robocizną zastąpionym być musiał. I tej atoli potrzebie za radzonym już zostało, obok bowiem domu ługarnianego, przy tejże samej od kanału bielnikowego ciągnącej się wodzie, przedsiewziął fabrykant Ill budowę pomienionego folusza, która w roku bieżącym ukończoną będzie.

Przy pierwotnym zaprowadzeniu w mowie będącego zakładu bielnikowego przeznaczonym wprawdzie było podziemne mieszkanie w domu bielnikowo-maglannym na pomieszczenie rzeczonego folusza, doświadczenie wszakże przekonało o niedogodności na ten cel pomienionego lokalu, i wskazało potrzebę wystawienia oddzielnej do tego jako wyżej budowli, zwłaszcza iż toż samo miejsce przyzwoiciej na pomieszczenie magla skrzyniastego użytym być może, który osobliwie do maglowania szerokiej bielizny stołowej koniecznie jest potrzebnym.

Tymczasowo jednak zaprowadzony już w roku 1825 magiel cylindrowy, czyli tak zwany holenderski, do apretowania wszystkich w ogóle wykończających się w rzeczonym zakładzie wyrobów użytym bywał, skutkiem zaś tego o dokładności swojej dostateczne dał przekonanie.

Największe atoli zalety przydała tamecznemu zakładowi apreturowanemu woda za pomocą urządzonego kanału zakład tenże zasilająca, a to tak z względu swojej obfitości jako i przydatności. Pomimo bowiem susz nadzwyczajnych, jakie wyschnięcie nawet strug pomniejszych, a nawet rzeki Neru sprawiły, stan wody przez zakład apreturowo-bielnikowy w Łodzi ciągnącej się zawsze jednostajnie obfitym być okazywał się, tak dalece nawet, iż w czasie mniejszej potrzeby wody, zbyteczna luzem spuszczoną być musiała. Przydatność zaś rzeczonej wody do wszelkiego rodzaju apretur wyrobów bawełnianych i lnianych, jak to do onych bie-

lenia i na wysokie nawet kolory farbowania, niezaprzeczenie z poczynionych w tej mierze doświadczeń wykazała się.

Dla tej to też przyczyny chemnicki farbiarz do czerwieni tureckiej nazwiskiem Lange, po dokładnem na gruncie przez parę tygodni rozpatrzeniu się, wszedł był z Komisją Wojewódzką w pertraktacją względem stałego osiedlenia się w mieście Łodzi i już by dotychczas działania swoje w tej mierze był rozpoczął, gdyby Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji, rozwięzując otrzymane w tej mierze od Komisji Wojewódzkiej wnioski, stanowczą na żądanie j. p. Lange udzielić była raczyła odpowiedź. Ostatecznej zatem co do tego przedmiotu rezolucji wygląda Komisja Wojewódzka z tem większem upragnieniem, zwłaszcza, iż chcąc produkcją wyrobów bawełnianych w kraju zapewnić, koniecznie w farbiernią do czerwieni tureckiej zaopatrzyć się należy, takową zaś pan Lange z swego w tem usposobienia dobrze zalecający się, pod skromnemi kondycjami zaprowadzić w Łodzi jest gotów.

Połączone w powyższy sposób zalety osady na wyroby bawełniane i lniane w Łodzi urządzonej, nie mogą jak tylko stawać się dla tkaczy zagranicznych do kraju naszego przesiedlać się pragnących mocną ponętą w przedmiocie wyboru tegoż miasta na swoje stałe zamieszkanie. Dlatego też, pomimo iż tkacze zagraniczni, jak się zdaje, zbytecznie do opuszczania swych ojczyzn nie śpieszą się jeszcze, osada Łódka ciągłego przypływu tego rodzaju rękodzielników doznawała, a to tak dalece, iż wszystkie wolne mieszkania nie tylko w osadzie na wyroby bawełniane i lniane, ale i w innych, niemniej starym mieście, tkaczami napełnionemi zostały.

Z tej to właśnie przyczyny, a mianowicie dla zapewnienia potrzebnych lokalów dla nowo przybyć mogących, przedsiewzięła Komisja Wojewódzka w roku 1826 budowę 10 jeszcze domów murowanych tkackich, które w podobnyż sposób jak takież w roku 1825 w ilości 20 wystawiła, z funduszu żelaznego pożyczkowo-budowlanego pobudować postanowiła.

Domy rzeczone przy końcu 1826 r. w zupełności wykończonemi zostały, w miarę zaś, jak któren z nich stanął już na tem stopniu, iż mógł być zamieszkanym, zaraz przez jednego z nowo-przybyłych, którzy częstokroć pod gołym niebem wykończenia domu wyglądali, zajmowanym został. Skutkiem więc tego nie masz znowu wolnych pomieszkań w mieście Łodzi, a mianowicie w osadzie Łódką zwanej, a tak okazuje się potrzeba budowania jeszcze na przyszłość więcej tego rodzaju domów, osobliwie też zważywszy, iż tkacze pospolicie mniej zamożnemi będąc, zaraz za swym do kraju przybyciem budowy własnych domów przedsiebrać nie mogą być w stanie.

Pomimo tego jednak kilku już tkaczy w Łodzi osiedlonych właściwe place w nowej osadzie dla siebie poobejmowali i na onych tymczasowe

oficyny mieszkalne pobudowali, a w roku następnym właściwe domy stawiać przedsiebiorą.

Obok tego nabyło także dwóch tkaczy dwa domy murowane kosztem, jak wyżej, fabrycznym pobudowane, wyłożone zaś na budowę rzeczonych domów gotowe koszta z dopłatą 10 złotych jako procent ryczałtowy, w przeciągu kilku lat w równych corocznych ratach zwrócić obowiązali się.

W podobnyż sposób postępować będzie Komisja Wojewódzka z odprzedawaniem innych domów, tak zaś obok niezawodnego zapewnienia zwrotu wyłożonych na ten cel funduszów, osiągniętym być może główny cel w przedmiocie ułatwienia nowo-przybyłym nabycia dla siebie własnych domów.

Niemałą także obiecuje pomyślność dla osady Łódka powzięty przez j. p. Rundzicher z Chemnitz zamiar względem przeprowadzenia do Łodzi posiadanej zagranicą przędzalni do lnu z zakładem tkacko-warsztatowym połączonej. W roku 1826 zawarła w tej mierze Komisja Wojewódzka za przyzwoleniem JW-go Ministra Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z pomienionym j. p. Rundzicher przynależny układ, na teraz więc oczekuje tylko onego przybycia, które przed paru już miesiącami byłoby nastąpiło, gdyby j. p. Rundzicher nadzwyczajnych przeszkód przy okazji wyprowadzania swoich machin z Chemnitz nie był doznał[1]).

Celem wszakże przynależnego udogodnienia placu, na jakim rzeczony j. p. Rundzicher swój zakład w Łodzi zaprowadzić zamierza, doprowadziła Komisja Wojewódzka w roku 1826 do skutku usypanie nowej grobli, przy pomocy jakiej nowy staw wodozbiorowy, do użycia zakładu posłużyć miany, poniżej zakładu apreturowo-bielnikowego uformowanym został.

Tenże sam staw służyć ma do użytku farbiarnianego zakładu drukarnianego fabrykanta Potempy, który obok pomienionego stawu plac dla siebie obrał. Jakkolwiek zaś rzeczony fabrykant wolnym bardzo krokiem we względzie ostatecznego urządzenia swego zakładu posuwa się, pomimo tego jednak na placu obranym dom farbierniany i suszarnią wietrzną pobudował, a przy użyciu onych drukowaniem i farbowaniem perkalów trudnić się począł.

Jak dalece rzeczony fabrykant swój zakład posunął, szczegółowy w tej mierze raport Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji złożony bliżej wykazuje, — z dołączonych zaś do niego próbek wyrobów sprodukowanych przekonywa, o ile woda zakład łódzki zasilająca do farbowania na wysokie kolory jest przydatną.

[1]) „Okazać to przyzwolenie".

Rozpoczęte na koniec urządzanie zakładu przędzalnianego do bawełny z nadspodziewanym pośpiechem w ciągu roku 1826 ku dalszemu wykończeniu posuwanem być nie przestawało.

Skutkiem tego właśnie ogromna grobla stawowa i kosztowny, bo głęboko murowany kanał odpływowy, jakich budowa w roku 1825 rozpoczęta była, w ciągu roku 1826-go ostatecznie przez j. pana Wendisch ukończoną została, a obok tego budowa znakomitego trzypiętrowego domu fabrycznego masiv murowanego od fundamentów niemal przedsiewzięta i w ciągu tegoż samego roku do skutku doprowadzona, przy czym zarazem budowa wszelkiej machinerii wodnej przynależnie wykonana.

Za dopełnieniem przeto tego wszystkiego w tak krótkim czasie, ani wątpić nie można, iż zakład przędzalniany j. pana Wendisch niezadługo na stopniu pożądanego wykończenia stanąć nie omieszka, zwłaszcza iż pan Wendisch obok dokonywania robót budowlanych zastawianiem i pomnażaniem machin przędzalnianych z przykładną gorliwością i starannością trudnić się nie przestawał.

W taki to właśnie sposób postawił się p. Wendisch w możności rychłego zaprowadzenia machin przędzalnianych w pożądanym komplecie w nowo wystawionej budowli, skutkiem zaś tego z początkiem wiosny za pomocą siły wodnej przędzę produkować i takową po niższych niż dotąd cenach odprzedawać znajdzie się w możności.

Przy tem wszystkiem jednak nie zaniedbywał p. Wendisch machiny przędzalniane w ilości dwóch asortymentów, czasowo przez siebie w intermistycznych budowlach ustawione, ciągle zatrudniać, skutkiem czego po paręset funtów przędzy bawełnianej w tydzień bądź na miejscową potrzebę, bądź na użytek tkaczy warszawskich, dla jakich skład pomienionej przędzy u pana Dückert zaprowadził, bezprzestannie dostarczał, a to w numerach od 20 aż do 130.

Że zaś przędza przez j. p. Wendisch produkowana pożądaną zaletę dobroci posiada, o tem obok sprawiedliwości w tem przez właściwych tkaczy oddawanej, dołączające się próby bliżej przekonać zdołają.

Nie byłby wszakże j. p. Wendisch w stanie zamiar swój względem ciągłego produkowania przędzy do skutku mógł doprowadzić, gdyby Radca Stanu Prezes Komisji Wojewódzkiej przez osobiste z swej strony staranie i prywatne dostarczenie własnych funduszów nie był mu ułatwił nabycie bezpośrednio z Anglii surowej bawełny, w kraju bowiem onej w znacznej ilości, a do tego po umiarkowanych cenach, dostać ani można było.

Przedsiewzięte w tej mierze przez Radcę Stanu Prezesa środki pomyślnym arcy skutkiem uwieńczonemi zostały, zupełnie jednak zniweczonemi być mogą, jeśli Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji

w zamiarze swoim utrzymywania w Warszawie składu przędzy zagranicznej, bezwzględnie na otrzymywane w tej mierze od Komisji Wojewódzkiej przedstawienia, obstawać zechce, co tem mniej miejsce mieć by powinno z uwagi, iż wszelakie zakłady fabryczne krajowe, a tem bardziej przędzalnia, przy tylu staraniach i nakładach ze strony rządu zaprowadzona, raczej na dalszą pomoc i opiekę, aniżeli na doznawanie tamujących onej wzrostowi zawad zasługuje[1]).

Bezwzględnie zaś nawet na to wszystko j. p. Wendisch do szczególnych względów rządu nabył prawa, kiedy nie szczędząc własnych starań i osobistej pracy oraz majątku swego, w dobrej wierze, wśród pustyni niemal, liczne budowle wznosić odważył się.

Fabrykant na ostatek Daniel III, obok trudnienia się jak wyżej zakładem apreturowo-bielnikowym, ciągle kilkadziesiąt warsztatów tkackich zatrudniać, a przy tem swój zakład drukarniany, urządzać nie przestawa.

III. OSADA PRZĄDNICZA

Nie można było ani żądać, ani spodziewać się rychlejszego osiągnienia zamierzonego celu w założeniu osady prządniczej, jak to w rzeczy samej miało miejsce.

Jeszcze bowiem ulice nowo urządzonej osady prządniczej w Łodzi na odpadkach urządzone, poprzez las przeciętemi nie zostały, a już za drzewem ukryte domy dwie trzecie ogólnej ilości urządzonych placów prządniczych zajmują.

Z końcem jesieni r. z. 1826 znajdowało się już w osadzie rzeczonej przeszło sto prządków do lnu, którzy z Śląska, Saksonii, Czech i Księstwa Poznańskiego przybywszy, stale w pomienionej osadzie osiedli się.

Wszyscy prządkowie rzeczeni za praktycznym poprzednio udowodnieniem swego usposobienia w względzie lnu prządzenia place w pomienionej osadzie dla siebie poobejmowali, a z kolei na placach takowych w części właściwe a porządne domy mieszkalne, a w drugiej tymczasowe budki czyli chałupy intermistyczne[2]) pobudowali i w onych mieszczą się.

Inni znowu z prządków rzeczonych obrawszy dla siebie place, na których, o czem w zaprzeszłorocznym raporcie doniesiono, domy mieszkalne w ilości 18 kosztem funduszu fabrycznego pobudowano, domy rzeczone odkupili, obowiązawszy się wyłożone na budowę pomienionych domów gotowe koszta w ilości złp. 450 za jeden w przeciągu lat 6 w równych corocznych ratach do skarbu publicznego powrócić.

---

[1]) „Wyświecić dokładnie, jak ta rzecz teraz stoi".

[2]) Tymczasowe, prowizoryczne.

Dla tej to właśnie przyczyny, a mianowicie z uwagi na potrzebę posiadania wolnych mieszkań do mieszczenia prządków z zagranicy w przyszłości przybywających posłużyć mających, przedsiewzięto w roku 1826 budowę 12 domów podobnychże, za wykończeniem zaś już onych, pewną z nich liczbę w takiż sam sposób jak pierwsze odprzedano nawet.

W ciągu zatem roku bieżącego wypadało by kilkanaście domów takichże znowu pobudować, zwłaszcza iż na ten cel niewielkich nakładów pieniężnych wydatkować potrzeba, a przy pomocy takowej dalsze pomieszczenie nowych prządków, przez to zaś podniesienie fabrykacji przędzy lnianej osiągniętem być może.

Prządkowie powyżej wyrażeni, jakkolwiek dotychczas nadzwyczaj cienkiej przędzy nie produkowali, w średnim wszakże gatunku takową dostarczać nie omieszkiwali, zwłaszcza iż wedle podjętych w tej mierze przy swem osiedlaniu się obowiązków, corocznie pewną ilość przędzy koniecznie i nieodzownie sprodukować są obowiązani.

Aczkolwiek wreście prządkowie pomienieni, którzy do uprawy corocznie lnem po pół morgi gruntu, to jest szóstej części posiadanego gruntu, są obowiązani, dotychczas jeszcze swego własnego lnu dla wyrobienia z niego przędzy posiadać nie mogli jeszcze być w stanie, pomimo tego wszakże od licznych obywateli wiejskich len na wyrobek przędzy za opłatą ciągle otrzymywali, a tak przynależnie raz na zawsze zatrudnianemi będąc, obowiązek swój względem lnu przędzenia dopełniali i przędzę z zadowolnieniem interesowanych do rzeczy osób wyrabiali.

Celem jednak postawienia prządków pomienionych w możności uprawiania w przyszłości lnu w dobrym gatunku i użycia onego na wyrabianie cienkiej przędzy, należałoby przyjść onym w pomoc przez sprowadzenie z zagranicy, a mianowicie Śląska lub Rygi dobrego nasienia lnianego i przez wystawienie dokładnego pieca do suszenia lnu oraz machiny do onego międlenia, co wszystko dla ogółu prządków posłużyć by mogło.

Skoro zatem Komisja Wojewódzka ujrzy się w posiadaniu potrzebnego na ten cel funduszu, zamiar takowy do skutku przyprowadzić nie zaniedba, przede wszystkiem atoli pragnęłaby, aby Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji w przynależne modele, wedle jakich tego rodzaju suszarnie i machiny zagranicą egzystują, zaopatrzyć ją postarać się raczyła[1]).

Ponieważ na koniec prządkowie wszystkich zgoła krajów z względu mozolnego, a niewielce korzystnego zarobkowania swego pospolicie

[1]) „Dyrektor Instytutu Agronomicznego ma zapisać i sprowadzić modele potrzebne".

do najuboższej klasy ludu należą, Komisja Wojewódzka zatem dla tych z nowo-przybyłych, którzy małe posiadając gotowizny zapasy, bez wyraźnego wycieńczenia się, furmanów, jacy ich przywieźli, opłacić nie byli w stanie, skromne na ten cel zapomogi pieniężne sposobem datku z funduszu fabrycznego udzielić ujrzała się w konieczności, z względu wszakże, iż tylko ośmnastu złotemi każdego z takich obdarzała, zbytecznego oraz szkodę przynieść mogącego wydatku nie dopuściła się[1]).

C. MIASTO ŁĘCZYCA

Nie doznało miasto pomienione w ciągu roku upłynionego wielkiego pod względem fabrycznym popędu. Jakkolwiek bowiem liczba warsztatów sukienniczych tamecznych pomnożoną nieco została, rezultat wszakże takowy bynajmniej zadowalniającym nie jest.

Przyczyną tego jest, iż na sukna w średnim gatunku, to jest od 18 do 30 zł. łokieć, jakie pospolicie łęczyccy sukiennicy wyrabiają, rok już drugi temu tak dalece odbyt zmniejszył się, iż w mowie będący sukiennicy zbyt często w kłopotliwym nawet położeniu względem sprzedaży wyrobionych, a nagromadzonych swych fabrykatów znajdowali się[2]). Dlatego też już sukiennicy w drugiej połowie roku 1826 cieńsze sukna w mniejszej ilości produkować, a natomiast sukna masłowskiemi zwane, na rachunek kupców zgierskich z większą dla siebie korzyścią wyrabiać poczęli; czyli to pochodzi z przyczyny dopuszczonym może cienkiego sukna w Rosji defraudacjom, Komisja Wojewódzka zastanowieniu się Komisjom Rządowym zostawia.

Z osiedlonych jednak w pomienionym mieście sukienników, trzech budowę własnych domów murowanych w roku 1826 rozpoczęło i niemal w zupełności wykończyli, dwóch zaś drugich materiały budowlane na tenże sam cel na gruncie przysposobili.

Zaszła na koniec śmierć bezpotomna wieczystego posiadacza młyna, Waliszewskim zwanego, a wśród nowo urządzonej osady położonego, sprowadziła zapowiedzianą w zaprzeszłorocznym raporcie chwilę w mowie będącego młyna na zakład fabryczny użycie dozwalającą. Z zejściem bowiem rzeczonego posiadacza, młyn pomieniony wedle ducha przywileju nań nadawczego, na rzecz skarbu publicznego przejść był winien, czego też Komisja Wojewódzka dopilnować nie omieszkała.

W krótkim zaraz potem czasie zawarł z Komisją Wojewódzką pan Chodecki — naddzierżawca ekonomii Tkaczew — kontrakt o wieczystą dzierżawę pomienionego młyna, a zarazem posiadła młynowego, mocą

[1]) „Sprowadzanie tych ubogich ludzi, którzy przy wznoszeniu się przędzalni zarobku nie znajdą, jest niebezpieczne i lekko wyrachowane".

[2]) „A Tomaszów i inni fabrykanci się trzymają; prędzej niedostatek kapitału obiegowego, który kładą za budowle".

którego za użyciem tegoż posiadła przędzalnię wełnianą o[1]... asortymentach zaprowadzić i obok tego porządny folusz sukienniczy, w jakim sukna przez fabrykantów łęczyckich wyrobione po cenach ustanowionych przed innemi folować podjął się, urządzić przyjął na siebie obowiązek.

Że zaś pomieniony pan Chodecki dobrze jest znajomym Komisji Wojewódzkiej, nie wątpi zatem Komisja Wojewódzka, iż pożądana przędzalnia niezadługo w Łęczycy zaprowadzoną i do podniesienia fabrykacji sukien tak w miejscu, jako i okolicy przyłoży się, a tak ważny zamiar z niewielką ze strony rządu ofiarą osiągniętym zostanie, z przyczyny, iż pan Chodecki własnym kosztem wszystko do skutku doprowadzić podjął się, jedynie zaś na udziele drzewa budowlanego i uzyskanem uwolnieniem od opłaty wkupnego i uiszczenia przez pierwsze lat 6 wieczystego kanonu ograniczył się.

D. MIASTO DĄBIE

Jakkolwiek w samych początkach, to jest w roku 1821, sukiennicy zagraniczni do miasta Dąbia na zamieszkanie przybywać okazywali ochotę, późniejsze jednak lata zawodny zupełnie w tej mierze skutek okazały, zwłaszcza iż od dwóch już lat żaden prawie sukiennik z krajów ościennych liczbę warsztatów tamecznych przesiedleniem swej osoby nie pomnożył. Trudną jest wszakże do odgadnienia rzeczą, skąd takowe od rzeczonego miasta odstręczenie pochodzić może, zwłaszcza iż miasto Dąbie najdawniejszym z rzędu miast fabrycznych województwa mazowieckiego będące, o tyle bardziej dla obcych ponętnem być by było powinno.

Nie można zatem zachodzącemu w tej mierze wypadkowi innej przyczyny przypisać, jak tylko, iż miasto Dąbie odleglejszem nieco od Zgierza, gdzie się handel sukienniczy koncentruje, będąc, przez to samo w dogodności swojej utraciło.

W roku jednak 1826 dwóch sukienników na placach przez siebie w nowej osadzie miasta Dąbia objętych, domy murować rozpoczęli, skutkiem czego na teraz w tejże osadzie 18 placów objętych i zabudowanych być znajduje się.

E. MIASTO PRZEDECZ

Osada rękodzielnicza w mieście pomienionym urządzona za ostatecznie już do skutku doprowadzoną uważaną być może, niemal bowiem wszystkie już place przez właściwych rękodzielników objętemi i zabu-

[1] brak cyfry w oryginale.

dowanemi zostały. Tak więc znajduje się na teraz w tejże osadzie siedemnaście w ogóle domów, mianowicie trzynaście drewnianych, a cztery murowanych, z których trzy w roku ostatnim wymurowane, Komisja Wojewódzka zaś względem dalszego rozprzestrzenienia szczupłej ilości placów urządzonej osady pomyśleć może będzie musiała.

E. MIASTO BRDÓW

Miasto takowe w liczbie fabrycznych jedynie z woli ś. p. Księcia Namiestnika Królewskiego zamieszczone, nijakiego jeszcze wzrostu nie doznało i nie tak prędko jeszcze osiągnąć potrafi.

G. MIASTO GOSTYNIN

Jedno niemal miasto Gostynin z pod ogólnej, a z doświadczenia nabytej, reguły wyłączonym być może, pomimo bowiem swej od obwodu łęczyckiego, a mianowicie powiatu zgierskiego odległości, ciągłego pod względem pomnażania swych fabryk doznawa wzrostu.

Pomyślny takowy wyjątek nic innego nie zrządza, jak tylko najprzód korzystne bardzo tegoż miasta położenie z powodu osobliwie posiadanej obfitości wód i drzewa, a po wtóre niedostatek fabryk sukiennych w okolicach zawiślańskich, skutkiem bowiem ostatniej przyczyny sukiennicy w mieście Gostyninie osiedli ciągle swoje warsztaty na potrzebę pośredniej klasy ludu, zwłaszcza województwa płockiego, zatrudniać znajdują się w możności.

Tym to sposobem liczba warsztatów pomienionych przez przybywanie nowych sukienników pomnaża się, a obok tego urządzona tamże osada rękodzielnicza przez wznoszenie się coraz nowych domów ku ostatecznemu swemu uformowaniu przysuwa się.

Tak więc w ciągu roku 1826 pięć domów w osadzie miasta Gostynina wymurowano, a budowę kilku innych rozpoczęto.

Obok tego osiadły w mieście Gostyninie farbiarz zaczął w tymże roku z dosyć pomyślnym dla siebie skutkiem trudnić się drukowaniem kolorowych deseni na perkalach, co być może, w przyszłości tkaczy bawełnianych do tegoż miasta zwabi.

Fabrykant na ostatek Selim Blochert, który w czasie, gdy jeszcze w Warszawie mieszkał, od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji pożyczkę pieniężną był uzyskał, zakład swój przynależnie zatrudniał, talesy żydowskie[1]), niemniej cienką flanelę oraz czerkasy wyrabiając.

---

[1]) Tales—tałes—szata, którą pobożni Żydzi wdziewają podczas modlitwy. Dziś zwykle szal w pasy czarne i białe, zarzucany na szyję.

H. MIASTO GĄBIN

Dobre powodzenie się osady rękodzielniczej w Gostyninie nastręczyło było myśl urządzenia podobnejże osady w sąsiednim mieście Gąbinie.

Osiągnięty zaś w tem skutek rzeczy bynajmniej powzięty w tej mierze zamiar zawodnym być nie okazuje, albowiem sukiennicy w Gąbinie osiedli, jakkolwiek ubodzy, do obejmowania placów i zabudowywania onych biorą się, a tak pięć już domów w nowej osadzie pomurowali, kilku zaś innych budować rozpoczęli.

Farbiarz miejscowy obok tego murowaniem własnego domu farbiarnianego trudniący się, takowy znacznie posunął, a przeto ostateczne urządzenie zamierzonej farbierni znacznie do pożądanego kresu przybliża.

Z względu wreście sprowadzenia się z zagranicy do miasta Gąbina postrzygacza, na jakim temuż miastu zupełnie dotychczas zbywało, fabrykacja tamecznych sukien znacznego doznała udogodnienia, zwłaszcza iż obok tego folusz właściwy w bliskości miasta przez wieczystego dzierżawcę posiadła młynowego, Galonką zwanego, porządnie i dokładnie znowu wybudowany i urządzony został.

I. MIASTO RAWA

Będące przez samych sukienników cienkiego gatunku sukna wyrabiających zasiadłe, w ciągu roku upłynionego przez przypływ nowych z Gerlitz fabrykantów dosyć znacznego zwiększenia się swych fabryk doznało. Niezawodnie zaś na wyższym jeszcze, a do tego znakomitym stopniu stanie niezadługo, skoro zamożny śląski fabrykant Groche zapowiedziany przez siebie zamiar względem osiedlenia się w tymże mieście i zaprowadzenia fabryki z apreturowym i przędzalnianym zakładem połączonej do skutku doprowadzi[1]).

W ciągu to ostatniego roku rozpoczęła była Komisja Wojewódzka swoją z pomienionym fabrykantem pertraktacją w przedmiocie dopiero wzmiankowanym, a że Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji przychylnie do żądania fabrykanta Groche zasady do zawrzeć się mianego z onym w tej mierze kontraktu wskazać i fundusz potrzebny zapewnić raczyła, byłaby Komisja Wojewódzka od dawna już ostatecznie w tem z fabrykantem pomienionym wedle ugodzonych punktów zawarła kontrakt, gdyby niespodziewana a niebezpieczna słabość onego na przeszkodzie nie wydarzyła się. Na teraz jednak otrzymała już Komisja Wojewódzka wiadomość o polepszeniu się zdrowia fabrykanta

[1]) „Reprodukować rzecz z Gröche i okazać dowody przychylenia.".

Groche i gotowości jego przybycia tutaj w krótkim czasie; a tak niezadługo przedmiot w tem rzeczy załatwić niezawodną ma nadzieję.

K. MIASTO SKIERNIEWICE

Z powodu znajdujących się już fabryk wyrobów wełnianych w mieście Skierniewicach, a szczególniej z przyczyny oświadczonej w roku zaprzeszłym przez fabrykanta Ewans z Saksonii gotowości sprowadzenia się do tegoż miasta i założenia w onym przędzalni do bawełny, skutkiem tego ściągnięcia za sobą do pomienionego miasta licznych familii tkackich, przedsiewzięła była Komisja Wojewódzka w roku 1825 urządzenie nowej w tymże mieście osady rękodzielniczej, a to celem przysposobienia dogodnych, nad dobrą wodą położonych, a do doprowadzenia do skutku powziętych przez pana Ewans zamiarów, potrzebnych placów.

W ciągu roku 1826 zajmowała się Komisja Wojewódzka dalszym uzupełnieniem rozpoczętych w tym, jak się dopiero rzekło, działań, a tak zaprojektowanie i na gruncie urządzenie w mowie będącej osady w zupełności już dokonała.

Że jednak Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji pana Ewans bez odpowiedzi na uczynione przez niego wnioski pozostawiła, zrobiwszy tylko onemu dobrą obietnicę, tak więc powzięta przez Komisję Wojewódzką nadzieja w przedmiocie zapewnienia dla kraju drugiej przędzalni do bawełny zniweczoną być okazała się, a zarazem urządzona w Skierniewicach osada bezużyteczną stawa się[1]).

Życzyć by jednak należało, aby jeśli być może, powtórnie z panem Ewans rozpocząć pertraktacją, niezawodną jest bowiem rzeczą, iż jedynie przez zaprowadzenie przędzalni fabrykacja tkanek bawełnianych w kraju zapewnić się daje, a nie tak prędko może ktoś drugi z zamiarami podobnymi jak pan Ewans zjawi się, ile że tym sposobem zapewnioną byłaby pomiędzy dwoma przędzalniami potrzebna emulacja, a położenie Skierniewic jest nader dogodne.

B) CO DO INNYCH MIAST I ZAKŁADÓW FABRYCZNYCH

MIASTO OZORKÓW

W rzędzie miast fabrycznych województwa mazowieckiego zajmuje miasto Ozorków niepoślednie miejsce, zwłaszcza też z przyczyny,

[1]) „Komisja Rządowa kilkakrotnie wyraźnie odmówiła przyjąć propozycje przedstawione".

iż będąc w przódy aniżeli miasto Zgierz na fabryczną osadę wyniesionym, od tamtego jest nasiadłszem i w klasę sukienników nieco ludniejszem. Jakkolwiek wszakże znakomitość ludności miasta Ozorkowa onemu niejaką zaletę i wartość nadaje, z drugiej jednak strony sposób, w jaki taż ludność pomnażaną coraz zostaje, za szkodliwy dalszemu udoskonaleniu fabrycznemu tegoż miasta uważanym być powinien.

Wiadomem jest bowiem, jak dalece klasa ludu żydowskiego, chciwą zarobku będąca, wszędzie się ciśnie, gdzie tylko na łatwych zysków posiadanie widoki zakładać może. Stąd właśnie pchają się ze wszech stron do miasta Ozorkowa Żydzi, a że dziedzic miasta tegoż jedynie powiększenie miejscowej ludności mając na uwadze, żadnych w tej mierze dla nich granic nie zakłada, w taki zatem sposób coraz bardziej pomienione miasto Żydami napełnia się, a w końcu żydowskiem stać się będzie mogło, zwłaszcza, iż nie masz już niemal domu, a osobliwie w pryncypalnych ulicach, w którym by Żyd jakowy nie mieszkał.

Pod względem przeto dobra fabryk życzyć by należało, aby dziedzic miasta Ozorkowa oddzielny przynajmniej rewir dla starozakonnych oznaczył, doprowadzenie czego do skutku wszakże nie tak łatwo zrządzonym być może z względu, iż Żydzi w Ozorkowie na mocnych zasadach są osiedlonemi[1]).

Pomimo tego jednak fabryki sukienne miasta Ozorkowa w znakomitym znajdują się stanie, a przez doznawany przypływ zagranicznych rękodzielników wzrastać jeszcze nie poprzestały, co poniekąd bliskości Zgierza przypisać należy z względu, iż tameczni kupcy i fabrykanci ryczałtowym handlem trudniący się, wyroby wełniane w znacznych partiach zakupują.

Szczególniej zaś postać zewnętrzna samegoż miasta w latach ostatnich znacznie ulepszoną została z powodu, iż na teraz porządniejsze niż dawniej w mieście Ozorkowie domy budują się, w czem przykład urządzenie miast rządowych wskazało. Gdy zaś dziedzic na zdolność pomnażających się tegoż miasta fabrykantów nie zważa, przeto połowa onych tamże osiadłych do niskiej klasy rękodzielników należy.

MIASTO ALEKSANDRÓW

Z powodu nieszczęśliwej po dwakroć w ostatnich latach zmiany swego dziedzica, nijakiego popędu we względzie dalszego swego wrostu nie doznało.

Jakkolwiek atoli miasto rzeczone na teraz nie wzniosło się, pomimo tego jednak nie podupadło także, w czem osiągnięty skutek rzeczy

[1]) „Wolność zupełna jest przy dziedzicu w jego własności".

szczególniejszej staranności i obrotności burmistrzowi tegoż miasta przypisać należy.

I w tem atoli takoż mieście zbyteczna ilość żydowskich mieszkańców znajduje się, przez co klasa rękodzielników, zwłaszcza uboższych, z tem większą trudnością dorobić się czegoś jest w stanie, szczęście przynajmniej, że rewir dla nich przez założyciela został zakreślony.

MIASTO PODDĘBICE

W jednakim, jak roku poprzedniego znajduje się stopniu.

OSADA KONSTANTYNÓW

Niepospolite pod względem fabryk zajmuje miejsce, a coraz bardziej usiłowaniem synów dziedzica wzrastać nie przestaje, tyle jednak co Ozorków Żydami jest przepełnioną, a stąd na swojej wartości fabrycznej traci.

OSADA TOMASZÓW

Samemi fabrykantami w cienkim gatunku sukna wyrabiającemi zasiadła, za znakomitą uważana być zasługuje, a w ciągu roku ostatniego znacznego dosyć przypływu zagranicznych rękodzielników tegoż samego rodzaju doznała. Zakłady wszakże fabryczne w onej znajdujące się tak długo raz na zawsze w kraju ugruntowane poczytanemi być nie mogą, dopokąd onych przedsiebiercy własnych dla siebie domów nie pobudują. Gdy bowiem wszyscy niemal sukiennicy w Tomaszowie osiedli cienkiej przędzy wełnianej za licencjami naprowadzili, lękać się zatem należy, aby teraźniejszy onych w Tomaszowie pobyt nie był jedynie skutkiem czasowych widoków celem zyskownego wyrobienia zagranicznej przędzy, w czem zachodząca obawa wtenczas dopiero zniknąć zdoła, kiedy już ciż sukiennicy w większej niż dotąd ilości przez nabycie nieruchomej własności stałemi tutejszego kraju mieszkańcami staną się.

Nie tak jednak znaczna część sukienników tomaszewskich postępuje, przeciwnie zaś, po wyrobieniu zalicencjonowanej przędzy ilość pierwotnie zapowiedzianych warsztatów koleją czasu wedle własnego upodobania zmniejsza, a tem samem swoich względem rządu obowiązków nie dopełnia, w czem wszakże Komisja Wojewódzka złemu zaradzić nie jest w stanie, z powodu iż Tomaszów na miasto wyniesionem nie zostając, przez sługę prywatnego dziedzica osady jest administrowanym.

Oddać jednak należy sprawiedliwość gorliwym usiłowaniom dziedzica, który znacznych kosztów na podniesienie takowej osady nie oszczędza, mianowicie gdy za jego nakładem już druga przędzalnia

w onej powstaje, zawiązująca się zaś emulacja między miastem Rawą a tąż osadą co do lepszości wyrobów i postępu fabrycznego korzystnych stąd dla kraju skutków czyni nadzieję.

Drukarnia tkanek bawełnianych w Jadowie dosyć czynną być okazuje się, w ciągu bowiem roku upłynionego kilkanaście tysięcy sztuk chustek bawełnianych zadrukowała.

MIASTO RADZYMIN

Z względu osiadłego tamże znakomitego fabrykanta Krauze wyrobów bawełnianych i lnianych, w liczbie miast fabrycznych nabyło miejsce.

Zdaje się, że dziedzic onego najlepszemi jest przejęty chęciami, dlaczego też Komisja Wojewódzka starała się onemu dopomóc w urządzeniu osady fabrycznej i uregulowaniu miasta.

FABRYKA SZKŁA W BARCZĄCY

Pomimo nastąpionego rozdziału pomiędzy współprzedsiebiorcami, na stopniu pożądanej pomyślności jeszcze znajduje się, w czem szczegółowy raport Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji złożony.

O FABRYKACH MARYMONCKICH

Pod bezpośrednim kierunkiem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji zostających, Komisja Wojewódzka żadnej nie posiada wiadomości. Może by jednak było korzyścią z jednostajności postępowania wyniknąć mogącą, gdyby toż miejsce, jako ekstra miasta położone, pod administracją władzy wojewódzkiej oddanem zostało, a wtenczas Komisja Wojewódzka znalazłaby sposobność podania myśli w względzie ugruntowania i rozwinięcia zakładów fabrycznych tamże znajdujących się[1]).

FABRYKI W LIPKOWIE

Własnością pana Paschalisa Jakubowicza będące, czynnemi być nie przestawają[2]).

R. Rembieliński

Sekretarz Jeneralny
Filipecki

Czyt. Rzymski.

---

[1]) **„Zdaje się, że tak byłoby porządniej i wydział da w tym opinią".**
[2]) **„To nie wyjaśnia stanu tego zakładu, żądającego pożyczki".**

WYKAZ

dochodów konsumpcyjnych z miast i osad fabrycznych wynikłych z wydzierżawienia w roku 1827 [1])

Nr. bieżący	Nazwisko: Miasta fabrycznej	Nazwisko: Osady fabrycznej	Suma do licytacji podana: Złote	gr.	Postąpiono na rok 1827: Złote	gr.	Plus z odbytej licytacji: Złote	gr.
1	Przedecz		4.052	24	8.500		4.447	6
2	Sobota		2.028		2.270	15	242	15
3	Stryków		10.770		10.776		6	
4	Ujazd		4.770		6.515		1.745	
5	Wiskitki		4.870		5.454	12	584	12
6	Babiak		1.822		2.100		278	
7	Brzeziny		11.600		17 240		5.640	
8	Dąbie		6.710		11.010		4.300	
9	Gostynin		8.710		13.000		4.290	
10	Kutno		19.373		33.100		13.727	
11	Łódź		4.402		23.500		19 098	
12	Mińsk		4.284		4.784		500	
13	Osięciny		1.653	19	2.050		396	11
14	Ozorków		9 800		46.520		36.720	
15	Parzęczew		4.870		4.966	15	96	15
16	Piaseczno		13.346		22.000		8.654	
17	Rawa		26.500		37.210		10.710	
18	Zgierz		8.060		41.780		33.720	
19	Żychlin		7.750		9.830		2.080	
			w ogóle		plus czyni		147.234	29[2])

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1826 r. Nr. 17.186. Karta 81—83.
[2]) W oryginale figuruje cyfra 137.234.29.

W Y K A Z

wyekspediowanych przez Komisją Wojewódzką wyrobów z fabryk tutejszo-krajowych do Państwa Rosyjskiego w ciągu roku 1826, to jest od dnia 1 stycznia do końca grudnia t. r. 1826[1]).

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1826 r. Nr. 17.186. Karta 81—83.

№	Nazwisko fabrycznej: Miasta	Nazwisko fabrycznej: Osady	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże	Uwagi
				Postawów	
			A. SUKNO Z RÓŻNYCH FABRYK		Ponieważ w ciągu roku 1825 wyekspediowano z województwa mazowieckiego do Rosji sukna postawów 42.001, a zatem wysyłka takowego wyrobu w r. 1826 uskuteczniona, przewyższa poprzednią o postawów 8.819.
1	Aleksandrów			4.818	
2		Antolin		832	
3	Brdów			70	
4	Brzeziny			13	
5	Dąbie			1.194	
6	Gostynin			747	
7	Gąbin			64	
3	Izbica			354	
9		Konstantynów		1 445	
10		Leszno		381	
11	Łęczyca			944	
12	Łódź			148	
13	Ozorków			16.885	
14	Poddębice			508	
15	Przedecz			1.183	
16	Parzęczew			22	
17	Rawa			269	
18	Skierniewice			72	
19		Tomaszów		2.471	
20	Warszawa			1.464	
21	Zgierz			16.936	
			W ogóle wyekspediowano sukna postawów . .	50.820	
			B. ROZMAITE INNE WYROBKI		
22	Ozorków		kazimirku post.	106	
23		Marymont	flaneli sztuk	17	
24		"	mydła przezroczystego sztuk	144	
25		Powązki	tabaki krajowej, francuską tabaką zwanej fun.	200	
26		Tomaszów	czerkasu gładkiego i w paski sztuk	81	
27	Włocławek		cykorii funtów	2.330	
28	z owczarń wsi Młocin obwodu warszawskiego		wełny cetnarów	$40^{80}/_{100}$	

№	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże	Uwagi
29	Warszawa		kazimirku postawów	90	
30			czerkasu sztuk	55	
31			kobierców	18	
32			dywanów sztuk	314	
33			rozmaitych grempli sztuk	63	
34			1 taśma do gremplowania trzymająca długości łokci	20	
35			skór podeszwianych funt.	67	
36			książek rozmaitych polskich sztuk	13.318	
37			nut muzycznych kajetów sztuk	1.587	
38			oleju preparowanego do lampgarncy	$668\frac{1}{4}$	
			POWOZY, JAKO TO:		
39			karet	21	
40			koczy	45	
41			koczobryków	11	
42			karykle	2	
43			landara	1	
44			pojazd zwany sztuhlwagen	1	
45			koła zapaśne do kocza sztuk	4	
			ZAPRZĘGI JAKO TO:		
46			chomont sztuk	12	
47			szorów	4	
48			siodła sztuk	14	
49			kantarów	6	
50			lejców	2	
51			naszelników para	1	
			INSTRUMENTA MUZYCZNE		
52			fortepianów sztuk	21	
53			colipantaleon	1	
54			rozmaitych instrumentów wojskowych mosiężnych dętych sztuk	43	
			MACHINY I WSZELKIE WYROBKI ŻELAZNE JAKO TO:		
55			młockarni sztuk	7	
56			menaż	1	
57			młynków do czyszczenia zboża	3	
58			pługi do kartofli	2	
59			sieczkarń	3	
60			machina do krajani kartofli	1	
61			rozmaitego żelaza lanego do machin, młockarń sztuk	699	

№	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże	Uwagi
62	Warszawa		śrub i mosiądzu do machin i młockarń pak	3	
63			galeria żelazna	1	
64			taczki	1	
65			balkon z żelaza lanego	1	
66			blach do kuchni angielskiej sztuk	3	
			FABRYKATA PUSZKARSKIE		
67			lufa ośmiograniasta	1	
68			forma do lania kul	1	
69			miara do prochu	1	
70			młotek drewniany	1	
			MEBLE JAKO TO:		
71			krzeseł machoniem wykładanych, włosem wybitych sztuk	6	
72			fotele	2	
73			taborety	2	
74			kanapa	1	
			WYROBKI CHEMICZNE JAKO TO:		
75			wody aromatycznej flaszek	600	
76			wody salcerskiej mineralnej	150	
77			blanszu czyli farby białej funt.	$132^8/_{32}$	
			PIÓRA SZTUCZNE, JAKO TO:		
78			piór oficerskich sztuk	28	
79			piór damskich sztuk	99	
80			piór bukietów sztuk	166	
81			piór gierland sztuk	3	
			WYROBKI BLACHARSKIE JAKO TO:		
82			lamp astralnych	5	
83			lamp astralnych wyobrażających figury	2	
84			lamp ściennych	6	
85			stołowych lamp	1	
86			tac lakierowanych	2	
87			kinkietów wiszących	2	

№	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże	Uwagi
	Warszawa		WYROBKI SZMUKLERSKIE SZYCHOWE JAKO TO:		
88			szlif oficerskich par	24	
89			szarf	7	
90			kordonów do kaszkietów	24	
91			feldcechów (pas do pałasza)	13	
92			rembertów do kaszkietów sztuk	70	
93			galonu łokci	50	
94			galon z kutasami dla tambormazura	1	
95			kutasów do mundura tambormazura (starszego dobosza)	36	
96			pompon	1	
			WYROBKI SZMUKLERSKIE JEDWABNE, JAKO TO:		
97			sznurków jedwabnych motków szt.	72	
98			plecionki jedwabnej kłębów	20	
			WYROBKI JUBILERSKIE		
99			medalioników złotych sztuk	20	mają wartości złp. 750.-
100			medalioników złotych z miniaturami sztuk	2	
101			pierścionek złoty masiv męski	1	
102			łańcuszka złotego damskiego łokci	12	
			WYROBKI DREWNIANE ZŁOCONE JAKO TO:		
103			rama pozłacana	1	
104			rozety pozłacane	3	
			UBIORY MĘSKIE JAKO TO:		
105			surdutów sztuk	4	
106			fraków	30	
107			węgierka	1	
108			spodni par	13	
109			kamizelek sztuk	45	
110			kapeluszy zajączkowych sztuk	42	
111			kapeluszy felpowych (tk. jedw.)	18	
112			ciżmów par	9	

№	Nazwisko Miasta fabrycznej	Nazwisko Osady fabrycznej	Wyszczególnienie wyekspediowanych wyrobków	Ilość onychże	Uwagi
			UBIORY I STROJE DAMSKIE		
113	Warszawa		salopa materialna watowana	1	
114			szlafroki materialne	3	
115			suknie materialne	3	
116			kapeluszy materialnych sztuk	15	
117			gazowych kapeluszy	10	
118			ptyfeniowy kapelusz	1	
119			słomkowych kapeluszy	6	
120			toki [1]) gazowe	4	
121			czepków gazowych, petynetowych, tiulowych i t. p. sztuk	30	
122			kołnierzyki	2	
123			kwiatów sztucznych bukietów szt.	1.445	
124			gierland	159	
125			garnirowań [2])	16	
126			trzewików safianowych par	288	
127			trzewików materialnych	220	
128			bucików safianowych	6	
			bucików materialnych par	7	
			WYROBKI RĘKAWICZNICZE JAKO TO:		
129			rękawiczek damskich i męskich		
130			duńskich par tuzinów	232	
131			szelek z taśmą materialną par	4	
132			szelek z taśmą skórzaną	3	

Zgodno z dziennikiem ekspedycyjnym i w rachubie[3])
d. 16/2 27. Wróblewski

[1]) Toque - tok - toczek -kapelusz damski w rodzaju czepka - czapki.

[2]) Ozdób.

[3]) Ten sam wykaz znajduje się na kartach 91—96 i opatrzony jest następującym podpisem: **„Radca Stanu Prezes niniejszy wykaz poświadcza d. 1/III.1827 r. w Warszawie R. Rembieliński"**

Sekretarz generalny
Filipecki

WYKAZ OGÓLNY

stanu fabryk województwa mazowieckiego z końcem roku 1826[1]).

[1]) AAD. Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, tyczące się raportu rocznego 1826 r. Nr. 17.186. k. 84—93.

F a b r y k i

Wymienienie				Ilość w onychże											
				Majstrów tkaczy sukna				Warsztatów sukienniczych				Majstrów postrzygaczy			
Obwodu		Miasta	Osady	z końcem roku 1825 było	w ciągu r. 1826 przybyło	w ciągu r. 1826 ubyło	jest więc z końcem roku 1826	z końcem roku 1825 było	w ciągu r. 1826 przybyło	w ciągu r. 1826 ubyło	jest więc z końcem roku 1826	z końcem roku 1825 było	w ciągu r. 1826 przybyło	w ciągu r. 1826 ubyło	jest więc z końcem r. 1826
		fabrycznej													
	1	Babiak		7			7	7			7				
	2	Brdów		11			11	11			11				
	3	Chodecz		17			17	21			21	1			1
	4		Dobiegniewo	10			10	10			10				
	5	Izbica		43			43	47			47	1			1
	6	Lubraniec		16		1	15	18		1	17				
Kujawski	7	Lubień		7		4	3	7		4	3				
	8	Nieszawa		8			8	8			8				
	9	Osięciny		5			5	5			5				
	10	Przedecz		60	3		63	60	3		53	4			4
	11	Piotrków		3			3	3			3				
	12	Sompolno		9	1	1	9	9	1	1	9				
	13	Włocławek		2			2	2			2				
	14	Aleksandrów		241	19	5	255	248	19	5	262	10			10
	15	Dąbie		82	8		90	83	8		91	3			3
	16	Grabów		3			3	3			3				
	17		Konstantynów	111	30	2	139	134	42	2	174	2			2
	18	Łęczyca		18	6	1	23	31	7	1	37	4			4
Łęczycki	19	Łódź		32	7	2	37	33	10	2	41	3			3
	20	Ozorków		325	29	8	346	345	30	8	367	13			13
	21	Poddębice		71	21	3	89	71	21	3	89				
	22	Parzęczew		16		1	15	16		1	15				
	23	Zgierz		225	51	1	275	316	95	1	410	13			13
	24		Antolin osada	49			49	51			51	3	1		4
	25	Brzeziny		182	17		199	186	20		206	2			2
	26	Biała		5	6		11	5	6		11				
	27	Nowemiasto		33	5		38	50	5		55	1			1
Rawski	28	Rawa		20	10		30	44	89		133	2	4		6
	29	Skierniewice		17	1	1	17	28	6	1	33	1			1
	30	Stryków		4	7	1	10	4	7	1	10				
	31	Sobota			12		12		12		12		1		1
	32		Tomaszów	51	17		68	120	136		256	5			5
	33	Gostynin		67	21		88	69	21		90	2			2
Gostyński	34	Gąbin		31	1	1	31	32	1	1	32	1			1
	35	Kutno		11	1	2	10	11	1	2	10	1			1
	36		Grochów osada	2		1	1	3		1	2				
Warszawski	37		Leszno	1			1	25			55				
	38	Mszczonów		2			2	2			2				
	39	Nowydwór		7		2	5	7			7	1			1
Sochaczewski	40	Wiskitki		40		3	37	46		3	43	1			1
Stanisławowski	41	Kałuszyn		5			5	5			5				
			Razem	1849	273	40	2.082	2.176	540	38	2.678	74	6		80

S u k n a

z n a j d u j ą c a s i ę

Farbierzy: Schoenfärber: z końcem roku 1825 było	Farbierzy: Schoenfärber: w ciągu r. 1826 przybyło	Farbierzy: Schoenfärber: w ciągu r. 1826 ubyło	Farbierzy: Schoenfärber: jest więc z końcem roku 1826	Farbierzy: Schwartzfärber: z końcem roku 1825 było	Farbierzy: Schwartzfärber: w ciągu r. 1826 przybyło	Farbierzy: Schwartzfärber: w ciągu r. 1826 ubyło	Farbierzy: Schwartzfärber: jest więc z końcem roku 1826	Foluszy do miast przywiązanych: z końcem roku 1825 było	Foluszy: w ciągu r. 1826 przybyło	Foluszy: w ciągu r. 1826 ubyło	Foluszy: jest więc z końcem roku 1826	Przędzarni: w ciągu r. 1826 przybyło	Przędzarni: w ciągu r. 1826 ubyło	Przędzarni: z końcem roku 1825 było	Przędzarni: jest więc z końcem roku 1826	Uwagi
								2			2					Wykaz pomieniony nie jest zupełnie dokładnym we względzie znajdujących się istotnie czynnych warsztatów, przysposobione bowiem przez dawniejszych majstrów warsztaty objętemi onymże nie są.
				1			1									
1			1					1			1					
1			1					2			2					
1			1													
1			1					2			2					
1			1		1		1	1			1					przyłączony do osady Dobiegniewo
1			1	1			1	1			1					
1			1					2			2					przyłączony do miasta Dąbie
1			1					1			1					
								1			1					
2			2					3			3			1	1	
								1			1					
1			1	1	1		2	4			4					
1			1					1			1					
1			1					4			4					
1			1					1			1					
								1			1					
								1			1					
1			1					1			1					
1			1	1			1	1			1					
				1			1	2			2					
								2			2			1	1	przędzalnia konna o 1 asortymencie
1			1													
1			1					2			2					
18			18	5	2		7	37			37			2	2	

Rozmaite				
Wymienienie				
Obwodu		Miasta fabrycznej	Osady fabrycznej	
Łęczycki	1	Aleksandrów		
	2		Bedoń	
	3		Chojny	
	4		Huta Adamowska	
	5		Jagodnica	
	6		Konstantynów	1
				2
				3
	7	Łódź		1
				2
				3
				4
				5
	8	Ozorków		
	9		Orły w gminie Tkaczów	
	10		Radogoszcz	
	11		Rogi	
	12	Dąbie		
Kujawski	13	Brześć		
	14	Izbica		
	15	Włocławek		1
				2
				3
Rawski	16		Antolin	
	17		Boczki	
	18		Będków	
	18		Dmosin	
	19		Gzdów	
	20		Łochów	
	21		Naropińska Wola	
	22	Rawa		
	23		Strobów	

Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	Uwagi
A. FABRYKI Z KOŃCEM ROKU 1825 ISTNIEJĄCE	
fabryka grempli	
„ szkła ordynaryjnego	
„ „ „	
„ „ „	o 1 piecu i 6 ogniskach
„ „ „ i taflowego białego	o 2 piecach i 6 „
„ lnianych wyrobów o 50 warsztatach, przy której 50 pomocników pracuje	
fabryka cykorii	
suropu z kartofli i cukru (Melis)	
instrumentów muzycznych, skrzypców, gitar itp	
kozików itp. żelaznych wyrobków	
fabryka pasamonicza rozmaitych wyrobków jedwabnych z 2 warsztatów składająca się	
fabryka przetaczków pod kapelusze damskie	
14 tkaczy wyrobków bawełnianych i lnianych	
fabryka kaźmirku o 4 warsztatach tkackich	
„ papieru	
„ szkła taflowego i drobnego	
„ szkła ordynaryjnego	
„ wyprawy safianu i duńskich skór	
„ płótna i ręczników w domu kary i poprawy	
„ bai cienkiej	
„ papieru ordynaryjnego	
„ cykorii	
„ wyprawy skór białych i t. p.	
„ powozów i bryczek	
„ papieru białego	
„ szkła ordynaryjnego	
hamernia wyrabiająca rozmaite naczynia miedziane	
fabryka szkła ordynaryjnego	
„ papieru ordynaryjnego	
„ „ ordynaryjnego o 1 warsztacie i 1 holendrze	
„ płótna i bielizny stołowej o 2 warsztatach	
hamernia wyrabiająca rozmaite naczynia miedziane	

Rozmaite					
Wymienienie					
Obwodu		Miasta	Osady		
		fabrycznej			
	24	Skierniewice			
	25		Tomaszów	1	
				2	
				3	
				4	
				5	
				6	
				7	
Gostyński	26	Gostynin		1	
				2	
	27	Krośniewice			
	28	Kutno		1	
				2	
	29		Soczewka		
	30		Zaborów Nowy		
Warszawski	31		Błędów		
	32		Czubin		
	33		Grzegorzewice		
	34		Gołasze		
	35		Jeziorna	1	
				2	
	36		Lipków		
	37		Marymont	1	
				2	
				3	
				4	
				5	
				6	

Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	Uwagi
fabryka czerkasów, włosiennic itp wąskich wełnianych wyrobków, nie podpadających folowaniu o 6 warsztatach tkackich	
fabryka grempli o 2 warsztatch	
„ wyrobków żelaznych łącznie z gisernią	
„ cykorii i farby zwanej Krap (Rothe) o 1 maszynie do mielenia	
papiernia składająca się z dwóch warsztatów o 1 holendrze	
fabryka płótna białego, niemniej tasiemek lnianych i bawełnianych	
„ wyrobków bawełnianych i lnianych	
„ wyrobków żelaznych jako to: noży, szpad itp.	
„ tałesów żydowskich	
„ flaneli cienkiej	
„ tabaki i tytuniu o 8 machinach do krajania	
„ tałesów żydowskich i czerkasów	
„ wyrobków płóciennych i bawełnianych o 30 warsztatach	
papiernia o 1 holendrze i 4 stępach	
fabryka szkła ordynaryjnego	
hamernia rozmaitych naczyń miedzianych	
fabryka rumu, porteru, syropu i cydru czyli fruktowego wina	
„ wyrobków lnianych, jako to: płótna, bielizny stołowej itp., o 1 machinie do przędzenia i 23 warsztatach tkackich	Fabryka ta z końcem roku 1825 ustała
„ szkła ordynaryjnego	
garbarnia	
fabryka papieru w rozmaitych gatunkach o 4 holendrach, 4 kadziach i 8 stępach etc.	
przędzarnia bawełny, lnu i konopi o 12 maszynach przędzących	
fabryka mydła przezroczystego	
drukarnia i farbiernia perkali	
fabryka octu	
„ wyrobów bawełnianych i jedwabnych	
„ pończoch bawełnianych o 17 warsztatach	
„ rozmaitych tkanin wełnianych, jako to: chustek kaźmirkowych, flaneli itp.	

Rozmaite				
Wymienienie				
Obwodu		Miasta fabrycznej	Osady fabrycznej	
	38		Krobów	
	39		Aleksandrów kol. czyli Rożanów	1 2
	40		Piekary	
	41		Powązki	
	42		Radziejowice	1 2
Stanisławowski	43		Barcząca	
	44	Jadów		1 2
	45		Janów	
	46		Moczydła	
	47	Mińsk		
	48		Rąbierz	
Sochaczewski	49	Łowicz		
Kujawski	50	Izbica		1 2
Warszawski	51		Aleksandrów kol. vel Rozanów	
Łęczycki	52	Łódź		
	53	Łęczyca		

i n n e f a b r y k i

Jakiego rodzaju jest fabryka i co wyrabia	Uwagi
fabryka araku	
„ krajania korków	
płótna woskowanego czyli ceraty i papieru kolorowego	
fabryka szkła ordynaryjnego	
„ tabaki i tytuniu o 12 machinach do krajania o 1 młynie z mechanizmem	
hamernia rozmaitych naczyń miedzianych	
fabryka rozmaitych naczyń glinianych	
„ szkła taflowego czeskiego, oraz szkła drobnego białego i szlifowanego w lepszych gatunkach	
drukarnia tkanek bawełnianych	
fabryka papieru w lepszych gatunkach o 1 warsztacie, 1 holendrze i 3 prasach	
fabryka szkła ordynaryjnego zielonego	
huta szklanna wyrabia szkło taflowe, białe i ordynaryjne, tudzież szkła drobne białe rysowane, oraz zielone	
huta szklana wyrabia szkło taflowe, białe i ordynaryjne tudzież szkła drobne białe rysowane, oraz zielone	
huta szklana, wyrabia szkło taflowe i drobne zielone	
fabryka tkanek bawełnianych i lnianych	
B. FABRYKI W CIĄGU ROKU 1826 PRZYBYŁE	
fabryka chustek, baściku i nankinu o 8 warsztatach tkackich	
„ pończoch, szlafmyc, kaftaników, gatek i spodni o 10 warsztatach czyli machinach	
fabryka ołówków czarnych i czerwonych	
przybyło 6 tkaczy wyrobów bawełnianych i lnianych posiadających własne warsztaty tkackie	
fabryka grempli	

Radca Stanu Prezes Komisji W-twa Mazowieckiego niniejszy wykaz poświadcza w Warszawie d. 1-go marca 1827 r.

Sekretarz Jeneralny Filipecki R. Rembieliński